Paks Memorial Book

Mazkeret Paks

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

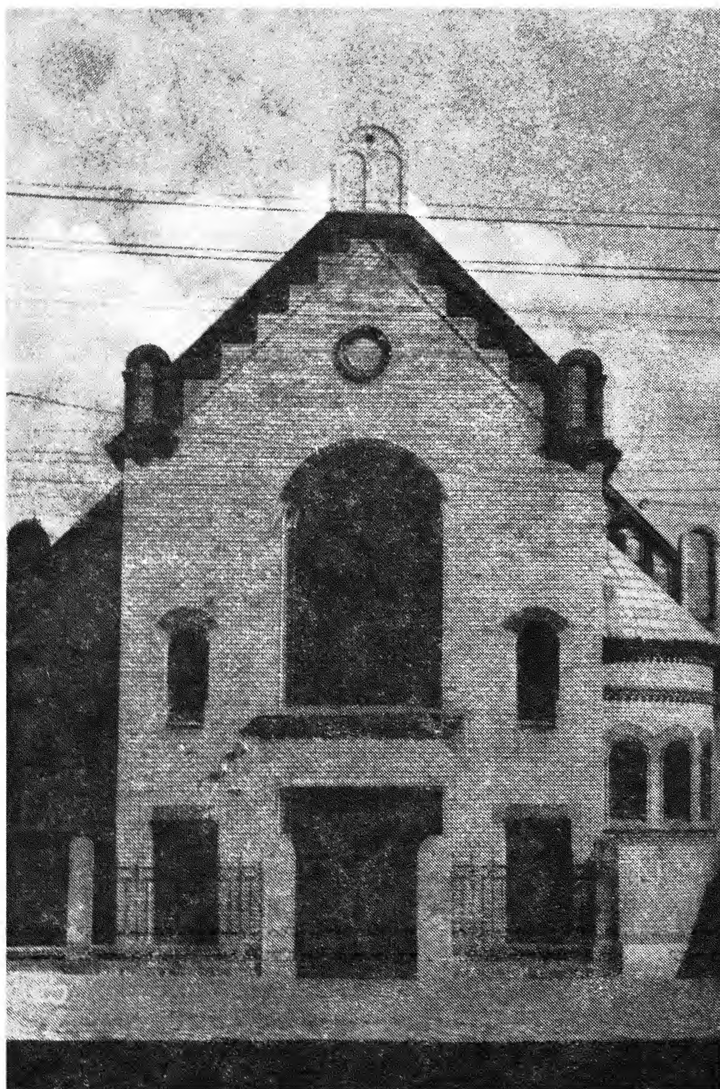
AUTHOR	Sofer, David.
TITLE	Mazkeret Paks : [divre yeme ha-kehilah ha-kedoshah Paks, mi-yom hivasdah 'ad hurbanah / be-'arikhat S. B. David Sofer]
IMPRINT	880-03 Yerushalayim : h. mo. l., 722- [1962-
DESCRIPT	v. : illus., facsims. ; 23 cm.
SUBJECT	Sofer, Eli'ezer Zusman, 1828-1902.
	Rabbis -- Hungary -- Biography.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Hungary -- Paks.
ADD'L NAME	Sofer, David.
ADD'L TITLE	Mazkeret Paks : [divre yeme ha-kehilah ha-kedoshah Paks, mi-yom hivasdah 'ad hurbanah / be-'arikhat S. B. David Sofer]

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U S A.

9 –

מזכרת פאקש

הכניסה לבית הכנסת בפאקש

מזכרת פאקש

כולל עשרה פרקים

דברי ימי הקהלה הקדושה פאקש מיום הוסדה עד
חורבנה. / רשימות מחיי הקהלה ורבניה, מלחמותיהם
וארחות חייהם. / צביונם ומהלך רוחם של
הקהלות במדינת הונגריה לפני הפירוד. /
״זכרון קדושים״ — לזכרם הטהור של
קדושי פאקש שניספו
בשואה האיומה,
הי״ד.

בעריכת

הרב ש״ב דוד סופר

מזכרת פאקש

כרך ראשון

(ת"פ–תרמ"ו)

התיסדות הקהילה / רבי יצחק גריסהבר / דגי שטירל
וטיק / הנודע ביהודא / רבי מרדכי בנעט
וגדולי הדור / רבי משה מינץ ורבי
משה סופר / רבי יחזקאל בנעט /
רבי פייבל הורוביץ / אסיפת
רבנים / רבי יואל
אונגר.

עיה"ק ירושלם ת"ו
התשכ"ב

הכתובת:
הרב דוד סופר
ירושלים
בתי הונגרים 119

Adress:
Rabbi DAVID SOFER
Bote Hungarim 119
Jerusalem, Israel

בסד"ש

פתח דבר

זכור ימות עולם בינו שנות דר ודר,
שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך
(דברים לב ז).

נענתי לכם חברי יוצאי ק"ק פאקש הי"ו, למלא שאילתכם ובקשתכם להוק לזכרון למשמרת עולם תולדות וקורות הקהלה הקדושה פאקש, מיום הוסדה עד יום הורבנה, לתת שארית ואחרית לבנינו אחרינו.

האמת שנכנסתי לא כל כך בנקל, גשתי לעבודה זו בכבידות אחוז בסבך הספיקות, האם אני הוא המוכשר לערוך ולסדר דברים כהוייתן, למסור לדורות את כל המתרחש בהעבר בשפה קלה ובלשון ברורה, האם מסוגל אני לפענח דברים עתיקים שנתכסו מאז בערפלי חשכת הימים, ענינים שנשתקעו באורך הזמן ואין זכר למו, אם לא מעל דפי ספרים ישנים, לא ברורים וחסרי ביאורים, בהתבונני בזאת אחזתני פלצות, איך אכנים ראשי בין שיני אריות, כשאגיע לפרשת דרכים בין סלע המחלוקת, ואירא פן אכוה מגחלתן אם אפחית לאחד מתואר הכבוד או ארבה לשני שלא כדת, הלא טוב ממנו השתיקה, ומה דהוי הוי.

אמנם בראותי שהימים חולפים ועפים, כבר עבר עלינו מתקופת השואה המרה זה ח"י שנה, והשכחה גוברת, ואין איש מבין הבינים אשר יאמר כי הוא זה, נאזרתי בקסתי, להוציא לאור עולם לכל הפחות שמץ מנהו, להראות לבנינו אחרינו קומץ פעולותיהם ודרכי חייהם, קדושת אבותינו הצדיקים, והיות שאין זכרון לראשונים, וביום מן הימים יחסר לבנינו אף הידיעה ממקור חצבתם ובית אבותם, לזאת ישמש ספרינו זה כספר היחס לכל יוצאי קהילתנו, וכמו שהפליגו חז"ל בשבח זרע קודש, כי במתן תורה כאשר בקשו אומות העולם לקבל התורה, השיב להם הקב"ה: הביאו ספר יחוסיכם כאשר הביאו בני!

עוד תועלת גדול בספרינו זה, ואולי הוא העיקר, כדברי רש"י (איוב כה כו) עה"פ אנוש יביט מרחוק, „לפיכך צריך לאנוש להביט מרחוק לשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם", חוב קדוש לזכור מעשי ימות עולם מדורות הראשונים, שיקחו לקח טוב מצדקתם ופעולתם, בינו נא שנות דר ודר, איך כל ימי חייהם הי' מערכה מול מערכה עם מהרסי הדת, איך בנו את הקהילות הקדושות במלוא חפניים מסירות נפש, טיהרו את אוירה, קדשו חומותיה וגידרו פרצותיה להיותה למחנה קדוש.

דוקא בימינו אלו, כשהאומה ישראלית נמצאת באוירה של טשטוש המוחות, במצב של מהפכה רוחנית, משפחות אשר מעולם היו שומרי תורה ומצות שכחו שבת ומועד, בנים מבין ספסלי בית המדרש יצאו לתרבות רעה ר"ל, בנות בחרו בחיי הפקירות ופריקת עול מלכות שמים, איש ואשה ילכו בשרירות לבם, לכן דברינו מיועדים לבני יוצאי פאקש, די בכל אתר ואתר, בארץ ובגולה, זכרו ימות עולם, בינו נא שנות דור ודור, שמרו מכל משמר על ירושת אבות ויקהת אם, ואל תלכו ח"ו בדרך עקלקלות, ויהי' חלקכם בתוך שרשרת שומרי תורה ומצות, ויקרא בכם שם אבותיכם, לשם ולתפארת כי זרע ברוכי ה' המה, יליד בית קודש מעיר ואם בישראל ק"ק פ א ק ש.

באר חפרוה שרים כרוה נדיבי עם במחוקק במשענותם וממדבר מתנה. וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון (במדבר כא).

בפסוקים אלו אמרתי לעורר את זכרון קדוש של קהילתנו הקדושה, החריבה והשוממה מאין תושביה היהודים.

באר, באר מים חיים, שממנה מקור חיים לשאוב תורה ויראת שמים, חפרוה שרים, שרי התורה ארזי הלבנון, אלו שהקימו ויסדו את הקהילה לפני יותר ממאתים שנה, כרוה נדיבי עם, יחד עם נדיבי עם, בעלי בתים חשובים נדיבי לב, בעזרתם ובהשתתפותם נוסדה הקהילה. במחוקק, מצד אחד נצבו המחוקקים, הסופרים, גדולי

התורה שחקקו תקנות וחיזקו יסודותיה על יסוד השולחן ערוך, ומצד שני במשענותם, אנשים יראים ושלמים, שעליהם נשען משא הקהל והוצאותיה. אמנם לכל זה הי' דרוש מסירת נפש, כי בכל דור ודור קמו קלי דעת אשר מאנו לכפוף ראשם לדעת הרבנים ויסודי השולחן ערוך, נגד אלו הי' זקוק לצאת בחרב והנית, וחז"ל אמרו אין התורה מתקיימת אלא אם מפקיר עצמו עליה כמדבר שהפקר לכל, ואלו גדולי ישראל החל מרבינו יצחק גריסהבר עד רבינו יואל אונגר, זכר צדיקים לברכה, הפקירו עצמם כמדבר, ללחום מלחמתה של תורה וקיום הדת. וביותר בשעת חלוקת הקהילה, כשעמדו שתי הקהילות במלחמה עזה, והי' עלול שבית הכנסת הגדול וכל נכסי הקהילה יפלו לצד שכנגדה (יבוא אי"ה בפרק ו), אז זכו בחלקם, ומתוך מסירותם ניתן להם עצמאות הקהילה במתנה, ונבחר למנהיג הקהילה רבינו ר' זוסמאן סופר זצ"ל, ומאז הלך וגדל הקהילה ומוסדותיה לשם ולתהלה בארץ, וממתנה נחליאל, עבר ההגה לנחלה לידי בניו, רבינו יוסף ליב סופר ואחריו רבינו שמעון סופר, וממנו לחתנו רבינו שמשון אלטמן זכר צדיקים לברכה, מנחליאל במות, בתקופה האחרונה, נתעלתה הקהילה במעלה יתירה עם ישיבה מפוארה, נעשתה קהילה נאה וחסודה, וכל בניה היו למודי ה', עד כי גאה גאה, אבל לדאבון נפשינו, מבמות הגיא, בא יום המר והנמהר, נשדד כל כבודה, שמחתה נהפכה לתוגה, מאגרא רמא לבירא עמיקתא, כי לפתע נתרוקנה הקהילה ובניה הובלו למחנה ההשמדה, ונשרפו רובם וטובים שבהם, הי"ד.

ראש הפסגה, אנו כהיום בעזר השי"ת עומדים בארה"ק הגבוה מכל הארצות, הנקראת ראש הפסגה, נשקפה על פני הישימון, מביטים בלב קרוע ומורתח על השממה, על קהילות הקדושות שנחרבו כליל בארצות הגולה, ונזכרים בצער ועגמת נפש לחיי הקהילה המסודרה, שנאבדה בתהום השואה.

רש"י מביא ע"ז מדרש תנחומא, „והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר", ובתנחומא איתא „והעומד על הישימון רואה בתוך הים כמלא פי תנור והיא הבאר". המליצה בזה כי מי שעומד ומביט על פני הישימון, על העבר, ורואה שם את הכברה,

הכלי שכוברים התבואה, שנזכר על השדות והכרמים שהיו לו פעם, לבו כואב על הטוב ועל השפע על עשירות שהלך לטמיון, אמנם כל השקפה לרעה, הוא רואה גם את פי התנור, את כבשונות האש באוישוויץ, איך שעלו על המוקד שבטי י-ה והונף בחרון אף ה' הגרזן על הקהילות הקדושות שבארצות אירופה. וביום שבעה עשר בתמוז, לשנת ה' אלפים שבע מאות וארבע ליצירה, עלה גרזן הרשע על צוארי בני קהילתנו, נשלכו בלי חמלה לכור הלהבות, מנער עד זקן יונק עם איש שיבה, נגעו דמי אבות עם בנים, דמי מלמדים עם תלמידיהם, דמי קהילות קדושות עם דמם של כלל ישראל, הניספו על מזבח הדמים ונתפזרו עפר קדשם, ארץ אל תכסה דמם!

ומדי דברי בו ביום המר המבוכה, זכור אזכרהו כאן, כי באותה תקופה הייתי בחמלת ה' עלי כבר פעיה"ק, וכשפשטו כאן השמועות המרות והנוראות מצרות אחינו בנ"י בגולה, סדרו העסקנים כמה פעמים „יום תפלה" לשפוך שיח ודמעות אצל מקומות הקדושים בעד אחינו האומללים. גם אני הייתי בין המעוררים והנוקפים את העם שירבו תפלה ותחנונים, כי תמיד נדמה לי שאין אנו יוצאים ידי חובתינו לרגלי הידיעות האיומות המגיעות הנה מידי יום ביומו, בפרט שהרבה האמינו ולא האמינו מה נתרחש בארצות הדמים, פעם הרגשתי כי השקט לא אוכל, היות שזה כמה שלא גזרו צום ועצרה בעד אחינו שבגולה, לבשתי עוז ונכנסתי לחדרו של רבינו הגדול מרן רבי יוסף צבי דושינסקיא זצ"ל, ענה לי רבינו במילים נרגשים: תאמין לי שכל האויר מלא מקול זעקתם של אחינו האומללים, ומי שיש לו אזנים שומע בכל שעה ורגע צעקת מות, אבל אין בידנו לעשות, היות שאסור להטריח כלפי מעלה.. דבריו הקדושים הגם שנכנסו תוך תוכי, בכ"ז לא נרגעתי ולא נחתי מלזעוק מרה. ערב ר"ח סיון תש"ד זעקתי את ההמון לשפוך צקון לחש אצל קבר רחל אמנו, והי' שם התעוררות גדול, ואחריו ביום צום של שבעה עשר בתמוז קראתי את הכואבים על המצב לבית מדרשו של רבינו הגרי"צ זצ"ל בהיכל ישיבת בית יוסף צבי, להתפלל בדמעות שליש, אולי יחום ואולי ירחם ה'.

בין פרקי תהלים, התעורר בי רגש התעוררות, עליתי על הבימה ואמרתי דברים יוצאים מתוך לב שבור ורצוץ, עד שגעו בבכיה, ושפכנו את לבנו אל אל בשמים, שיחונן את שארית הפליטה ויאמר די לצרות עמו בית ישראל.

ואחר זמן כשנודעו הפרטים והתאריכים של חורבן הקהילות, אמרתי אע״פ שאיהו לא חזי מזלי׳ חזי, שדייקא בעצם יום הזה, נזדמן לי לעורר ברבים על צרות הכלל ישראל.

הנה מתוך צרה ושבר זו, מתוך כאב ואנחה, עלינו לשבח לאדון הכל, שלא נתן למוט רגלינו, ולא נגדע האילן על כל שרשיה, כי נשארו ענפים בודדים, זעיר שם זעיר שם, שנים מעיר אחד ממשפחה, אשר חמל ה׳ בחסדיו על צאן קדשים בארצות הגולה ומבני קהילתנו, לכן עלינו להודות להשי״ת על חיינו המסורים בידך, שנשארנו בהיים, ועל נשמותנו הפקודות לך, שגם נשמותנו מצב הרוחני של רוב משפחות קהילתנו פקודות לך, נשארו נאמנים לתורה והמסורה, אמנם לדאבונינו יש גם אלו, שלא די שנתערטלו ממשפחתם ומהורים הקדושים, אבל עוד אבדו ואיבדו את עצמם, גופם ונשמתם, ונשארו ללא אמונה בה׳ ר״ל, נאבדו מתוך הקהל ומסורת אבות, שקעו בבוץ של הפקירות ורוח הזמן המורעל והמושחת. ועליהם יש להתאים דברי המפורשים עה״פ (דברים לב יח) צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך. כי החובת הלבבות כתב שאף שהשכחה מגונה מאד, בכל זה יוצמח אי פעם תועלת מהשכחה, כי אילולי הי׳ תמיד לנגד עיני האדם כל העבר וההרפתקאות שלו, לא הי׳ יכול להיות מרוב צער ועגמת נפש, נמצא שגם מהשכחה יוצמח איזה טובה, מכל שכן בימנו אלה, אם לא הי׳ מש מנגד שרידי מהנות המות גלי הצרות שעברו עליהם, לא הי׳ באפשרות לשוב למסלול החיים, לפרנס אשה ובנים, נמצא שזה חסד אל כל היום, והחותך חיים לכל חי נותן קצבה לבריותיו, ע״י שמפיל את העבר המעציב בים של שכחה. אמנם נצטוינו מפי הקב״ה בפרשת בכורים, שאין לנו להיות כפוי טובה, ואם הקב״ה עושה עמנו חסד ורחמים, עלינו לזכור תמיד את בעל החסד מקור הרחמים יתברך שמו ויתעלה, ולא להשתמש במדת השכחה נגד מי שמטיב עמנו תמיד ע״י מדה זו דייקא, ואמר הכתוב,

הקדמה

צור ילדך תשי, השי״ת ילדך ונוצר בך מדת תשי, שתוכל לשכוח את העבר שלך, ולבסוף ותשכח היינו ששכחת, אל מחוללך, את הבורא ית״ש עצמו שברא בך מדה זו להנאתך.

לכן אחי ורעי, אין לנו אלא לעמוד איתן נגד גלי הזמן, להישאר נאמנים למסורת אבות, להשגיח שלא לטנף את ספר יחוסינו מדורי דורות, ללכת ברוח רועי קהילתנו אבירי לב, שניהלו עדת ה׳ צאן קדשים על מי אמונה שלמה, ובזה נקרב עצמינו לימות המשיח, להיות מן הזוכים לראות בישועת עולמים ובקבוץ נדחי שה פזורה ישראל בב״א.

ברכה אחת היא לכל העוזרים והמסייעים להופעת ספר הזכרונות זה, מי בחומר ומי ברוח, בפרט המשתתפים בעריכת הספר, כולם ישאו ברכה מאת ה׳ ויזכו לאורך ימים ושנים, חיי נעימים ורעננים, אמן סלה ועד.

ברוך ה׳ אשר עד כה עזרני, לסדר חמשה פרקים אלו חנני, לעשות בתים וכוונים, לאסוף מספרים חדשים וגם ישנים, וממעט אשר באוצרותי, עזבון מבית אבותי, להקים מצבה ומזכרת, להנשמות הקדושים למשמרת, ומאתו יתברך שמו אשאל עוז וגבורה, להשלים הפרקים עד לעשרה, ומעשי אבות לבנים זכור, להעלנו מבור עכור, להחזיר ליושנה הנזר והעטרה, תבנה ותכונן עיר התפארה, בימינו במהרה אמן.

פעיה״ק ירושלם ת״ו ב׳ סיון.

שמחה בונם דוד סופר
באא״מ הג״ר שמואל בנימין זצ״ל
בעמ״ס דברי סופרים

דברים אחדים

אל יוצאי פאקש הי״ו, מאת הגאון הגדול ציס״ע וכו׳ הרב יצחק צבי סופר שליט״א, אב״ד דק׳ טעמשוור, כעת בתוככי ירושלם ת״ו, בעמ״ח שו״ת מספר הסופר.

שמעו אלי רדפי צדק מבקשי ה׳ הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם (ישעי׳ נא).

אלו הדברים אשר דיבר החוזה אל עם קדוש לנחמם ולחזקם שלא יתיאשו מן הגאולה, עולים על שפתי בעת אני רואה את הספר „מזכרת פאקש" כרך ראשון, נערך ונסדר על ידי ש״ב הרה״ג מוה״ר **שמחה בונם דוד סופר** נ״י מיקירי ירושלם עיה״ק תובב״א, עומד מוכן לצאת מבית הדפוס ולהופיע לאור עולם.

דבר לי אליכם ידידים אהובים חברים נאמנים מימי נעורינו, בנים ובני בנים מדור דור יוצאי קהילת פאקש, הנפוצים על פני כל הארץ, בארצינו הקדושה ובשאר מדינות!

הנה שנות השואה השוד והשבר ת״ש—תש״ה, נתקו המוסרות בינינו, נתרחקנו מרגבי מולדתינו, מן המקום בו נתגדלנו, בו השקו אותנו רבותינו מבארה של תוה״ק, מימי החכמה ודעת ואמונה הטהורה, ואנחנו כולנו מחפשים אחר איגוד נפשיי שיאחד אותנו גם בפזורינו, כי לא שכחנו ולא נשכח ימי נעורינו, ימים האלה אשר היו יסוד לבנין חיינו, מהם אנחנו מושפעים עד היום הזה. תדעו אחים יקרים, כי רק ההבטה אל זמן העבר, מלכדת הנפרדים שיהיו לאחד, והרחקה השטחית ביניהם לא תביא שום השתנות בהשקפות, בדיעות ובמחשבות בפנימיות נפשם. אם יתראו לפנינו ימי קדם בזיום ובתפארתם, זכרונות עוממות, הרגשים ישנים הצפונים בעמקי לבבינו, מתעוררים, מתחדשים ועולים בלבינו, והד קול התורה אשר יצאה מן החלונות ונשמעה ברחובות קהלתינו הקדושה פאקש מצלצל גם עתה באזנינו, בית הכנסת הישנה אשר עמדה בהודה והדרה,

כותליה, והעמודים הגבוהים והרמים באמצעה, שהשקיפו מאות שנים על המתפללים בתוכה, חדרי התלמוד תורה, בית המדרש הגדול, מוסדות קודש של תורה וטהרה בחצר הגדולה של הקהילה, כל אלה עוברים לפנינו, וגחלי אש התשוקה הנפשיית מתלחשות לנו, שלא לסור גם בנפוצותינו מדרכי האבות, להיותינו נרתק אליהם, אל זכרונם, בעבותות אהבת בנים הנאמנים, שלא ינתקו לעולם.

ובזכרי עדת ה׳ פאקש המהוללה שהתנוססה לשם ולתפארת בין הקהילות בהונגרי׳ הישנה, מאירים לנגד עיני דברי מלכינו החכם מכל אדם „ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר הם חיים עדנה״ (קהלת ד), לדעתי התכוין בדבריו אלה לומר, כי לא כל אדם אשר הגיע עתו וכלו ימי חלדו על פני האדמה נחשב למת, כי אם מזכירים את שמו לתהלה, והדור הבא מושפעים ממעשיו הטובים, עומד הוא חי לפניהם, והוא להם לעינים להראותם דרכי ה׳ הישרים לבל יכשלו, ואיך נאמר עליו כי איננו עוד, ועל אלה אנשי מעלה אומר „ושבח אני את המתים״ כלומר שבח ופאר לאלה אשר יחשבו רק אז למתים „שכבר מתו״ היינו אם עברו זמן זמנים הרבה מעת העדרם מן העולם ודורות חלפו ועברו, והתלמידים ותלמידי תלמידיהם עמדו במקומם להורות לעם ה׳ הדרך ילכו בה, ורק אז כפי שגזרה חכמתו ית״ש כי המת משתכח מן הלב, אין מזכירין עוד שמם, ואומר „מן החיים״ כלומר אלה בני מעלה יאתה לשבחם ולרוממם על אלה אשר עוסקים בחיי שעה, ויאמר עליהם כי המה ״חיים״ רק בזמן „אשר הם חיים עדנה״ היינו אם הם הולכים ושבים לפנינו ושולחים ידם לעשות מלאכתם, אמנם בפטירתם מיד נופלים בתהום הנשיה, ולא יזכר שמם עוד.

בני מעלה מסוג הראשון נמצאו בקהילת פאקש במספר חשוב, כי היא היתה אחת מן המעט ששמרה בדייקנות יתירה פתגמו של מרן החת״ס ז״ל „חדש אסור מן התורה״, רוב הקהילות סביב לה שישבו בהן מימי קדם רבנים גדולים ז״ל ודבריהם היו נשמעים, נתפסו מרוח חדשה שהיתה מנשבת בסופה וסערה, לעקור שרשי הדת והאמונה הטהורה, והיא נשארה למבצר חזק, ולמגדל עוז, למגן ולמחסה לכל קודש, ואויבי ה׳ לא יכלו לה. היא הרה וילדה בקרבה

בנים ובני בנים שנאמר עליהם בני אל חי, מנהיגי הדור, גבורי כח ללחום מלחמת ה׳, מרביצי תורה להמון התלמידים, ענקי רוח שהיו לעמוד חזק לבית ישראל יצאו מתוכה, אלה המה „שכבר מתו״ ועודם בחיים אתנו, ונזכרים שמם לתהלה ולתפארת. שמותיהם, מעלתם, גדולתם, צדקתם ופעולתם הנשגבה יכתוב ש״ב הרב המחבר נ״י בכרך שני מספר זה לזכרון עולם.

רעים האהובים חברים הנאמנים!

היום הזה בעת שאני כותב שורות האלה כבר נתרוקנה קהלתינו הקדושה פאקש, ולא נמצאים בה עשרה לכל דבר שבקדושה. ביום המר חושך אופל וצלמות **שבעה עשר בתמוז** שנת תש״ד, הובלה העדה הקדושה כולה לכבשונות אויסשוויץ, לא נשאר מהם בתוך העיר אף אחד, והשרידים אשר שבו בחמלת ה׳ נפוצו על פני כל הארץ, החצר הגדולה עם כל אשר בתוכה: מקוה טהרה, בתי התלמוד תורה, דירת הרב, כבר נמצאה בידי זרים, הבית הכנסת סגורה ומסוגרת, עומדת גלמודה אבלה ונדממה. קהילת פאקש העתיקה שעמדה לנס יותר משתי מאות שנים איננה! וקם ונתעודד ש״ב הרה״ג הנ״ל להנציח בעט ברזל הדפוס ימי היי הקהילה, טרח ועמל הרבה, לאסוף חומר, ללקט פרטים מכאן ומכאן לסדרם ולכתבם עלי לוח בלשון צח ובהיר באר הטיב. ואף שנודע בשערים המצויינים בהלכה פה עיה״ק כי ש״ב הרב הוא ת״ח המתמיד ומעמיק בסוגיות הש״ס ולומד בדיבוק חברים כל היום בישיבה, הוא הגבר אשר הוציא לאור ספר „דברי סופרים״ שלשה כרכים, לאביו הגאון ז״ל בהוספות והערות חשובות, הוא אשר הדפים מחדש הספר „פלם חיים״ לדודינו מרן הגה״ק בעל מחנה חיים זי״ע, וברב עיונו ביחד עם בנו הרב האברך הגדול בתוי״ש מו״ה יוסף משה נ״י, תיקן טעיות הדפוס הנמצאות בהוצאה הראשונה ועטרו בהערותיו הנעלות, והוא עוסק גם עתה בעיון רב עם בנו הרה״ג, לחדש הדר זיו תורת הראשונים, ספר כריתות לרבינו שמשון מקינון ז״ל, ולא עסק מעולם במקצוע זו לכתוב קורות ימי קדם, בכ״ז למען המצוה כי רבה היא להודיע לדור האחרון מעשי צדיקים, שלח ידו להעמיד זכרון נצח בספרו זה לקהילת

פאקש, לגאוני דור ודור, לת״ח ויראי ה׳, למנהיגי הקהילה, ולקדושים שנשרפו על קדושת שמו ית׳, שישבו בתוכה ושמרו חומותיה לבל יפרצו בהן פרץ.

אליכם ילידי, גידולי, תלמידי פ א ק ש המהוללה, הנני קורא בקול!

משכו וקחו לכם את הספר „מזכרת פאקש" תהגו בו בשים לב, ובטוח אני כי העבר המאיר אשר יתגלה לפניכם, יביא התעוררות פנימית בנפשיכם, ובמחשבתכם תשובו אל המקום בו נולדתם, בו נתגדלתם, בו נחרת במו עט ברזל בלוח לבבכם, לאהבה את ה׳ ליראה אותו ית״ש, וללכת בדרכיו, ואתם כולכם תתחזקו ותתאמצו לסלול מסילת חייכם מכל אבני נגף העומדים למכשול לכם, להטותכם מדרך הישרה, ותאמרו כולכם נלכה נא בארח מישור בה הלכו אבותינו, מלמדינו להועיל, ויכירו כלם בנו ובמעשינו כי בני פאקש אנחנו, משם יצאנו ונשאר גם בפזורינו בנים נאמנים לקהילתינו הקדושה, זכרון פאקש לא ימוש לעולם מנגד עינינו. פאקש חמדת לבבינו לא נשכחך, כמאמר הנביא (ישעי׳ מט) הן על כפים חקתיך חומותיך נגדי תמיד.

ידידים אהובים! תקחו נא ברכתי מעומק לבבי, הוא ית״ש יהי׳ עמכם ותצליחו בכל מצעדכם, ותזכו בכל מקומות מושבותיכם לשמור ולנטור חוקי תוה״ק, ולהוריש לבניכם אחריכם הדת קודש והאמונה הטהורה.

כעתירת ידידכם החותם פה ירושלם עיה״ק כ״ו לחדש אייר לס׳ באתת לבית אבותם יחנו בני ישראל ת״ש—כ״ב לפ״ק.

יצחק צבי סופר

התוכן

פרק ראשון

פאקש והתיסדותה

א

פאקש, עיריה קטנה נודעה לשם ולתהלה בשמי מדינת אונגרין, יושבת על נהר דונא, במחוז טולנא, במרחק לעיר הבירה בודאפסט כמאה ועשרים ק״מ.

בכל סביבה זו, לא היתה נמצאת קהלה נאה ומפוארה, מסודרה ותמימה, כרכא דכולא בי׳, כקהילת פאקש, ואחותה במחוז, היא ק״ק בניהאד או בנהארט, שתיהן די ידועות בתולדות יהדות אונגרין, היות שרבניהם היו מעולם אנשי שם, מגדולי ומאורי ישראל.

היו עוד כמה קהילות קטנות ומפורסמות בסביבה זו, כמו האדיס[1], ײנק[2], צעצע[3], גורבע־פינצהעלי[4], שאר־בוגרד[5], קאלו־

1 בהונגרית Högyész מקומו של הג״ר ברוך בענדיט גאיטן, בעל כסף נבחר על סוגיות הש״ס (נפטר תקצט), אחריו כיהן בנו הג״ר צבי הירש, אחריו בנו הג״ר אלי׳ מנחם, ואחריו בנו הג״ר שלמה יוסף.

2 Gyönk שימש ברבנות הג״ר משה קנישא (חוט המשולש), הג״ר אברהם גלזנר (ריב״א ח״א קד), הג״ר עמרם פישר, ראה פרק שישי.

3 רבניה היו: הג״ר יונה לדערר (נ׳ תקצט), הג״ר משה גינס (ריב״א ח״א לד), הג״ר יוסף הלפרט, והג״ר אברהם ליב טרוצר, ומשם נתקבל לשאק־סליצע.

4 Görbe-Pincehely מקומו של הג״ר אברהם כהן קרפלס, משנת תריג— תרנה, בעל מח״ס שו״ת אהל אברהם (מונקטש תרנט).

5 Sár-bogard שם שימש ברבנות הג״ר אברהם צבי אבעלז נדפס ממנו הרבה ח״ת בשו״ת נחלת בנימין (להג״ר וואלף ברייר מטאב), והג״ר נתן נטע הלוי קעלל.

טשא [6], סילאש [7] ודונא פלדוור, בכל זה היו תמיד שתי קהילות אלו כשושנה בין החוחים, מקום תורה שמשם יצאה הוראה לכל המחוזים והסביבה, תל תלפיות, לשם פנו הרבנים ומורי הוראות לפתור שאלות העומדות על הפרק, כי שם ישבו על כסא כבוד, רועי ישראל מובהקים, אשר להם יד ושם לפרק קושיות והויות, לפתור בעיות המתהוות מידי יום ביומו בחיי בית ישראל.

פאקש ובניהאד, הגם שהמרחק ביניהם לא הי׳ רב, עם כל זה מסיבת התחבורה הגרועה בין שתי מקומות אלו, עומדת קהילה זו בפני עצמה וזו בפני עצמה, כל קהילה היתה לה גליל וסביבה משלה, כאילו כל אחת מדינה בפני עצמה, רק לעתים הכי רחו־קות, לצורך גדול נתועדו כאחת.

ב

הקהילה קדושה פאקש, נמנה בין קהילות הישנות באונגרין. יש מי שאומר [1] שתחלת התישבות בפאקש הי׳ בשנת ת״פ, ובעוד חמישים שנה (תק״ל) מנתה כבר ששים וארבע משפחות, רובם היו עניים, בעלי מלאכות ורוכלים. יש לשער אמנם, שהתיסדות הקהלה היתה יותר מוקדם, כמו שמוכיח החצר מות העתיקה העומדת לא רחוק מרחובות היהודים, כשכל מצבותי׳ משוקעות בקרקע, לא נראית אלא ראש מצבה אחת, אשר עליה אמרו הזק־נים, שהיא מצבת הרב הראשון של פאקש. בבית הקברות שקר־אוהו ״החדש״ נמצאו מצבות משנת ה׳ אלפים תק״ל, א״כ הישן הוחל לא מאוחר מתחלת שנת הת׳.

שמות הרבנים בתקופה הקודמת לא נודע לנו, זולת בשנת תק״ו בא לפאקש רב אחד בשם רבי שלמה בער [2], וכן הי׳ שם רב שמו רבי מרדכי דוב [3], בין שנות תקכ״ו—מ״א שימש ברבנות, רבי

6 Kalocsa היא עיר מעבר לנהר דונא, שם הרב הי׳ הג״ר יוסף, נזכר בתשו׳ ריב״א.

7 כיהן הג״ר משה הרצפלד, נזכר כ״פ בשו״ת ריב״א.

1 לקסיקון ליהודי אונגרין. 2 שם.

3 קורות התורה לגר״ו משם ארכיו ישן.

יוסף יחיאל צבי במהרי״ל[4], ומשם נתקבל לרב הגליל דק״ק שאמדע[5]. הסכמתו נמצא על ס׳ כתית למאור[6] להג״ר מאיר ב״ר יוחנן שפיץ מנ״ש, רב דגליל באראניא, וחתם עצמו על פסק דין בעיר באלאשא־יארמאט בשנת תק״ל[7].

נזכר בנודע ביהודה (יו״ד סי׳ י״א) בתאריך תקכ״ז, (מהד״ת א״ה סי׳ כ״ו) בתאריך תק״מ[8].

באותה תקופה הי׳ בפאקש ת״ח גדול בתורה בשם ר׳ ליזר[9].

פרק שני

רבינו יצחק איצק גריסהבר

א

הרב יצחק גריסהבר נולד בקראקא, בא להונגריה תמוז תקמ״ב[1], ונתקבל לרב ומו״צ בקהילתנו. בתחלת שנת תקמ״ג שאל את הגאון ה״נודע ביהודה״ שאלה בדין אטר ברגלו לענין חליצה, ועוד אם הוא נוהג ליקח שכר עבור סידור חליצה, והשיבו בכבוד, ״לכ׳ אהובי א״נ הרב המופלא ומופלג כ׳ מוה״ר איצק נר״ו אב״ד ומ״ץ דק״ק פאקש״[2], היות שמכירו הי׳ לשעבר וגם למד אצלו בפראג זמן קצר[3]. ועוד שאלו להגאון מפראג, בדין חלב שבין צלע י״א

4 בשה״ג (לארץ הגר) כתב שהי׳ מקודם דומ״צ בסעמניץ, ובהערות שם (מער׳ הספרים, כתית למאור) דחה דבריו, שהדיין מסעמניץ הי׳ מאוחר הרבה ונזכר בח״ס בשנת תקצח.

5 Somogy

6 ווין תקנב.

7 קורות התורה הנ״ל.

8 הנוב״י קוראהו ביו״ד בשם ״יחיאל צבי״ ובא״ה בשם ״יוסף מיכל״ על כן טעו הרבה ומנוהו לתרי גברא, אבל האמת כי הוא הוא (גר״ו).

9 הנוב״י ביו״ד ״להרבנים המופלאים כבוד מוהר״ר ליזר ומ׳ יחיאל צבי יצ״ו אב״ד דק״ק פאקש״ מדהקדימו לר׳ ליזר להאב״ד, מוכח שהי׳ גדול וזקן הימנו.

1 מקל נועם.

2 מהד״ת א״ה קנה.

3 ״זכיתי ליצק מים על ידו איזה חדשים בעברי דרך שם ונתעכבתי שמה מן ר״ח ניסן עד ר״ח סיון תקכז, וגם כבדוני איזה פעמים בתשובותיו״ (מנ).

לצלע י״ב[4]. ונזכר שם בנידן גט אחד[5], יחד עם הג״ר אברהם לייב אב״ד דבאנהרט[6].

מאיזה סיבה לא ידועה עזב הג״ר יצחק גריסהבר מקומו בפאקש והלך לו למקום אחר, ומשם נתקבל לרב בעיר בייא[7], כנזכר בשו״ת בגדי כהונה ״שאלה מהרב המאור הגדול מוהר״ר איצק נר״ו אב״ד דק״ק בייאה וסביבותיה״[8], שם נפטרה אשתו הרבנית[9], וחזר למקום כבודו לפאקש.

ב

בשנת תקנ״ד הרעיש הרב מפאקש אודות סופרי פולין שעושין תפילין משני עורות ומדבקים העורות להיות אחד, וחיזק ידיו לפסול אלו התפילין הרב המדינה למדינת מעהרין הגאון רבי מרדכי בנעט זצ״ל, ונדפס אזהרתם בשם מודעא רבה, וחיבר ע״ז קונטרס מיוחד בשם ״קונטרס התפילין״ (בכת״י) כרשום על מצבתו.

רבי משה מינץ הרב דק״ק אובין ישן, יצא נגד פסק זה[1], ״...אולם ראיתי לרב גדול אחד[2] שהחזיק במעוז את דברי

4 שם יו״ד לא. 5 שם א״ה קכז.

6 הוא הג״ר אברהם ליב פריישטט, הי׳ רב בבניהאד כח שנה, נ׳ ער״ח אדר תקסח (שה״ג).

7 אמרי נועם סי׳ ד.

8 השה״ג (קונט״א) מזכיר רב ר׳ איצק אב״ד בייא, ולא הרגיש שהוא הגר״י גריסהבר.

9 מקורות לגר״ו.

1 שו״ת מהר״ם מינץ סימן א. אינו נזכר שם שם השואל, ובכלל לא הוזכרו בהספר שמות השואלים, ויש לשער שהוא הוא החארינר רב דאראד, כמו שעורר ע״ז את הגרא״ז מרגלית, וגם להגר״מ בנעט ערך מכתב בו דחה את יסוד האיסור, אבל לא קבל ממנו תשובה ע״ז, וכמו שמתמרמר עליו במכתבו שנדפס בכרם חמד ח״ב.

2 כוונתו על הגר״מ בנעט. ומאז נתפרדה החבילה בינו לבין הגר״מ בנעט, כאשר הדגיש זה המהר״מ מינץ במכתבו להרב מאראד ״... ולולי שע״י איש מדון מפאקש נפרד חבל האהבה בינינו הייתי כותב לו בעצמי ...״ (ש״ק).

העוררין הנ״ל להלהיב לבות בני אדם כאש בנעורת, וחקק בעט ברזל ועפרת, לחברם במחברת הקודש, בסידור תקון שלמה הנדפס בע״מ ווינא מחדש [3], וקרא בשם מודעא רבה וז״ל, ע״ד הבתי תפילין אשר מקרוב באו וחידוש הוא שחידשו הסופרים מדעתן לעשותן משני עורות מדובקין יחד, דהיינו לוקחין עור אחד ומקפלין אותו באורך ושוב טולין עור שני ע״ג לרוחב, ובזה כל בית ובית מחובר משני עורות, וכן לא יעשה בישראל, כי בזה שתי רעות המה עושים, אם מצד שאין הבתים מעור אחד ואם מצד שאין חיצוני הבית רואה את האויר, וגם ע״פ רוב אין הח־ריצים מגיעים עד לפנים, ובזה המה חוטאים ומחטיאים את הרבים שאין יוצאין י״ח במצות יוצרינו מצות תפילין, ועוד שמ־ברכין בכל יום כמה ברכות לבטלה, ובאם אולי משגה הוא בידי הסופרים יכירו וידעו מהיום והלאה להזהר בנפשותם ולא יוסיפו לעשות הבתים עוד כנ״ל, אכן יעשו הבתים מעור אחד ע״ד המבואר בטור א״ח סימן ל״ב וכמנהג כל ישראל וכל הדורות אשר מלפנים עכ״ל, לזאת מצאתי את עצמי כמחויב בדבר להפק רצונו בזה, וערכתי מערכת אלקים חיים, ע״פ דעת רבותינו הפוסקים ז״ל בהלכה ברורה כשמש בצהרים, שתפילין כאלה כשרים לצאת ידי שמים״.

ומסיק ״כללו של דבר לא נמצא בשום אחד מהפוסקים ז״ל שיהי׳ לבם מהסס בדבר זה... סיומא דפסקא בהא סליקנא ובהא נחיתנא, שהמוצנף בתפילין כאלה הוא מוצנף בצניף הא־מונה, והני תפילין דכתב רחמנא, ואף שמחוברין בב׳ עורות, המה טל אורות, ותפילין האלה המה תפלי דמרא עלמא מה כתיב בי׳ ומי כעמך ישראל גוי אחד לפ״ק״ [4].

3 בכרם חמד כתב הרב מאראד, שהמודעא רבה נדפס בסידור תפלה סוף תיקוני שבת (ווין תקנ״ד).

4 ומדגיש שם ״דאפילו מאן דחושש לד׳ הב״ח לפסול תפילין של שני עורות, עכ״ז בכי האי גוונא ליכא מאן דחש, דאפילו אם נימא דהא דאמרינן בברייתא ומניחן בד׳ בתים בעור אחד היינו עור שלם דוקא, וחתיכות תפורות או דבוקין זה בזה לא מחשב כעור שלם, היינו דוקא אם הד׳ בתים נעשים

והגאון רבי אפרים זלמן מרגליות כתב[5], "ותוכן השאלה ברוב ענין שלח אלי חכם אחד מופלג ממדינת הגר ה"ה הרב וכו' מוהר"ר אהרן חארינר האבד"ק אלטאראד, ותשובתו תשובת חכם בצדו... חזינא לי' להרב המשיב ידו ראשונה מראה פנים לכל צד כמראה האופן, ובדברי הש"ס והפוסקים חופן וחוזר וחופן, וצלל במים אדירים וזרם ממים כבירים, והעלה פנינים לעשות למלאכת שמים כוונים, כי הירא דבר ה' ולדברו חרד, לא יהי' נרגן מפריד, וטובים השנים כאשר פשט ברוב, והראשונים לא נאמר בהם כי טוב, אף הוא ביטל את המעוררין ועל המערער הניף ידו בעיים, רוחו לקדם ברועים, ואומר למחות אבן הטועים, ואותי שאל לחוות דעתי הצעירה, איזה יכשר זה או זה כדת של תורה, ונפשי יודעת כי תפילין צריכין גוף נקי, פנוי מאדם ובחדרי תורה בקי, והדבר אשר אין בי כאשר ידע לבבי, אולם אמרתי הכל מסייעים למלא־כת שמים"[6].

ומסיק "דכיון שאין עור רק מצד המעברתא לצד שכנגדו, ושפיר רואה את האויר מצד השינין, לכן הלובש תפילין כאלו יש לו על מי לסמוך, אך מדות חסידות ופרישות לצאת ידי כל הדיעות, והמחמיר קדוש יאמר לו".

רבי מרדכי בנעט השיב לגדול אחד[7] טעמו ונימוקו, וסיים דבריו "...ודי בזה לגברא רבא דכוותי' אשר אם יתן לבו לש"ש לעיין בדברי יסכים על האמת, והיודע כל תעלומות לפניו גלוי כי

מד' עורות וכל בית ובית מעור אחד שלם לבדו, אבל בכי האי גוונא לא יחלוק שום אדם בעולם".

5 בית אפרים או"ח סי' א'.

6 בשנת תקע"ט הוכיחו הח"ס להגרא"ז אודות זה "...והגאון דק"ק א"י (אובן ישן) לא נזהר וכתב לו הסכמה על הנ"ל, והמה נפוצים בישראל, ועי"ז הי' לו פתחון פה גם לפני פר"מ הדרת גאונו ד' יאריך ימיו, וכתב מר תשובתו של זה בפתח ספרו בית אפרים בענין תפילין המדובקים, ומאחר אשר ניתן לו יד ושם מבעלי שם סמכו עליו הני דבהפקרא ניחא להו, יגיד להם מקלם ומשענה קנה רצוץ מסמיך סמיכי בתריהו גרירי", הצטער אותו צדיק על שהבית אפרים כתב עליו בראש ספרו בכבוד ובגדולות.

7 שו"ת הר המור סי' א.

לא הי' לי שום פניה בדבר חלילה, רק להסיר מכשול מקרב הסופרים העושים בשגגה, ולא עלתה על לבי כלל שיהא אדם מתנגד בדבר שיש בו ע"צ היותר טוב, מהגם כי נתעוררתי ע"ז מרב מופלג [8] פעמים ושלש, וע"כ שמתי לבי לדבר, והרחמן ישים חלקנו עם מצדיקי רבים ככוכבים לעולם ועד" [9].

רבי איצק גריסהבר תקיף בדעתו היה, לא נכנע מפני המתירים, ומחה נמרצות בבני קהילתו שלא ישתמשו בתפילין אלו הפסולים, "ומי שבא לעירו והניח תפילין הללו, כמעט שחטפם מראשו" [10], ועוד דרש ברבים "שמוטב שיהי' בטלים ממצות תפילין, משיניחו תפילין הללו" [11].

ג

בשנת תקנ"ח, לבש הרב מפאקש בגדי עוז לקנא קנאת ה"צ, מול הרב מאראד [1], שהתיר מיני דגים שהיו בחזקת טמאים

8 הוא הרב מפאקש.

9 גם בפוילין נתעורר סופר הר"ר צבי הירש מזלקווא, והרעיש כל חכמי הזמן לפסול אלו תפילין, והג"ר אלעזר כ"ץ האב"ד דווידסלוב התירם בדיעבד, והגאון בעל שמן רוקח (ח"ב סי' א) מסיק, "אי יישר חילי אמינא דראוי לחכמי הדור לגזור על הסופרים שלא ישנו ממטבע שטבעו הראשונים ז"ל אשר ממיהם אנו שותים".

בן המחבר שו"ת מהר"ם מינץ מוסיף בתשו' הנ"ל, שהגאונים בעל הפלא"ה, רבי צבי הירש מבערלין, רבי משולם מפרשבורג, כולם הסכימו להתיר, וכן צידד הג"ר משלם זלמן מפיורדא (שו"ת בגדי כהונה סי' א) בתשובתו להרב מפאקש, גם בין כתי"ק להג"ר וואלף באסקוביץ זצ"ל (הנמצאים לע"ע ברומני') יש קונטרס מיוחד תשובה להרב ר"י גריסהבר, בעודו רב בבייא, אודות תפיליי של שני עורות. מרן הח"ס הכריע להלכה (או"ח סי' ה) שתפילין התפורים משני עורות כשרים, דתפירה הוה חיבור, משא"כ הדבוקים פסולים, עי' תשו' רעק"א סי' יא, ישועת יעקב (או"ח לב סקכ"ד), ושמלת בנימין סי' יד.

10 הרב מאראד בספרו ש"ק. מסופר שהג"ר יחזקא' בנעט (שמילא מקומו של הגר"א גריסהבר בפאקש), ראה שם אורח בתפילין של שני עורות, וחטפם מראשו שהם פסולים (רבותי' דיחזקא'), הגם שהי' תלמידו של מהר"ם מינץ, בכ"ז באתרי' דרב דפאקש, עשה הלכה למעשה לפסלם בפני קהל ועדה.

11 ש"ק הנ"ל.

1 הרב מאראד, נולד בוויסקירכן (מעהרן) בשנת תקכו, למד בפראג בישיבת

מעולם, פתח במערכה כבידה וחזקה מול איש ריבו והתומכים בימינו, המלחמה נסתיימה בגדולים, אדירי ארץ ושרי התורה, אלו מיימינים ואלו משמאילים, עד שפג טעמו וריחו של הרב מאראד, ונשתקע ההיתר מבין היהודים.

סופו הוכיח על תחילתו, שמלחמה זו לא היתה של איסור והיתר גרידא, זו היתה מרידה בהשי״ת ובתורתו הקדושה, כי באראד הכה תנועת הרעפורם את שורשו תחילה, רבה של אראד הי׳ המיזם והמחולל התנועה בשמי אונגרין, משם יצאה הרעה, לבעט בשיטה במנהגי ישראל, היקר והקדוש לנו ממסורת אבותינו הקדושים, שם גבה קרנם של אלו, שלא בושו ולא כלמו לנגח בשומרי משמרת הקודש, בבבת עין של כנסת ישראל, הוא השלחן ערוך של רבותינו הבית יוסף ובעל המפה והחונים עליהם.

למרות שהרב מאראד יצא על איש ריבו והעומדים סביבו בהשמצה [2], בדברים כדרבונות, כי ציד בכפיו ועטו עט סופר, בקסתו

רבינו ה״נודע ביהודה״, ואח״כ במטרסדורף אצל הגאון ר׳ ירמי׳ (אוצר ישראל). בשנת תקמד נשא אשה בצעהלם, כאשר ירד מנכסיו, בשנת תקמט, והוא בן כג שנה, בא לאראד (כרם חמד ח״ב). בראשונה שימש בה בתור מורה לכתב העמים בבית הספר של הקהילה, היות שהי׳ סופר מהיר נבחר למזכיר הקהילה, וע״י השתדלותו של הגאון מאויבן, רבי משה מינץ, שימש בהוראה שם (ח״ס ח״ו סי׳ צג). הרב מאראד במשך כהונתו באראד סט לגמרי מדרכי רבותיו, בחר לו שיטה חדשה, גדולי הזמן ראו בו אבן נגף לבית ישראל, וכינוהו בשם ״סיטרא חרינא״, מרן הח״ס הסתייג מלהזכיר את שמו, וקראהו ברמיזא בשם ״אחר״, ר״ת ״אהרן חאורינר רבינער״ (ח״ס ח״ו).

אנו מכנים אותו בפרקים אלו, הרב מאראד, נניח שבאותו שעה כשר הי׳, בכל מו״מ של היתר הדגים לא הראה לנו דעותיו הנשחתות והנפסדות, וגם איש ריבו הרב מפאקש כתב לו ״וכל דרכיו לפי שמעו טובים וישרים״ (מ״נ), וגדולה מזו העידו עליו גדולי פראג, הלא הם: הג״ר שמואל לנדא, הג״ר אלעזר פלעקלש (בעל תשובה מאהבה), והג״ר מיכאל בכרך, בשנת תקנט, ״מכל מכתביו נראה שהוא מופלג בתורה ויראה, והמבזה אותו באות א׳ או בדיבור א׳ יהי׳ לו דין המבזה ת״ח״, וראה לעיל אות ב׳ מש״כ הגרא״ז מרגליות.

2 בספרו שרין קשקשים לא חשך פרי עטו לבזות ולהשמיץ את הרב מפאקש, וכן את הרב ממאקווע והרב מטעמשוור, בכל מיני רכילות ולשון הרע ששמע

משך אחריו לבות בני אדם, היות לשונו מלומד ויתרון לבעל לשון, ולעומתו הרב מפאקש הי׳ איש תורני, אשר רוב ימיו ושניו בילה על מי ים התלמוד[3], לא הראה ידו בספרות, ואף נכשל פעמים בשגיאות ודקדוקי סופרים[4], רכש לו הרב מאראד דיעות ההמון עם, ועוד שתלה עצמו באילן גדול הוא רבינו בעל ה״נודע ביהודה״ מפראג, ועתו עמו עמדו הרבה גדולי הדור, למען כבודו של רבן של כל בני הגולה, ודין גרמא, שאיזה גדולים אשר תמכו ביד הרב מפאקש, חזרו מדבריהם באמצע המערכה[5].

כנזכר הי׳ הרב מפאקש איש תקיף ובעל אומץ, ובעזרת הרב המדינה הגר״מ בנעט עם כמה גדולי הדור, לחם מלחמתו בחרף נפש, הקדיש ימים ולילות ללא ליאות להעתיק מכתבים ולהמריץ אותם מרב לרב וממקום למקום, עוררם בתחינה ובקשה להסיר מכשול עון מחפיר לבית ישראל, ומשם יצא שמו מהולל בפי כל, כל אשר יראת ה׳ בלבבו הכיר לו טובה בעד אמיצת לבבו.

דידן נצח! הרב מפאקש יצא סוף כל סוף בנצחון, הגם לא בגלל כוחותיו ופעולותיו הדלים נגד המון עם חוגג, הרודפים אחרי רבנים ״מתיר אסורים״, אלא מתוך כשלונותיו של איש ריבו, אבל בין כך ובין כך, להרב מפאקש יאתה הכבוד והתפארת, הראש

עליהם, לעומת זה הרב מפאקש בספרו ״מקל נועם״ כותב לו ועליו בנימוס, כאשר יראה הקורא הלאה.

3 הרב מפאקש הודה ולא בוש ״ואם שאינני בעל לשון כמותו, ות״ל כי לא הי׳ לי עסק בסדר לימודיו״, והרב מאראד עונה לזה ״יאמרו נא יראי השם! היש דרך ומבוא ללמוד לשון עברי, אם לא ע״י היגיעה והשקידה בספרי תנ״ך? ועל הלמוד הזה שלא הי׳ לו הוא מודה ומשבח!״ (ש״ק). ועוד כתב הרב מפאקש, ״אלו זכיתי מימי להגיע למדת חכם ודאי לא היתה מסתלקת ממני, ואותו המעט אשר ידעתי בעה״י יותר ממנו — זולת הספרים חיצוניים אשר בהם עסקו כל הימים, ובאלה לא חפצתי — אבטח בה׳ שעד זקנה תשאר עמדי״ (מ״נ).

4 ראה מה שלעג עליו החי׳ שניצר (הצופה בארץ הגר).

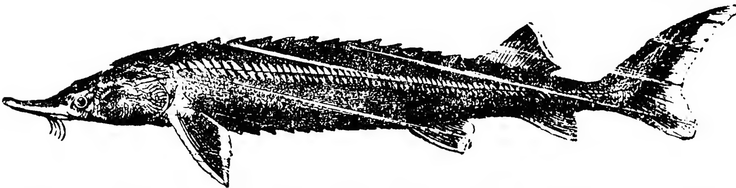
5 מהר״מ מינץ מאויבן, הג״ר וואלץ רפפורט מפאפא, והגר״ש לנדא (שיבת ציון סי׳ כט) העיד שהגאון בעל אור חדש (ראה לקמן) חזר והודה להיתרו של הנוב״י.

והראשון שפתח ללחום מלחמת מצוה זו נגד מחבלי כרמים, ובדין הוא שמרנא ורבנא החתם סופר מזכירו בכבוד והערצה ״כקש״ת״ [6], וכן את בנו הוא מתאר איזה פעמים בשם ״בנן של קדושים״ [7].

אי לזאת קבענו כאן מקום מורחב, לחזור על תוכן דברי ריבות, שנאמרו ונשנו אז בפני קהל ועדה.

ד

במדינת אונגרין בנהרות ״דונא״ [1] ״טייס״ [2] ישנם מין דגים בשם דגי ״שטירלך״, בלשון הונגרי ״קטשעגע״ [3], ובני ישראל מעולם פרשו עצמן ממין זה והחזיקו אותו בכל המדינה והסביבה בחזקת דגים טמאים.

זהו צורת הדג שטירל. פיו ארוך כתבנית צנור, יש לו ארבעה פתילי זקן, חמש שורות מגינים פרושה בשורה על פני אורך גופו, אחת על גבו ושנים שנים משני צדדיו. זנבו אינו מפוצל, ראשו אחד ארוך ושני קצר.

6 ח״ס א״ה ח״א סימן קכו, ראה סוף הפרק.

7 אגרות סופרים סימן יא, הובא בסוף הפרק.

1 Duna בגרמנית Donau.

2 Tisza.

3 הגר״ש לנדא (נובי״ת יו״ד כט) משם ספר מחכמי הטבע מביא ״כי הדג אשטוריאן נקרא בלשון לאטיין שטוריא (Sturio) ובל׳ איטליע שטוריאנע, ובל׳ צרפת עשטוריאן, ובל׳ דייטש שטעהר, ובל׳ אונגרן קעטשעגי (Kecsege). והדג הזה בעודו בקטנותו קודם שהגיע לשנה נקרא באיטליע ״פארצלעטע״ והוא הנזכר בס׳ שמש צדקה שנשאל עליו הרב הגדול מהרש״א, והדג הזה מתגדל הרבה עד שמגיע למשקל מאה וחמישים ליטרות, וצורת זה הדג, יש לו בליטות רחבים מלמטה וחדים מלמעלה, ויש לו שורה אחת מן אותן בליטות על גבו ושורה אחת בכל צד, ופיו יש לו תחת גרונו בתמונת צנור. אמנם השטירל הוא דג אחר והוא הנקרא שטערלעט ובל׳ לאטיין רוהטענעס(Ruthenus), וזה אינו גדול כל כך כי אם לכל היותר אמה וחצי ומשקלו היותר י״ב ליטרות,

בעיר טמשוואר נשתקעו הרבה משפחות מאחינו בנ״י הספרדים, שבאו לשם ממדינת טורקיה[4], הם באו כ״פ אצל הרב מרא דאתרא להתיר להם את דגי השטירלך, בהיות שבארצם אוכלים מינים אלו בחזקת שהם טהורים, ולמה יגרעו ולא יתנו להם לאכול כאן אלו הדגים.

הרב ר׳ יוחנן רבה של טמ״ו, שהי׳ גדול בתורה ותקיף בדעתו, דחאם בשני ידים, ולא נתן להם מקום לפרוץ גדרן של ראשונים[5]. כשנתקבל למרא דאתרא הרב צבי הירש סג״ל לשם, שוב באו אנשי טמ״ו בתלונה שיתיר להם הדגים, וכשראה שאין בידו לדחותם בקש, שלח את השאלה לפראג אל רבו, הנודע ביהודה זצ״ל, היות

הרי מבואר ע״פ ספרי חכמי הטבע שהשטירל אינו אשטוריאן ושני מינים הם״. הנה מה דפשיטא לי׳ להגרש״ל שהשטירל הוא השטרלט, יש לספק בדבר, כי זיל בתר שמא, כפי עדות עצמו מספרי העמים, כי האשטוריאן נקרא בל׳ הונגרי קעטשעגי ולא השטרלט. ומה שטען שהאשטוריאן מתגדל עד כי גדול מאוד, לא כן השטירל אינו גדול כ״כ אלא כמו גודל השטרלט, נראה כי האשטוריאן הוא דג מדגי הים לכן מתגדל הוא עד מאה וחמישים ליטרות, לא כן במים מתוקים ונהרות לא יכול לעלות משקלם אלא עד שתים עשרה ליטרות. דע שבין דגי שטעהר ישנם חמשה סוגים, ואלה שמותם: שטעהר סתם (אלגעמיינע שטעהר), שטעהר רוסי, שטעהר כוכב (שטערן שטעהר), שטערלט, והויזען (תולדות החיים, מער׳ הדגים, ״די פישע״ גרלד). המין הויזען הוא דג טמא בלי שום חולק, (הנוב״י קמא יו״ד כו) דן בשלחופית של אותו דג הנקרא הויזן בלאזין), והמין הראשון האשטוריאן שדנו עליו הרמב״ן והר״ת (ראה הערה 11), א״כ אדרבה, אי השטירל הוא הדג אשטוריאן, יש מקום להתיר השטירל על סמך דברי הרמב״ן ור״ת, לא כן אי השטירל הוא שטערלט, שוב אין לצרף ד׳ הראשונים אלו, היות שאנו רואים שיש בין דגי שטעהר סוג טמא בהחלט, ואין לנו לדמות בטריפות זה לזה.

4 כשנכבשה אונגרין ע״י הטורקים בשנת רפו, עלו משם הרבה משפחות מאחינו בנ״י הספרדים ונתישבו בערי אונגרין. ביחוד בעיר טמשוור נמצא קבוץ חשוב מאנשי טורקיה. בשנת תפ שימש ברבנות שם הרב מרדכי לייפניק, ונהג נשיאותו על השתי הקהילות האשכנזים והספרדים ביחד. בשנת תקיב הי׳ שם רב בשם רבי יונתן טרעביש (גר״ו), ואחריו שימש ברבנות הרב ר׳ יוחנן.

5 ממכתבו של הרב ממאקווע (מנ).

שכמה אנשים העידו על דג זה שאוכלים אותו בטורקיה [6], אם יש מקום להתירם כאן, וכן שלח עם השאלה דג יבש ממין זה, וכתב לו, שאם שורין הדג במי אפר (לויג) אז הוא חוזר ונעשה רך כבתחלה כשעלה מן המים [7].

תשובת רבינו ה"נודע ביהודה"

י"ג תשרי תקמ"ב [8] להרב צבי הירש סג"ל אב"ד דק"ק ט"ו.

מכתבו הגיענו מחרת יה"כ עם הדג [9], והנה אשר שאל אם לסמוך על עדות המעידים האוכלים אותו [10] במקומם, הנה לענין נאמנות העד הא ודאי דעד אחד נאמן באיסורין היכא דלא איתחזק איסורא, וק"ו שיש כאן עדות שנים ויותר, אלא דלו יהי' שאוכלים אותם במקומות ההם אכתי אם יוכלו לאכול במקומם שכבר הורגלו לאיסור על סמך ממקומות ההם, הדבר תלוי בפלוגתא בי"ד סי' פ"ב ס"ה . . . ואמנם אני נסיתי דג זה ויש לו שתי שורות קשקשים שורה אחת בצד ימין ושורה אחת בצד שמאל, ומה בכך שאינן נקלפים ביד והלא נקלפים בכלי, וגם נסיתי לאחר ששרה בכלי שני במים מן האפר שקורין לויג כמו שלש שעות נקלפו ביד, ולדעתי אפילו לא היו נקלפים קודם שרי' כלל רק אחר שרי' הנ"ל

6 ראה תשו' שמש צדקה יו"ד סי' יד ושדה חמד אסי"ד מער' הד'.

7 ממכתבו של הגר"ש לנדא (שק). הרב מקרלסבורג כותב, "ועמדתי על החקירה מאנשי ק"ק ט"ו מבטן מי יצאה הוראה הזאת, וסיפרו לי את כל המאורע שהרב מו"ה צבי שהי' בעת ההיא אב"ד בק"ק ט"ו, הפשיט עור דג שטירל וייבשו ושלחה להגאון הנ"ל, ואמרתי היינו דאהני להו שלא ראה הדג בהיותו שלם לבדקו" (מג), זה סותר לדברי הגר"ש שלא שלח דג שלם אלא עור הדג, אמנם אינו דומה שמיעה לראיה, כי הגר"ש העיד שהוא ראה וידע גופא דעובדא היכי הוה.

8 נובי"ת יו"ד כח. התאריך מאמרי נועם.

9 הרב מאראד העתיק עם "הדגים" כאלו הנוב"י ראה והתיר גם את דג השני הנקרא "טיק", וכשהוכיחו הרב מפאקש למה זייף את התשובה, התנצל המעתיק, תלמידו של הרב מאראד — שעל תיבת דג היתה נראית כעין קו "דג'" לכך הרהיב עוז בנפשו להרחיבו.

10 הנ"ל העתיק תחת אותו "אותן".

ג״כ הוא סימן טהרה, ואין לומר שהשרי׳ במים עזים הנ״ל גרם לו שיקלפו, דמה בכך סוף סוף שריון קשקשים הוא לבוש, וגוף החומרא שהמציא לנו רבינו הרמב״ן בפי׳ התורה בפ׳ שמיני שאם אינם נקלפים כלל לא נחוש בו לסימן טהרה, אלמלא אמרה אדם אחר הייתי דן כנגדו, ומה בכך שאינם נקלפים, והיכן הוזכר בבבלי או בירושלמי או בת״כ, אדרבה במשנה אמרו קשקשים הקבועים בו [11]. והרמב״ן שם בפי׳ נדחק בזה וכתב אם אין נקלפים

11 כדאי להביא כאן לשון הרמב״ן והמסתעף אליו, כדי שיבין הקורא עיקרן של הדברים:

התורה הק׳ מצוה אותנו (ויקרא יא, ט) ״את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו, וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת וגו׳ שקץ הם לכם״. חז״ל שנו במשנה (נדה נא ב, חולין סו ב) ״כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר״ פי׳ שאין סימן טהרה של הדג תלוי אלא בקשקשת, וכל שיש לו קשקשת זהו הוכחה שיש לו סנפיר ואין צריך בדיקה אחריו. וביארו חז״ל (חולין נט א), ״ואלו הן קשקשין, הקבועין בו, וסנפירין הפורח בהן״, ופירש״י (שם סו א), ״הקבועין בו יותר מן הסנפירין, שאין זזין מאליהן אלא בידים, אבל כל הסנפירין הוא יכול לכשכשן״, ר״ל שאין הדג יכול להזיז קשקשיו כמו שהוא יכול להזיז סנפיריו, והחתם סופר (בחדושיו שם) מוסיף, דאזני אדם אינו זזין בעצמן אבל יש בהם הרגש, אבל אלו הקשקשים אפילו הרגש אין בהם.

הרמב״ן שם מבאר לשון הקבועים בו הנזכר בחז״ל ״לא תבין מלשונם שהן קבועים בגופן ממש ודבוקים בעור הדג, אבל קראום קבועים שאינן נדין ממנו ולא מזדעזעין בו כסנפיר, והם הקליפין העגולים שגלדה דומה לצפורן שהם נפשטין מעור הדג ביד או בסכין, אבל כל שהוא קבוע ודבוק בעור הדג ואינו נעדר מן העור כלל אינו קשקשת ובעליו אסור הוא, ולכך אמרו בגמרא דקשקשת לבושא הוא, ולשון תוספתא, אלו הן הקשקשים שמלובש בהן וסנפירים ששט בהן, וזהו תרגומו שאמר קלפין, שהן קליפין שעל העור נפשטין ונקלפין ממנו כקליפי האילנות והפירות, וכן ענין הכתוב שאמר ושריון קשקשים הוא לבוש וכו׳״.

כתב האהל מועד (שער או״ה) ״הדג שקורין אשטוריאון (הוא מין דג שקשקשיהם קבועים כמין מסמרים) מותר, ויש שאוסרין אותו, והרמב״ן בדקו ושרה אותם במים רותחים ונשתיירו ממנו קשקשים הילכך מותר, וגם ר״ת מתיר״. והנה דברי הרמב״ן עה״ת דצריך שיהיו הקשקשים נפשטין מהעור הדג

לא נקרא לבוש שהרי הם דבוקים בעור, ואני אומר שהעור עצמו וגם הבשר נקרא לבוש, וכן כתיב עור ובשר תלבישני כו׳ [12], ויש לדחות קצת. ואמנם מדברי רבותינו בעלי התלמוד הי׳ לי להביא

ביד או בכלי, סותרים דעת הרמב״ן אלו, דגם אם נפשטין ע״י פעולת מים רותחין נקראים ג״כ קשקשים.

וצ״ל דמה שכ׳ הרמב״ן ביד או בכלי לאו דוקא, אלא הוא הדין אם נשרו הקשקשים ע״י מים רותחים מהני, ולא בא לאפוקי אלא אם אינם נפשטין גם ע״י רותחים, וכמו שמוכיחים דבריו אח״כ ״ואינו נעדר כלל״ דאם נעדר ע״י איזה פעולה נקראים קשקשים, כן כתבו הג״ר שמואל לנדא (נובי״ת יו״ד כט), והג״ר אלעזר פלקלס (תשובה מאהבה יו״ד שכט).

ויש מפרשים את דברי הרמב״ן באהל מועד, דלא בא לומר שע״י מים רותחים נשרו הקשקשים הקבועים באושטוריאון, אלא על ידי שריית מים רותחים נשתיירו בכלי קשקשים אחרים, קשקשים קטנים ודקים, מה שלא נראה לעין כל בעודם דבוקים בעור הדג, ועל סמך זה התירו הרמב״ן, כן ס״ל להרב מפאקש (מנ), ודיעה זו מובא גם בשדי חמד (אס״ד מער׳ ד). אבל הגר״ש לנדא דחה דבריו, דלא מצינו שריית רותחים לקשקשים דקים.

דע דבנוב״י הועתק דברי א״מ ״ונשרו ממנו קשקשים״ וכ״כ בשד״ח שם, אבל בא״מ שלפנינו כתוב ״ונשתיירו ממנו קשקשים״ וכן העתיק הרב פר״ח (יו״ד פג), והנה לשון ונשרו סובל שני הפי׳ הנזכרים, או שנשרו הקשקשים הגדולים או שנשרו קשקשים הדקים, אבל לשון נשתיירו לא א״ש לפי׳ הראשון, דעל קשקשים הקבועים אין לומר ונשתיירו, כיון דנראה לעין, רק על הדקים, וכדאיתא ע״ז (לט א).

12 הראי׳ מקרא דעור ובשר אינו כלום, דעל תחלת יצירה שייך לומר תלבישני כיון שאחר שנתרקם קרם עליו עור, אבל אחר שנוצר ומלובש בעור אין ראי׳ דנקראו לבוש כיון שאין להפשיטם, ועי״ל בשר הוה לבוש לעצמות ועור לבוש לבשר וקשקשת לבוש לעור (לשון הרב מפאקש), הח״ס בחדושיו חולין סו דחה דברי הנב״י, דמבואר באיוב שהוא מאמר נפשו של איוב, שהקב״ה הלבישה בשר ועור על גביו וסיככה בגידין ועצמות, נמצא העור ובשר הם מלבוש לנפש הרוחני, ואינם מסובבים בו, וכשנפרדים זה מזה לא ישאר מזה תוך זה כלל, ורלב״ג פי׳ שהוא לבוש וסכך לאיברים הפנימיים היינו הלב והריאה או אפילו הקרביים, מ״מ גם הם אינם מסובבים אלא מונחים בדיקולא, ע״כ לא זכיתי להבין במה בא לדחות דברי הרמב״ם ורמב״ן ורש״י במשנתינו ע״כ, והג״ר געץ שווערין תמה ״דא״כ גם בושה וכלימה יקרא לבוש דכתיב, ולבשו בשת וכלימה, שונאיך ילבשו בושת״ (מנ סי׳ לח). ועי׳ חדושי צל״ח מנחות דף כח.

סתירה, בפ׳ אין מעמידין (ע״ז ל״ט.) נקטי׳ להדי יומא חזא דהוה בי׳ צמחי ושריי׳, ולדברי הרמב״ן מה בכך דחזי לעין השמש שהיו בו צמחי, אכתי מאן יימר שנקלפים ממנו, והי׳ לו לנסות, אלא ודאי דכל היכא דאמת היו קשקשים לא איכפת לן אם נקלפים, אבל מה אעשה ורבינו הגדול הרמב״ן אמרה והה״מ בפ״א ממ״א הביאו, והרב ב״י בריש סי׳ פ״ג הביאו ורמ״א קבעו בהגה, צריכין אנו לכוף אזנינו ולשמוע דבריהם באימה, אבל עכ״פ כל שנקלפים יהי׳ ע״י איזה פעולה שיהי׳ כבר הם נקראים קשקשים ודג טהור הוא, **ולכן ידע שדג זה ששלח לכאן טהור הוא בלי ספק כלל, וגם אם המין השני שהזכיר במכתבו יש להם ג״כ שורות קשקשים הללו גם הם מותרים בלי שום חשש,** דברי הד״ש

הק׳ יחזקאל סג״ל לנדוי

ה

השמועה טובה נתפשטה מהרה בכל הסביבה, ואחינו בני ישראל אכלו את השטירל לשבעם, בחזקת דגים טהורים [1], בכל זה היו עוד אלו אשר חרדו לבם לסמוך על ההיתר ״וקצת מהרבנים הקרובים לגליל ק״ק ט״ו היו מחמירים, אבל לא ידעו ולא יבינו מאיזה טעם, רק שאמרו זה דבר חדש ואני ישינה״ [2].

בשנת תקמ״ט בא הרב אהרן חארינר לאראד, ונודע לו מתשובת הגאון מפראג הנמצא בטמשוור, ומה שסיים שם ״**וגם אם המין השני שהזכיר במכתבו יש להם ג״כ שורות קשקשים הללו, גם הם מותרים בלי שום חשש**״, וזה מין השני מין דג ״טיק״ [3] הי׳, וכפי

1 להבין למה היו להוטים כ״כ אחרי דגים אלו, וכי חסרים בנהרות של אונגרין דגים כשרים וטעימים, כי לפי עדות חכמי הטבע יש להשטער טעם בשר חזיר, ור׳ משה לנדא (ערוך ע׳ שבטא), רצה להוכיח מזה שהשטער הוא הנקרא בחז״ל ״שבוטא״ אשר עליו אמרו ז״ל (חולין קט, ב) אסר לן חזיר התיר לן מוחא דשבוטא, ובס׳ מערכת החיים דחה דבריו, דשבוטא הוא קוליס האיספנין ע״ש.

2 לשון הרב מאראד (אנ).

3 הרב מפאקש נתן בו סימן ״טומאתו יודעים קטנים״ (מג).

עדותו של זקן אחד משם, הוא ר׳ בער כ״ץ שוחט ונאמן בק״ק טמשוור, אשר כתב וחתם בזה״ל[4] ״ועל ידי קנה הרב המה״ג מוהר״ץ זללה״ה דגים ממיני השטירל ושלח לק״ק פראג, כי הגאון מוהר״ץ זלה״ה לא רצה להורות לא איסור ולא היתר עד שיוגזר עליו לטהרו או לטמאו מפי הגאון המפורסם מוהרי״ל סג״ל זללה״ה אב״ד דק״ק פראג, ובשאלת הגאון מוהר״ץ סג״ל שאל ג״כ על מין השני הנמצאים בגליל זה הנקראים ״טיק וטאנע פארעל״ ועל שני המינים השיב הגאון המפורסם אב״ד מפראג שהם מותרים בלי שום ספק״. הרב החדש נפל על המציאה, כדי להראות כחו וחזותו לאנשי קהילתו ולבני הגליל, דאהני לן רבנן בכחא דהיתרא, והתיר להם את דגי הטיק.

הרב מאראד לא נח דעתו בזה אלא דרש ברבים שמצוה על כל אחד מהעומדים תחת דגלו לטעום טעם דג טיק, וכשראה שבכל זה כמה מבני קהילתו היו מהססים בדבר, הלך בכבודו ובעצמו לשוק של דגים, וקנה כמה ליטראות דג טיק, להראות להמון עם ״מעשה רב״, לאמור, טעמו וראו כי טוב וכשר אף למהדרין מן המהדרין!

וכן חיזק היתרו של השטירל ודרש בבית הכנסת בפני קהל עדתו ״וגזר באלה ושמתא, ואסר על כל בני אראד, מי שלא אכל השטירל ביתו וכליו אסורים״[5].

כבוא השמועה של היתר הטיק לעיר טמשוור הקרובה לאראד, ולכל הגלילות אלו, שמחו לקראתו, רבים וכן שלמים בשלו את הטיק כמו את השטירל, ושמו של הרב מאראד הולך וגדל בכל הסביבה, הנה אחד בא לגור, וישפוט שפוט משפטים ישרים, ומי כמוהו מורה.

כשהגיע הבשורה טובה לעבר מנהר ״דונא״ במקומות שדגים אלו מצויים לרוב ובזיל זול, שחרו אנשי פאקש את פני רבם להתיר להם להעלות על שולחנם מיני דגים אלו. היטב חרה לו להרב מפאקש על פרצה החדשה שנפרץ בקרב העם, נתעטף בקנאת ה׳

4 אמרי נעם.

5 מדברי הג״ר דוד אפנהיים רבה של טמשוור (מנ).

להסיר המכשול מבית ישראל, החליט בדעתו ללחום מלחמת ה׳ עד רדתה, לצאת בראש הצבא, אמנם מתחילה פתח בשלום, אולי יהי׳ בידו לשכנע את הרב מאראד שיחזור מהוראתו, וכתב אליו פתשגן כתב זה בכבוד והערצה·

ב״ה פאקש יום ד׳ הושענא רבה תקנ״ח·

רב שלום ורב יעטה לשר המשביר, הרב המה״ג החריף ובקי בח״ת, המפורסם לשבח בכל מעלות ומדות נ״י ע״י פ״ה, כקש״ת הרב אב״ד דק״ק אראד יע״א ושמו פלאי·

···קול ענות אנכי שומע שהיראים והשלימים מתרעמים על כ׳ הרמה באמרם שנתוודע להם בבירור שכמ״ה התיר בקהלתו לאכול הדג הנקרא טיק, אשר הי׳ מוחזק עד הנה בין כלל ישראל לדג טרפה, ולא זו בלבד אלא שכ׳ הרמה עשה חיזוק לדבריו שקנה בעצמו איזה לטרות מאותו דג והביאו לביתו, וממנו ראו הלכה למעשה וגררו אחריו· וצעקו אלי למה יהי׳ ככה בישראל שיעמוד רב אחד להתיר מה שהוא בכל המדינות בחזקת איסור, ואף אלו הי׳ ההיתר ברור מ״מ לו יהי׳ כדברים של היתר ואחרים נהגו בו איסור, ואין זה מנהג בטעות כי מי יודע מאיזה טעם נאסר להם, כאשר מצינו שגזרו חז״ל בגמ׳ (ע״ז דף לט) הסולתנית אע״פ שדג טהור הוא···והאנשים אשר אינם יראים כ״כ ותולין עצמן במקילין, צעקו אלי מה נשתנינו מק״ק אראד, ואצים עלי להתיר להם בשר תאוה· ושני הצדדים בקשו ממני לעורר לבות חכמי הזמן על זה, שלא יהי׳ התורה כשתי תורות· אך חס לי מלהטריח גדולי הדור ולכתוב ח״ו מרורות על איש מפורסם כי״ב, מבלי שאדע טעמו ונימוקו, ומי יודע אם יש ממש בדברים כאלה· בכן אהובי ידידי הרב נר״ו, נא ונא אל ישית עלי אשמה, כי סהדי בשחק שאין כוונתי רק לשמים ולהוציאו מחשד, ואם ח״ו יצא הדבר מלפניו כשגגה שיצא מלפני השליט, בטוח אני בצדקתו שיחזור מדבריו ויקבל שכר על הפרישה···

והנה בערך זה י״ג שנים צעקו אלי בקהלתי להתיר להם דגים קטנים הנקראים שטירלך, באמרם שהרב המנוח דק״ק ט״ו יע״א התירן בהסכמת הרב הגאון החסיד אב״ד דק״ק פראג

זצוק"ל, ואני עשיתי כל הצטדקאות בימים ההם לנסות אותן השטירלך ולא מצאתי בהם קשקשת, כי אותן הנראין כעין קשקשת הם כמסמרים קבועים בגופו ואין נטלין לא ביד ולא בכלי עד שנקרעת העור וניטלת עמהם, ואין לאלו דין קשקשת כמ"ש המגיד בשם הרמב"ן ··· ושאלתי את פה הקדוש והטהור אב"ד דק"ק פראג זצוק"ל, והשיבני דאותן השטירלך הם בחזקת שרצים והאוכלו לא יזכה לאכול מסעודת לויתן [6], וכתב אלי ז"ל הטהור, קריינא דאגרתא להוי פרונקא [7], ושאשלח גוף כתבו להרב דק"ק ט"ו, כדי שידע שיחזור מהוראתו, ועשיתי כאשר נצטויתי ושלחתי אותו אגרת להרב המנוח דק"ק ט"ו [8], ומאז אמרתי שבודאי חזר הדבר ליושנה ונמנעו ישראל מאיסור הזה, ומה מאוד אשתומם בשמעי כעת שעדיין הדבר בקלקולו, ולא

6 כ"כ הר"י החסיד על דג ברבוטא, מובא בהגהת אשרי סופ"ב דעבודה זרה· בתשובה מאהבה (יו"ד שכט) כתב ע"ז "נכון לבו בטוח בה' כל המתיר הדג הזה לא יאכל מסעודתו, כל השומע יצחק לו ולויתן זה יצר לשחק בו, והלואי שיתפלל כל היום ולא יחפש אחר חומרות חדשות, ואינו כן דעת ר' יצחק במערבא (פ"ט ממס' נדרים) שאמר שם, לא דייך במה שאסרה התורה אלא שאתה אוסר עליך דברים המותרים"·

7 ב"מ (פג ב)·

8 הגר"ש לנדא (נובי"ת יו"ד כט) השיב ע"ז, "ימחול לי מעלתו שדבר זה הוא שקר מוחלט, וידוע לכל גודל צדקתו של אאמ"ו הגאון ז"ל והי' מהיר וזריז במלאכת הכתיבה, ולמה לא כתב בעצמו להרב מט"ו שהי' מכירו והי' מאוכלי שולחנו של אאמ"ו הגאון ז"ל כמה שנים, להודיע לו שחוזר מהוראתו, ולא הי' סומך על מעלתו להיות שלוחו להודיע הדבר להרב ההוא, ולא הי' נח ושקט מלשלוח אגרות ע"י גמלא פרחא, לפרסם הדבר לאיסור שלא יכשלו באיסור שרץ דאורייתא· ומה גם למה לא נמצא גם העתק מאגרת הזה שכתב למעלתו, וחזקה לחבר שאינו מניח דבר שאינו מתוקן, ואיך הניח התשובה להיתר בספרו ולא חש לתקלה למוחקו או לכתוב בצדו שחזר בו· ופשיטא שאין מעלתו נאמן בזה מאחר שאין בידו גוף האגרת, ומרחיק עדותו לומר ששלחו להרב מט"ו ונאבד, וגם למה לא הודיע הרב מט"ו ברבים לאסור הדג הזה, כל זה הוא למופת שכבוד מעלתו שקר ענה בשם אאמ"ו הגאון ז"ל", וכ"כ הג"ר אלעזר פלקלש (תשובה מאהבה הנ"ל) "שארי לי' מארי, מדבר שקר תרחק כתיב, ומוציא לעז על ציס"ע, איך יכתוב אליו שהוא בריחוק

עוד אלא שפשתה המספחת הזה גם בשארי קהלות, בהאי גיסא אוכלין ובהאי גיסא פורשין, ובכל זאת אין אלו נמנעים מכלים דאלו, ולא ידעתי איך היתה כזאת, ואולי מעשה ס״מ הצליח שלא הגיע האגרת ליד הרב דק״ק ט״ו.

וגם ידוע להוי שבאותן הימים חקרתי אצל דייגי אומנים אחר שטירלך הנ״ל אם יש להם קשקשת, וכולם עונים כאחד שאין להם, ובשמעם שקצת מבני עמנו אוכלין אותן, צחקו עלינו ואמרו בזה״ל „וועןן דיא יודן שטירלך עסען ווערין זע נאך מיט דער צייט דען טיק אויך עסין, דען אויז דען שטירל ווערט דער טיק, אבער אויך דער טיק האט אין זיין לעבן קיין איינציגן שופן״ (אם היהודים אוכלין שטירלך אז יבוא עת שיאכלו גם הטיק, כי מן השטירלך נעשה טיק, אבל להטיק לא הי׳ מעולם קשקשים), אוי לאזנים שכך שמעו מאינו יהודי, הגיד עתידות ונתקיימו דבריו [9].

מקום ולא יכתוב באתרא דאוכלין אותו הדג על פיו, ועוד אלמלא נגנוז ס׳ יחזקאל הי׳ יכול לומר מה שלבו חפץ, אבל ספרו כאן וקבע הדברים הלכה למעשה וכו׳״.

9 היוצא לן מדברי הרב מפאקש, כי כל עיקר טענותיו אל הרב מאראד, לא על הדג שטירל הי׳ אלא על מה שהעיז להתיר את הטיק בלי הסכמת הגדולים, והגם שרמז הנב״י בתשובתו גם על מין השני שמותרים הם בלי שום חשש, והשוחט דט״ו העיד שכוונתו הי׳ על מין הטיק, לאו מידי היא, כיון שלא נזכר בפירוש בדברי הנב״י שם הדג, ואולי הי׳ המדובר על מין אחר, ואין השוחט נאמן כי אולי גם הוא מאוכלי הדג ההוא על פי הוראת הרב מאראד, ומי נתלה במי.

אולם הרב מאפקש מביא עדותם של הדייגים שאומרים, כי ממין השטירל נתהוה הדג טיק, א״כ אותו ההיתר המועיל על השטירל מועיל נמי על הטיק, על זה מוסיף הרב מפאקש (מכתב שני במ״נ) ״ואם באמת קצת דייגים אומרים שהשטירלך הוא טיק קטן, לא מפיהם אנו חיים, כי רבים מהם מכחישים זאת ואומרים שהם שני מינים״. ועוד כי הרב מאראד העיד (ש״ק) כי הדג שבחן רבי מרדכי בנעט בווינא, הי׳ טיק ולא שטירל, כי פיו הי׳ עגול, לא כן פיו של שטירל הוא חד, הרי שבעצמו העיד ששני מינים הם, וצדקו טענת הרב מפאקש, על סמך מה התירו!

ומעתה נא ונא ידידי הרב נר״ו, שישים על לבו דברים האלה ולהסיר המכשלה מקרב עמנו, ואפילו אין ממש בדברי האומרים עליו שהתיר הטיק, עכ״פ יעסוק בדבר מצוה רבה וגדולה ונצרף אלינו רבנים גדולים ומפורסמים לאסור גם השטירלך לכולי עלמא. ואם כבודו לא יציית לעצתי אקוה בעה״י להרעיש עולמות ולעורר מאה רבנים מפורסמים מכמה מדינות, יעבר עלי מה, כי מחויב אני במקומו, אפילו אם יהי׳ להם קשקשים כדין לשטירלך וטיק, מ״מ אין בכח חכמי זמנינו להתיר מה שמוחזק לאיסור גמור עד הנה, כיון דעכ״פ אין הקשקשת בהן מבורר לרוב בני אדם, מי יודע אם לא יש אחד מני אלף הדומה להם במראה ואין לו קשקשים כאשר גזרו חז״ל, וגם הוא לחילול השם גדול בעיני האומות באמרם נתחדשה הלכה בישראל להתיר להם דג שהי׳ אסור להם עד הנה...

תשובת הרב מאראד:

נחל נובע מקור חכמה מפוארה תורת מקור חיים, מימיו מן המקדש יוצאים ויהי׳ לפלגי מים, להשקות הגן ולהצמיח פרי מגדים בארץ החיים, ה״ה כבוד הרב המה״ג המפורסם במושב זקנים, וברוחו פי שנים, בחריפותו מפוצץ סלע המחלוקת כשחק מאזנים, ובבקיאותו עינים בראשו ולו קרנים, כק״ש מו״ה יצחק איצק ג״ה נר״ו אב״ד דק״ק פאקש זי״ע, אהלו בל יצען ויוסיפו לו שנות חיים.

חמותי ראיתי אותיותיו אשר באותות שארית חמות יחגור על ההיתר שנתפשט באכילת הדגים הנקראים שטירלך וטיק, אהובי מכ״ת! הוראה זו יצאה מפי מ״ו אלוף נעורי רשכב״ה הגאון אב״ד דק״ק פראג זללה״ה זה כמה שנים, טרם נחני אלקים ית׳ למקומי אשר אוה למושב לי, ומאז באתי וראיתי את הדגים הנ״ל וכתבתי להרב המנוח מוהר״ץ סג״ל לק״ק ט״ו...

...אהובי ידידי מעכ״ת, החוקר מצפוני לב ית׳ שמו וזכרו, הוא יודע ועד, וגם כל מכירי יעידון ויגידון שת״ל ית׳, המדה הזאת לקבל האמת ממי שאמרה עטרת לראשי אענדנה, ואם גם היתה תחלת ההוראה בנדון שלפנינו מאתי, ותלמיד קטן

התלמידים העמדני על האמת והראני מקום ההטעה, הייתי חוזר בי, ח"ו שאהי' רשע לפני המקום ב"ה מחשש כבוד המדומה כזה שהוא במקום מרה שתהי' באחרונה, ומכ"ש שאטה אוזן לשמוע בלימודים מפי גדול הדור כמעכ"ת נ"י ולהשביע עצמי מעסיס רמונים ומיין משתיו, אמנם הוראה זו יצאה מפי אדמ"ו הגאון... הכ"ד צעיר לימים וקטן במדע, חושק וכוסף לעשות רצון איש ואיש משלומי אמוני ישראל,

הק' אהרן חרינר חונה פה ק"ק אראד יע"א

מכתב שני מהרב מפאקש [10]:

...ואתמה מאוד על שנכנס בפרצות דחוקות לקבל על נשמתו דבר גדול כזה, כי מ"ש דהוראה זו לא יצאה מאתו אלא מהגאון מהרי"ל סג"ל זצוק"ל, חדא אף אם דבר זה אמת, עכ"פ הלמפורסם א"צ ראי' דלא נאמרו דברים אלו מעצמו אלא בהיתר שטירלך ולא על הטיק, רק מע"כ מעצמו התירו זה זמן קרוב, יותר מחמשה עשר שנה אחר שיצא קלא דהיתרא על השטירלך...ואף על השטירלך עדותי נאמנה, ואבי שבשמים נאמן עלי שכתב אלי כאשר כתבתי בראשונה, אך בודאי מעשה ס"מ הצליח שלא הגיע האגרת לידי הרב ט"ו כאשר נתוודע לי בבירור דכמה כתבים נאבדו הן מה שכתבתי לאחרים הן מה שאחרים כתבו לי...ועכ"פ הטיק לא הותר ממנו ובזה אין למע"כ סמיכה כלל. ומה שנאמר בהעתקת דבריו, שעד אחד נאמן באיסורין, חס לי להאמין שיצא דבר זה מפה הגאון זצוק"ל, דהלא כמה מאות עדים לפנינו שאוכלים שטירל וטיק בק"ק אראד והם נאמנים באמת, ובכל זאת ברור בעיני שהם נכשלים באיסור דגים טמאים ואין להם קשקשת התורה לרמב"ן, דמפיו אנו חיין ופסקוהו המגיד והרמ"א, ומה ענין זה לנאמנות, ואינני מאמין אפילו למאה עדים דנכשלים ישראל באיסור, ואם נתבררו דבריהם גם עליהם אנו דנין שנכשלים בשרצים, ובפרט שידוע בקושטנדינא ושאלוניקי שנמצא שם אלפים

10 גם במכתב שני כתב לו בכבוד עם תוארים גדולים, רק השמיט "קדושת", תחת "כקש"ת" כותב "כש"ת".

שנגררין אחר צבי שבור, תיפח רוחם ושחיק טמיא, ומי יודע אם לא היראים והשלמים פורשים מדגים אלו [11], ועוד מי יודע אם במדינות טורקיי ליכא מן הדומה ממש לשטירל וטיק, אלא דהם מין טהור וקשקשיהם נקלפים אמנם בכלי, ואותן דמדינותינו מין אחר הם, כדאשכחן חיפושא וצלופחא דהם דגים טהורים דומה להם, והשתא אם נמצאו בטורקיי אותן מינין טהורין ויבואו אנשים לכאן יתירו נמי חיפושא וצלופחא...

וסיים דברי קדשו וז"ל, אולם בעבור זאת אניח הדבר בחזקת היתר ע"כ, זה קשה מן הראשונות, וכבודי מחול לו שאינו מאמין לי, אבל אני מזהירו ומזהירו מאד מאד לכבוד נשמת הגאון זצוק"ל לחוש עכ"פ לחומרא לדבר, ולכבוד כל הפוסקים שהעתקתי לו דלא עבדי עובדא לסמוך על היתירים גמורים, ועכ"פ ינסה הדבר במתון הלב וימצא דבשטירלך הקשקשת אינם נקלפים מהעור, ומה יעשה ליום פקודה... ומה לו לכנס בפרצות דחוקים ולפגוע בכבוד החיים והמתים הקדושים אשר בארץ המה, בשביל דבר מועט כזה, וכי לא סגי בלא"ה, ואם יפריש העם מאיסורא יהי' לו לכבוד ולשבח תחת מזכרת עון, ואם ח"ו דברי אלה לא יעשו פירות אצלו, הריני מוכן ללחום מלחמתה של תורה נגדו ולהרעיש עולמות על ככה...

אחר כותבי אתרמי לי שטירל ובדקתיו ומצאתיהו ראשו חד ויש לו חוט השדרה... ועוד מצאתי בשטירל הזאת דאין להם זנב סדק, דאם פושט זנבו בחייו אין לו רק זוית אחד חד... ושאר דגים טהורים יש להם בזנב שני זויות מחודדים וסדוקי

11 הרב מאראד השיב ע"ז "שארי לי' מארי' שמפני אהבת הניצוח חטא בלשונו... ומי יביא ראי' מהנזורים אחור ופרצו גדר התורה ימ"ש", מכאן יש תשובה לדברי האומר (גר"ו משם הרב לעוו) שהרב מאראד בהיותו בפראג בישיבת הנוב"י, נתאכסן אצל אחד מכת ש"צ ימ"ש, ושם נתפס לאותו כת, דא"כ לא הי' מקלל את עצמו בפני קהל ועדה. אמנם כוונת הרב לעוו בזה רק לחפות על כת המתקדמים, שכאשר נגלו מזימותיו הרעים של חארינר, בושו עמו חבריו, ונאלץ לפרסם ברבים, שאין להם חלק במעשי תעתועיו, היות שהוא הי' נמנה עם כת הארורה הזאת.

ביני וביני[12] ··· גם בדקתי שלחופית שלו, ואינו ראשו אחד כד ואחד חד, וזה מוסכם מכל הפוסקים לדג טמא ··· והנראה לי ע״י נסיון השטירל, דחוט זה איננו חוט השדרה הנזכר בגמ׳ דאיננו מונח בתוך חוליות כמו בבהמות ועופות טהורים, וגם בדקתי אח״ז באיזה מינים דגים טהורים וראיתי חוט השדרה מונח תוך חולית של עצמות וכשכופפין הדג אותו החוט נראה שהוא נע ונד, אבל בשטירלך לא נראה כלל שום תנועה בחוט זה על ידי כפיפת הדג[13] ··· גם ידע מר דהנחתי זה שעה ומחצה השטירל הנ״ל למי אפר שקורין לויג, ועתה הוצאתיהו והי׳ כל הבשר נרקב ובלוי ונימוס תוך אצבעות ונקלף כל העור עם מסמורים קבועים שעליו, שמעלתו דן לקשקשת, ות״ל ב״ה שכתבתי זאת מלבי ומצאתי אמתת הדבר, ובודאי לא יצאה בדיקה זו מהגאון זצוק״ל, ואם אולי יצאה הי׳ כשגגה שיצאה מלפני השליט ··· עכת״ד[14].

הרב מפאקש הזהירו עוד פעם, והתחנן לפניו בכל לשון של בקשה שיחזור מהוראתו, ובין השאר כותב „כבר כתבתי בהן צדקי לבית דין של כ״ג חכמי זמנינו, ועוד ידי נטוי׳ לכתוב, אבל הזמן יגיד לטובה שלא פגעתי ח״ו בכבודו, רק העתקתי להם כתבי הראשון ותשובתו הראשונה דמר אלי, וסתירת תשובתו אות באות״.

ובסיום מכתבו „קיצור הדברים, אהובי ידידי הרב נר״ו, אהבת עולם אהבתיהו, וכל דרכיו לפי שמעו טובים וישרים, אבל בזה שלא כתורה עשה וכ״ש בהיתר הטיק, ועתיד ליתן את הדין, וכל דבריו אינם מעלים ארוכה אפילו במקצת, ולמה סומך על מכתב הגאון זצוק״ל להקל במקום דמצי לברר כולי יומא דראשן חד

12 עי׳ מש״כ הגר״ש לנדוי (נובי״ת יו״ד סי׳ ל׳) ושד״ח מער׳ ד׳ אות ה׳.

13 הגר״ש לנדוי דחה דבריו (סי׳ כ״ט).

14 תלמיד הרב מאראד, המעתיק, הוסיף כאן מדנפשי׳ ״נלאתי להעתיק דברים אלו, כי הרב מפאקש הזה הטיח דברים כלפי מעלה ··· כי מלבד שעיני ראו שקשקשי השטירלך נקלפים ··· והרב הזה רוצה להכחיש דבריו, ולפרוץ ולהרוס מגדול עוז האמת בו ירוץ מ״ו הרב הגדול ונשגב!״ (אנ).

וזנבן אינו סדוק וחוט השדרה אין להם ככל הטהורים אלא ככל הטמאים, ובציו שחורים ושלחופית שלהם שני ראשיהם כדים, וכל אלה סימני טומאה, והעיקר קשקשת שלו קבועין בחוזק גדול בעור ואינו קשקשת, אנא יתיישב נא ויבחון את כל זאת, גם יחפש בספרים אם אני נאמן בעדות, ואם ידידי הרב נר״ו מחזיק במנהגו בטעות נא שלא יטריח עצמו עוד להשיבני, כי אם יכתוב אלי עוד לא אשיבנו, חוץ אם אזכה שיודיעני שנתיישב על לבו וחזר מדעתו הראשונה עכ״פ במקצת, ומי יתן והי׳ בכולו [15] ...

כאשר התחילו לזרום מכתבי תוכחה מגדולי הדור לביתו של הרב מאראד, וגם למנהיגי הקהילה שם, ראה שנתקבלו דברי איש ריבו בעיני חכמי הזמן, והקולר תלוי בצוארו על שההין להתיר הטיק, ערך למולם קונטרס התנצלות בשם אמרי נועם. בו הראה את תום לבבו וצדקת מעשיו, כי לית לי׳ מגרמי׳ כלום, וכל מה שעשה הי׳ על יסוד פסק דין רבו מפראג, ועורר את תלמידי ה״נודע ביהודא״ ללכד כאחת, ולצאת בגלוי נגד אלו שהמרו את פסק דינו של הגאון רבן של כל בני הגולה זצ״ל.

כשהגיע האמרי נועם ליד הרב מפאקש, ערך שורות אלו לאראד:
״יום ג׳ כסלו תקנ״ט, אהובי ידידי הרב נר״ו! כבר הזהרתיהו באם שידפוס דבר בהיתר הדגים טמאים, שע״כ אצא בחרף לקראתו, וזה ז׳ פעמים כתבתי אליו, ועוד ג׳ פעמים לקרו״ט דשם, והכל בבקשה רבה שיחוס על כבוד חיים והמתים, ויסיר המכשלה מישראל, וידידי הרב נר״ו לא שם לבו לכל אשר כתבו אליו ולקהלתו רבים ושלמים מגדולי ישראל, ולא השגיח בכל העתקת חכמי הזמן אשר העתקתי לו ובהם גאונים מפורסמים, וידע נאמנה שנתוודע לי אשר נעשה, וביחוד באגרת הגאון הצדיק דק״ק נ״ש נר״ו הנכתב לקרו״ט דק״ק אראד ר״ח אלול העבר [16], ובאגרת רבו מובהק הגאון מו״ה ירמי׳ נר״ו מן ה׳ אלול [17].

15 ר״ל מהיתר הטיק עכ״פ, ומי יתן שיחזור גם מהיתר השטירלך.

16 כ״ה יוחנן שפיץ ראש הקהל דאראד אמר להרב דמאקאווא, שהרב העלים מכתבו של הרב מנ״ש (מנ). המכתב נעתק לקמן אות ו.

17 בהגיע האגרת לידי הראש הקהל, מיד הי׳ אוסר בביתו הדגים, וכשהרגיש

וידידי הרב נר"ו מחזיק היתר דגים טמאים אלו בכל תוקף ועוז, וכעת פרסמן בדפוס, ואפילו לא קיים דבריו לשלחם לי, וגם לא שלחם לאחד מן הגדולים, רק פזרם בין עמי הארץ, ובקושי גדול הגיע לידי קונטריסו, ושם קראוני שקרן וחולק על חכמים ח"ו, ואשר נדרתי אקיימה לפרסם שגיונו וזדונו, וכבר נגמר קונטריסי אשר נקרא מ ק ל נ ו ע ם, ושמה מבואר שקרו לעין כל, ושהעתקתי באמת כל דברי ידידי הצריך לענין משתי תשובותיו אלי, ושהודעתי לחכמי הזמן יחי׳ דברי אגרת הראשון דהגאון זצוק"ל, וגם בררתי מהדורא בתרא דהגאון זצוק"ל אלי, ודקדקתי אחרי דברי ידידי הן בשגיאותיו הרבים בפלפולא, והן שגיונו וזדונו לדינא, וביחוד בדג טיק אשר בק"ק ט"ו עצמה וכן בק"ק אראד לא נאכל, עד שמעלתו עשה הלכה למעשה מסברת כרסו, ומעיקר הזה עשה עצמו כלא ידע באמרי נועם, והסתיר הדברים להטעות הבריות, והשם יודע שצערי גדול מנשוא לבזות אפילו אדם נקלה ונבזה, וכש"כ לבן תורה, ומה יאמרו הבריות, וש"ש מתחלל בעו"ה, אך כבר מלתי אמורה, טעמי ונמוקי שאני מחויב לכנוס בעובי הקורה [18], יעבור עלי מה עד שיוסר המכשלה, ובפרט שכמה גדולי הדור ניסו בעצמם דגים אלו, ונמצאו טמאים, ולא סמכו עלי, כאשר חשדם ידידי הרב נר"ו, לעור עיני הרואים אשר לא ידעו ולא יבינו, ואם אולי יש בני תורה בהם, ע"כ לא עיינו שפיר בפי׳ רמב"ן, ועכ"פ כבודו הרמה מוכחש מרוב מנין ומרוב בנין, ומאגרת הגאון זצוק"ל עצמו, אשר עליו תמך יסודו, וגם עומד להתברר שקרו כולי יומא, ובאתי לעורר לבו הטהור באזהרה אחרונה, ויעתר יצחק מאוד שיחזור מהוראתו ויקדש שם שמים ברבים, ויפרסם בדפוס מודעא זוטא, באופן שלא יהא למעלתו העדר כבוד, רק ידפוס, באשר שנתוודע לי שרוב מנין

הרב זה ביקש ממנו האגרת, ואח"כ אמר שאבדו (שם)· תוכן המכתב ראה לקמן אות ח·

18 היות שלא שמרו מכתבו של הגאון מפראג, שבו חזר מהיתר השטירל, אלא שלחו על הדואר להרב דטמ"ו בלי אחריות, ונאבד המכתב·

ורוב בנין חולקים על הוראה זו והחליטו דדגי שטירל וטיק טמאים הם, ונתקבלו דברי, שהגאון רשכב״ה זצוק״ל אסר השטירלך בפירוש, וע״כ דג אחר בדק, ונחלף בדג שטירל ע״י איזה סיבה··· בכן מעתה הוא מבטל דעתו נגד הרבים ועצומים ממנו, והוא מוכן לקיים אחרי רבים להטות ואסורים הם **שטירל וטיק כשרצים,** אפילו לבני קהלתו וסביבותיה הסרים למשמעתו, ואם ככה יעשה והוא רחום יכפר עון, וסר עוונו וחטאתו תכופר, ויתקדש ש״ש על ידו, וכל ישראל על מקומם יבואו בשלום, ויקוים את והב בסופה, ויהי׳ אהוב למעלה ונחמד למטה, ויהי׳ לו לשם ולתהלה לכבוד ולתפארת, ואהי׳ לו עבד נרצע כל ימי, וכל אשר הדפיס עלי, אם שת״ל בכל דבריו שקר בימינו, ולא נמצא בי עול בעה״י בזה, הכל מחול לו, שרוי לו, ולא יהי׳ לו למזכרת עון כלל, ולא אשגיח באותן הדברים, ואהי׳ מן הנעלבים ואינם עולבין, ולא אעשה שוב דבר בענין הזה, ואם ישלח לידי ד׳ מאות ממודעא הזאת אם יצאו מהדפוס, עלי לשלמן בכסף מלא בתשואות חן, אבל אם לא יבטחני עכ״פ תוך ד׳ שבועות מיום הנ״ל, שקבל האמת ממי שאמרו, ושכבר אסר בקהלתו ולסרים למשמעתו הדגים אלו, ושיפרסם מודעא הנ״ל בדפוס קודם חג המצות הבע״ל, יכריחוני לקבוע קונטריסי מקל **נועם** בדפוס, שיהי׳ לו ללעג ולקלס, ולבזיון אשר אין למעלה, ויתחרט באחרונה אחר אשר נאספו עליו הרועים לעשות לו כדת, כאשר רמזו לו איזה גדולי הדור בכתביהם אליו ולקהלתו, וכבר מוכן קונטריסי לכנוס תחת מכבש הדפוס בק״ק דיהרנפורט, ולא נעשה ככה עיכובא אלא למען השלום והאמת, אולי ירחם השם וישים ידידי הרב נר״ו הדבר אל לבו לבטל דעתו דעת יחיד נגד הרוב מנין ורוב בנין· כ״ד **החפץ באהבתו**

הק׳ יצחק איצק גריסהאבר מקראקא
רת״ם [19] ק״ק פאקש ואגפי׳ יע״א·

19 ר״ת ״רובץ תחת משא״·

הרב מאראד מדבר בספרו קשות עם הרב מפאקש, בפרט מה שנוגע לכבודו של הנוב״י זצ״ל, וכך לשונו: „בהגיע עדי מכתב הגאון אב״ד מנ״ש ויתר הרבנים אשר התעוררו לקול הקורא, עמדתי מרעיד משתומם בחזות חזות קשה, רבים ושלמים עוטים מעיל שרי הקנאות ויקנאו במחנה לאהרן, מה הוא? אין זה כי אם שזה שכנגדי הכחיד תחת לשונו והעלים מהידוע לו דברי מ״ו הגאון זללה״ה שהעתקתי לו··· אמנם עם הרב מפאקש משפטים אדבר על שלוח רסן לשונו לשון מדברת גדולות לצד עילאה ימלל··· הלא ידעת שמ״ו הגאון החסיד זללה״ה הוא הי׳ קודש הלולים, הוא הי׳ מרוה צמאון הצמא לדבר ה׳ ית׳ ונשמע קולו בבאו אל הקודש, הוא הי׳ חופר בארות מים חיים ומימיו רבים שתו וישתו עוד מפסקיו וחדושיו המאירים כשמש בגבורתו, אשאלך, אפשר רבינו מכבד בוראו במים וקופח בדגה אשר במים, וכי היום ההוא החל רבינו הגדול להורות בדיני או״ה עד שאתה בא בכח דמיונך הכוזב על הרוב, לומר עליו שטעה בין לח ויבש, ולא הרגיש אם העור נפרכת בצפורן או היא שלמה תחת הקשקשת שנטל ממנו בכלי כאשר הוא שנקלפו בכלי? אם עיני בשר לנו, לאדוני מ״ו הגאון זללה״ה הי׳ עינים אשר המה לכל בית ישראל לעינים, עיניו היו פקוחים וכל ספרי התלמוד והפוסקים לפניו פתוחים··· כל הגדולים יחד כולם הודו והמליכו עליהם וקבלו נופת צוף אמריו באהבה רבה וחבה יתירה, כי ראו כבודו ורב חילו שהוא השר והאדון בחכמה דעת ותבונה, וכל המהרהר אחרי דברו כמהרהר אחר ב״ד של רבינו הקדוש···״

הרב מאראד שופך כל תלונותיו ומרירותיו אך ורק למען כבוד התורה וכבוד רבו הגדול [20], „והנה מלבד שהגאון נב״י זצוק״ל אשר הורה בדבר זה הי׳ רשכב״ה ורובי ת״ח שבארצות אלו תלמידיו

20 ז״ל הרב גר״ו (היהודים באונגריא), בספרו ש״ק כתב כמה פעמים, כי אף אם ההרים ימושו וגבעות תמוטנה ויאבד כל העולם ואות אחת מדברי מורו הקדוש לא ילך לביטול! וראה נא בספרו ילד זקונים, האיך העיז פניו לעשות צחוק מתורת רבו וכותב ״חלילה מחשוב כדבר הזה״, כדברי רבו, ״זר ורחוק מן הדעת המה דבריו״.

ותלמידי תלמידיו, הנה אני הקטן מתלמידיו שזכיתי לעמוד לפניו וחזיתי לרבינו מאור עיני חכמים מאחוריו, כי יראתי והסתרתי פני מלראות פניו אשר שכן עליו אור התורה וקרן אור פניו...״[21].

ו

הראש והראשון שתמך ידי הרב מפאקש, הי׳ הגאון האדיר, קדוש ה׳ מכובד, **רבי מרדכי בנעט מניקלשבורג זצ״ל**, מנהיג ישראל, אשר כל גדולי הדור השכימו לפתחו, הרב הראשי למדינת מעהרין.

רבי מרדכי בנעט הי׳ יליד אונגרין, מכפר שורגא ע״י שטולווייסנ־בורג, לא רחוק מנהר דונא, מקום שדגים אלו מצויים, והושרש בו מילדותו הידיעה מכשרותם וטרפותם של כל מיני דגים, כאב לבו על פרצה החדשה שפרצו באונגרין גדרו של עולם מדורי דורות, ומרדכי יצא בלבוש עוז, לקנא קנאת ה׳, להסיר מכשול מקרב עדת ישראל.

כה דבריו להרב מפאקש:

„ניקלשבורג ה׳ דחנוכה [תקנ״ח].

...גם לדעתי דגים האלה טמאים הם ע״כ לא יאכלום בני ישראל, אולם מה אעשה כשל כח אני...ואולם כתבתי כהיום להגאון אב״ד דק״ק פרעשבורג, גם על מעכת״ר להעירו ע״ז, מובטחני בצדיק ות״ח כמותו כתורה יעשה,

הק׳ מדכי בנעט״

21 (שק). העיד בעצמו שסירב לקיים מקרא שכתוב (ישעי׳ ל, כ) והיו עיניך רואות את מוריך, ורבינו הקדוש התאנח ע״ז (עירובין יג ב) ואילו חזיתי׳ (לר״מ) מקמי׳ הוה מחדדנא טפי, ועי׳ חגיגה (ה ב) כי יראה חכמים ימותו (תהלים מט) מה הרואה חכמים במיתתן יחיה, בחייהם על אחת כמה וכמה. (ידוע שא״ז הצדיק רבי פישל סופר ז״ל מפ״ב הי׳ הולך בכל יום ויום להסתכל בפני קדשו של רבו מרן הח״ס זי״ע, וראה מה שעלתה לו שזכה לבנים ארזי לבנון, ראה לקמן פרק ו) אמנם בספה״ק מבואר, כי מי שהוא מכת הסט״א ר״ל, לא יכול להסתכל פני צדיק, ובורח מהקדושה, לכן ירא מהביט פני איש אלקים.

להרב ר׳ יהודא ליב סג״ל אב״ד דק״ק מאקאווא השיב:
„ראיתי תלונותיו על הרב דאראד מהמכשלה תחת ידו בהתרת דגים טמאים שטירלך וטיק, כבר גליתי דעתי אל הרב כו׳ דק״ק פאקש, כי הדגים האלה טמאים הם, והאוכלן עובר בל״ת ועשה, גם כתבתי אודות זה להגאון המופלג אב״ד דק״ק פ״ב, וכפי אשר כתב לי הרב דק״ק פאקש, אליו התוודע כי כן דעתו לאיסורא, וא״כ איפוא מה אעשה, כשגם הדור הזה פרוץ מרובה במדת הכפל שיש בו, ואין בו רוח חיים ויראת שמים, וזקנים משער שבתו לשבת בשלום יחד, כי רבו השערורי׳ וקטגוריא זה אוסר וזה מתיר זה חולם וזה פותר, ידעתי ברוב דברי לא יחדל פשע בית יעקב, כי קטן אני בעיני, ונקלותי עוד מזאת אחרי לא יועילו ולא יצליחו דברי להשיב רבים מעון, ועם כ״ז כתבתי להרב מאראד כהעתקה הרצוף פה, ואם עוד יתן כתף סוררת עליכם להעיר את הגאון אב״ד דק״ק פ״ב נר״ו, ובכל אשר יראה נכון לעשות לאפרושי מאיסורא, אף אני כמוהו ואחריו למלאות דבריו, והרחמן יטהר לבבנו לעבדו שכם אחד בהצנע לכת ביראתו כל הימים.
ידידו דורש שלומו תמיד

הק׳ מרדכי בנעט״

תוכן המכתב אשר ערך הרב המדינה לאראד:

ב״ה יום א ח״י שבט תקנ״ח לפ״ק נ״ש [1].

פותחים בשלום רב, אליו יקרב ויערב, לה״ה הרב המופלא כבוד מו״ה אהרן נר״ו אב״ד דק״ק אראד.

לקול קורא אחר קורא באזני קול ענות אנכי שומע, עם ה׳ מעבירים עליו, כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם, באמור על הדג הנקרא שטירלן ועל הדג הנקרא טיק כי טהורים הם, ע״כ יאכלו לבנ״י, ובמ״כ התיר וטיהר את השרץ מהתורה, ולא בק״ן טעמים כ״א בטעם לאו כעיקר ולאו דאורייתא, האמין לשמועה פורחת קול עלה נדף ודבר בדוי מהלב מפי עוברים ושבים שנהגו לאכלם

1 מקל נועם כו, אמרי נועם ז.

במדינת תוגרמה, מבלי חקור הדבר מחכמי ישראל השוכנים בארצות ההם אם כן הוא, אולי נדמו מבלי הדעת להבין ולהבדיל בין דג טמא לדג טהור, וכיוצא בזה הדמיון כוזב והטעות מצוי, עוד תולה עצמו באילן גדול אשר שמו נודע ביהודא ובישראל גדול אדוננו מ״ו זצ״ל, וחלילה שתצא כזאת מלפני השליט כמוהו, ובלי ספק לא הי׳ לפניו הדג הנקרא שטירלך או טיק, כי אלו כן הי׳ מוצא אשר אין קשקשיהם נקלפים אפילו בכלי, ויש להם סימן דגים טמאים, ואולם ע״פ תחבולת אנשי מרמה הזדמן לפניו חתיכה מדג אחר וע״פ הורה, **כי באמת דגים האלה כל רואיהם יכירום כי טמאים הם, והאוכלן עובר בל״ת ובטל מ״ע בכל כזית וכזית,** ונאמן עלי הרב המופלג מוהר״ר יצחק אב״ד דק״ק פאקש יע״א אשר הוא שאל מאת מ״ו הגאון נב״י ז״ל על אודות הדגים הללו, והורה לו לאיסורא, ועוד ציווה עליו להכריז ולפרסם כן איסורן בקרב ישראל, ולזה שומעין שאמר כהלכה, סוף דבר נוראות נפלאתי במופלא ממני על כת״ר איך תקע עצמו להלכה ולמעשה בדבר הקשה **דבר שהחזקנוהו אנחנו ואבותינו מעולם לאיסור תורה,** והוא אמר ויעשה, ותהי להיפוך מדברי אלקים חיים להלכה קבוע כזה קובע את קובעיו נפש כי תחטא ומחטיא רבבות מישראל, ואם בהוראות שעה חובה עלינו להיותנו מתונים בדין ובדיבוק חברים המקשיבים עוסקי תורה, כי היכי דלימטן שיבא מכשורא, ק״ו בהוראה לדורות וצפונה למשמרת, ואוכליו עון ישא, ולעולם לא יכרת, קנצי למילין הוא רחום יכפר בעד יקרב לבבו לשמוע אל דברי חבריו, טרם יצווחו עליו ראשי הורים ומורים, ויתמלאון עליו רועים, יחת מקולם כנחש ילך, אך ישמע נא דברי ידידו, ישוב וינחם מדעתו, למען לא יבואו פריצים, ויחללו חילול מחילול, ועון עון מנותר בת ציון כעם ככהן, נאום הפותח ומסיים בשלום

הק׳ מרדכי בנעט

רבי מרדכי בנעט עמד והמתין כמה חדשים, אולי ישיב לו הרב מאראד תשובה, שנחם על הרעה אשר חשב לעשות, ושב מדעתו והיתרו, אולם לשוא חכה, הוא באחת שלא חידש בהיתר הדגים כלום, ויש לו על מי לסמוך על רבו מפראג.

בהתקרב חודש אלול, ימי חשבון והתבוננות, החליט הרב המדינה לערוך מכתב אל ראשי קהל עדת אראד, דברים כדרבונות, שהם ישחרו את פני הרב שיחזור בתשובה, ולא ישא עליו חטא הרבים באיסור דאורייתא החמור[2], וכה דבריו:

״הימים האלה נזכרים עתידים, עורר העירוני רעיוני ע״ד אשר הרב שלכם התיר לאכול דגים שקורין שטירל וטיק, לאו שפיר עביד **שהפריז ראש להקל בדבר שאבותינו ואבות אבותינו נהגו בו איסור**, האמנם שתולה עצמו באילן גדול שכבר הורה זקן המנוח אב״ד דק״ק פראג זצוק״ל ראה והתיר, מי יודע ההוא אמר כן להלכה למעשה, וגם רוב חכמי זמנינו הסכימו פה אחת לאסרן, וכשאני לעצמי מה אני בהיותי בווין עמדתי על בדיקת דגים הנ״ל במעמד כמה בני תורה, ומצאנו וראינו שאין להם קשקשים הראוים לפי משמעות לשון הרמב״ן כי אינם נקלפים לא ביד ולא בכלי רק בצפורן שמיר וחזק יכולין לקרוע עצם מעצמיו, וכן מהעור עצמו יכולין להפריד בצפורן שמיר בהיות העור עב וכפול, סוף דבר לענ״ד לא עמדו הדגים הנ״ל בנסיון, והרי הם אסורים כמלפנים בישראל, בכן מוטל עלי לצאת י״ש, ולאפרושינהו מאיסורא, מי יתן שומע לי לשמור פיו לבלתי יתגעל ח״ו ממאכל איסור, ויתענג נפשו בדשן שלחנו מלא נחת, ודרשו את שלום הרב אב״ד שלכם שאל יתקע א״ע לדבר הלכה בזה כאשר כבר כתבתי לו, ולא אבה שמוע, ולקח לו קרנים בחזקה, לא תהי׳ זאת למכשול ולפוקה, פן תדבקהו הרעה, וישם אשם בנפשו, ובעל הכרם יבא לפרוע ממנו ענשו, וחטא הרבים ישא בעונו ההוא רחמנא ליצלן, ע״כ טוב לו למשוי נפשי׳ הדרנא, ולא עתה פניו יחורו כי ישוב ונחם, ויקבל דברי האוסרים בדאורייתא להחמיר שומעין.

הק׳ מרדכי בנעט״

בתאריך ה׳ טבת תקנ״ט כתב תשובה לק״ק טמשוור, להג״ר דוד אפענהיים[3] ״אשר שאל כ״ת ע״ד הדגים, חוששני אם אומר אבל

2 זהו המכתב שהגיע לידו של הרב מאראד ונעלם מעיני הקהל, ראה אות ה הערה 16.

3 פרשת מרדכי סימן ד. התאריך והמקום מש״ק.

אוי לדור שכך עלתה בימיו, **מטהרין השרץ מה"ת** ואין קול ואין עונה, שורש פורה רוש ולענה, ולא עוד אלא שתולין בוקי סרוקי במורי הגאון נוב"י ז"ל אשר חלילה לו או לקטני תלמידיו ההולכים בעקבותיו להורות כדבר הזה, כי ידועים ובדוקים אותן הדגים שטירלך מרבים וכן שלמים, וכן אני בעצמי בדקתי אותן במתון ובמעמד ת"ח, ומצאתי עצמותיהן מדובקים בעור דיבוק עצמי מכל צד באופן שא"א לקלוף לא ביד ולא בכלי ••• ואל ישיא אותו המורה רוש ולענה כי בר נידוי הוא [4] ועשה כירבעם וחביריו •••"

הרב מאראד כתב להגר"מ בנעט, "שאם לא יחזור ממה שכתב עלי "ראוי לנדותו" יחוס לעצמו מתשובה שהשיב ההוא גברא לר"ל" [5], בו הראה קלות דעתו וחוצפתו, איך יתוש כמוהו העיז פניו מול גאון וקדוש ה׳ מכובד, לחרות בעטו דברים כאלו, וע"ז רמז מרן הח"ס להג"ר אפרים זלמן מרגליות מבראד זצ"ל [6], "כבר בשנים קדמוניות בלבשו אדרת שעי"ר ספרו שרין קשקשים, ויעש באושים, חלץ חושים, נגד מופלא באנשים, הגאב"ד דמדינות מעהרין"•

לרבי מרדכי בנעט הי׳ רחוק מאוד להאמין שההיתר יצא מתחת יד רבו הגאון מפראג זצ"ל, לכן נתן אימונים לדברי הרב מפאקש, שה"נודע ביהודא" חזר בו לבסוף וצוה לפרסם בשמו האיסור, וגם כאשר ראה שחור על גבי לבן את תורף ההיתר, ונתפרסמו דברי הבד"צ מגדולי פראג, שהכחישו בודאות את דברי הרב מפאקש, שלא יצא מעולם איסור מפי הגאון מפראג, לא הרכין ראשו לקבל דברי רבו, ומתנצל ע"ז בתשובה אחת [7], להג"ר געץ שווערין [8]:

"••• והעיקר נ׳ לפרש שכוונת הרמב"ן במ"ש שסימן הדבוקין בעור

4 בש"ק העתיק "ראוי לנדותו"•

5 מו"ק י"ז• ר"ל הוה מנטר פרדיסא, אתא ההוא גברא וקאכיל תאיני, רמא בי׳ קלא ולא אשגח בי׳, אמר ליהוי ההוא גברא בשמתא, א"ל (לר"ל) אדרבה ליהוי ההוא גברא בשמתא•

6 תשו׳ ח"ס ח"ו סי׳ צ•

7 הר המור סי׳ יב•

8 הג"ר געץ שווערין הי׳ ת"ח גדול בעיר בייא, ולבסוף נבחר לרב שם, ראה אודותיו לקמן אות י הערה 1•

הדג, ר״ל בעור הדג שמסביב הקליפה, כי כך אנו רואים שהקשקשת מצד אחד מלפני׳ אינו דבוק ומצדו לאחורי׳ י״ל בית מושב בעור הדג שהקשקשת תקועה בתוכו, ועי״כ הן נפשטין מעור הדג, אבל קליפין הדבוקין אין להן ריוח משום צד, רק דבוקים בעור מבחוץ מסביב, שלעולם א״א לקלוף הקליפה כ״א שחותך או קורע בתחלה העור מסביב המחברו, והנה בדגים האלה יראה הרואה שמחוברין הקליפות דבוק עצמי בהעור מסביב ונתאחדו ממש באופן שא״א לקלוף כי אם בחתיכה וקריעה בתחלתו, כנלע״ד שהוא עיקר הפי׳ ברמב״ן הנ״ל, והנה לו יהי׳ שאפשר שכוונת הרמב״ן ע״ד אחרת, מ״מ מאן ספין מאן רקיע להתיר מלתא דלא איתברר לן היתרא, ולא יהי׳ אלא ספק, ספק דאורייתא הוא, וכ״ש בדבר שכבר נהוג לאיסור בכמה מאות שנים ולא נשמע ולא נודע מעולם שהי׳ מי שמתיר עד זמנינו זה שהוכשר דרי ושומעין להקל אמידי דלית בי׳ ממשא...

והנה הבדיקה במים חמים שהוזכר באהל מועד שהעתיקו הפר״ח שסמכו עלי׳ הרמב״ן ור״ת, יראו הרואים דהתם מיירי שנשתיירו הקשקשים במים מעצמן [9] וכגון זה שלא הי׳ דבוקים דבוק אחד בעור מסביב, אבל אין לנו ראי׳ שיועילו מים רותחים אם באנו לקלפן אחר כך בידים או בכלי, כי ודאי אינו סימן כלל כי ע״י הרתיחה הקליפה קל מחמת רכותו, **והנה כבר יצאתי חוץ מגדרי כתלמיד חולק על רבו וכו׳, כדי לאפרושי מאיסורא,** אבל אני רואה שכבר כחשה האמת ונעדרה, וגברה החנופה מחפץ הניצוח נאדרה...״.

כאשר עמד הרב מאראד להדפיס ספרו ״אמרי נועם״ שלחו לווינא לבית הדפוס, אבל המדפיס סירב לקבלו, וכמו שמתמרמר על זה ״שלחתי לווינא המאמר ״אמרי נועם״ לפרסם בדפוס כי נקיתי ת״ל מעון אשר שתו עלי הפתי ומוציא דבה, גזר הגאון מנ״ש על המדפיסים שלא יעלו את דברי על מכבש הדפוס [10],

9 ראה מש״כ באות ד סוף הערה 11.

10 בכרם חמד מכחיש דברי עצמו, שלא רצה להדפיסו בווינא מסיבה הידועה לו, ולא מפני גזירתו של הרב מנ״ש.

יאמרו נא יראי ה׳! מי שמע מי ראה כזאת למחות ביד מי שחושדין אותו ואין בו, שרוצה להודיע ולהרחק מעליו לזות שפתים? האם קל בעיניו הנהו מילי מעליותא שלמדו חז״ל מדברי אשה קשת רוח להכהן הגדול המשיח? אשיב חורפי דבר תשובתה, לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקדש וכו׳ כנזכר ר״פ אין עומדין״.

בשנת תקע״ט, כאשר יצא הספר „נוגה צדק״ לאורה, אשר הרגיז את כל גדולי ישראל, כי יצאו אנשי בליעל לשנות מנהגי ישראל בסדר התפלה ומנהגי בית הכנסת, אספו את מחאתם של גדולי הדור מכל ארצות תבל בספר „אלה דברי הברית״, והיות בנוגה צדק נמצא תשובה להרב מאראד, אשר הסכים ותמך את כת הפוקרים ככל אשר עם תאות נפשם, רמז הגר״מ בנעט במכתבו עליו, כי זכר את האיש ואת שיחו בעודו בבחרותו, „אמנם ביתר המכתבים הבאים שם בס׳ האון „נוגה צדק״ כולם חר״ף פיפיות, לחרף מערכות ישראל דור ודור וחכמיו, נושאים דברי חז״ל על רוח פיהם ליקח מהם לעקור ולשרש יתר דברי חז״ל הנאמנים, והן הן דברי תהפוכות, לשום אור לחושך וחושך לאור, אך קלקלתן תקנתן, **כי כל רואיהם יכירום כי הם אמרי נועם**, ואשר לו לב כמעט יבין מעקשות ועקלקלות אשר באו במכתבי עמל ואון אלו״ [11].

ז

שיטת גדולי פרעשבורג

תשובת הגאון רבי מאיר ברבי להג״ר משה מרגליות, הרב הראשי לקרלסבורג ומדינת זיבנבורגן [1] ״ונידון דג הנקרא ״שטירל״ מאתי לא יצא היתר, ופעם אחת נשאלתי ואמרתי **שטריפה היא״**.

עוד העיד הג״ר יוסף קוניץ רב דנייזטץ ״הקצין ר׳ שלמה פוו״ד ז״ל הי׳ אצל הגאון מהר״ם ברבי זצוק״ל, ושאל מהגאון מה יענה באותו הדג, וענהו קשות באמרו, **מה לי ולכם לתור להתיר לכם**

11 וראה עוד מזה לקמן אות יב.

1 רב גדול מפורסם, נ׳ יב תשרי תקע״ז (שה״ג).

דג שלא אכלו אבותינו! ומה חסרתם בשאר מיני דגים הרבה, כי אם אשר יבוקש משאר מיני דגים ואינם, אטריח את עצמי אם נמצא היתר לדג זה, אך כעת וכעונה זאת **הוא אסור וטומאה ותועבה ממני לאכול שטירל**״.

אחרי פטירתו של מהר״ם ברבי זצ״ל, כיהן בפרעשבורג הגאון המפורסם בעולם בחריפותו וקדושתו רבי **משולם טוסמניץ זצ״ל** [2], הרב מפאקש עשה השתדלות להשיג הימנו הסכמה על איסורן של הדגים, ושיחר את פני הר״ר אברהם פריישטט, מי שהי׳ יוצא ונכנס אצל הגאון מפ״ב, שישתדל לטובתו להסיר מכשול מבני ישראל, וגם הגר״מ בנעט עוררו שיזדקק לבקשת הרב מפאקש [3], וביום ב׳ כסלו תקנ״ח, השיב הר״א פריישטאט כדברים האלה: ״כאשר הוחל לקרא במכתבו הענין הרע הזה מהיתר דג שטירל וטיק, הכעיס תמרורים, צעק ואמר, **אוי ואבוי מעלבונה של תורה, שועלים קטנים מחבלים כרמים, ארץ נתנה ביד רשע, חטא והחטיא את הרבים**״. הרב מפאקש לא הי׳ שבע רצון משורותים אלו, כל רצונו הי׳ שהגאון מפ״ב, שכל גדולים השכימו לפתחו, יגיד דברים ברורים וקשים באיסור הדגים, מה שיוכל להשפיע על איש ריבו לחזור מהוראתו, וזה פתשגן הכתב אשר ערך הרב מפאקש, ביום י״א כסלו תקנ״ח, להר״א פריישטט [4].

״כתבו הנחמד מן ב׳ דנא קבלתי, ומי יתן שגם כתבי הלז תקפיץ לו הארץ כאשר קפצה בראשונה, ולא אוכל לצייר איך הי׳ הדבר ההוא, ודבר גדול עשה ידידי הרבני נ״י על פעלו טבא אצל הרב הגאון החסיד נ״י ועל זריזות להשיבני, והי׳ די לי בזה שכ׳ ידידי הרבני נ״י בשמו, להסיר מעלי תרעומת המבקשים בשר תאוה, ואולי גם יהי׳ אפשר עי״ז לרצות הרב המקיל שיחזור מהוראתו, אך ענותנותו דמר ידידי נ״י בשולי היריעה גרם לי שמצאתי הכרח

2 רבי משולם הי׳ נכד בעל מגיני שלמה, נולד בעיר בוטשאטש בשנת תק״י, כבן י״ז שנה נתקבל לרב אב״ד בטוסמניץ, בשנת תקנ״ד נתקבל לאב״ד בפ״ב, נ׳ ב׳ דחוה״מ סוכות תקס״ג, נדפסו הימנו שו״ת ר״מ איגרא, ואיגרא רמא.

3 ראה לעיל ריש אות ו.

4 הצופה מארץ הגר. תקנתי כמה שגיות בולטות.

להטריחו שנית, ובטוח אני בצדקתו שלא יהי' עליו לטורח, כי ז"ל הטהור: **איעץ לש"ש שלא יכניס א"ע בתגר עוד בדבר הזה, כי יתרבה חילול השם, כי יאמרו הן ולאו ורפיא הוא בידייהו, זה אוסר וזה מתיר, רק את נפשו ישמור, ובטוח אני שהסרים למשמעתו וכל מי שיראת ה' בלבבו ויראה אגרת לדעת אמ"ו הרב הגאון החסיד המפורסם נ"י, לא יבקשו עוד להתיר להם דבר איסור, ואדם ישר לא יפנה לבו לדברי הבל ע"כ**, דילדי אמו כוותי' תלד שכל דבריו לש"ש, אך הבוחן לבבות יודע שלולי חסתי לכבוד הרב המקיל ולמעט במחלוקת הייתי מרעיש עולמות על זה, כי אנכי הרואה בכמה קהילות הסמוכים אלי, רבים מהם נכשלים באיסור ומקלם יגיד להם, ומידי יום ביומו הפרצה הולכת ומתגבר, ואינם שומעים ליראי ה' באמרם גם הרב המקיל לאו קטלא קני' באגמא הוא, ואני רואה לעיני שהרבה מאנשי קהלתי קמים לנגדי להתירם להם, **ואף שחלילה לי מלישא פני איש, ואכוף בעה"י כאגמון ראשם ובע"כ שלא בטובתם יצייתו לדברי, יעבר עלי מה, אך ידעתי שיהי' לי עי"ז מחלוקת גדול**. ואמרתי בדעתי אף אם כבוד הגאון החסיד דשם נ"י עשה גדר בעדו מטעמו ונימוקו אשר אתו שלא להריץ תשובותיו לשום אדם, עכ"פ בדבר איסור ופרצה גדולה כזה עכ"פ יצוה לכתוב להרב המיקל בשמו, שלא טוב עשה בעמיו ושיחזור מהוראתו, ואין ספק בעולם שהי' חוזר, כי חלילה לי מלחשדו שימרה פיו הקדוש[5], וגם דברי ידידי הרבני נ"י היו מספיקים, והייתי שולחם להרב המיקל, בסתר, ובודאי הי' חוזר בו לתקן את אשר עיוות, אילו הי' האיסור ברור, ומי סגי בהא דלא להכניס א"ע עוד בדבר הזה, והלא כל ישראל ערבים ומצות תוכחה עד הכאה, וכהנה דברים רבים אשר יסיתם המסית הגדול[6], ובודאי הבין בזה הרב ר' אהרן חארין מאראד אשר

5 אף שהרב מפאקש גילה טפח, שמילא כרסו בספרים חיצונים, ומקלו יגיד לו, בכ"ז בטוח הי' שיציית למשמעתו של גדול הדור.

6 נראה דיש עירבוב בדבריו וכצ"ל "ומי סגי דלא להכניס א"ע עוד בדבר הזה, וכהנה דברים רבים אשר יסיתם המסית הגדול, והלא כל ישראל ערבים ומצות תוכחה עד הכאה".

הוציא לאור חבור שריון קשקשים[7] להוכיח מהם שאין איסור בדבר רק שהיא חומרא בעלמא.

אהובי ידידי הרבני נ״י, אנכי בפנים הדבר הזה עד היכן הגיעו הדברים, ומובטחני בחסדו שעכ״פ ימחל מע״כ הרמה לכתוב לי שנית דברי הרב הגאון החסיד, שלא יהי׳ מקום לטעות, ויהי׳ לבו בטוח ונכון שלא יהי׳ ח״ו שום מחלוקת בעולם עי״ז, רק אפרסם דברי הגאון ברבים, והשומע ישמע והחדל יחדל, אבל אין ספק שעי״ז יתוקן הדבר לגמרי בעה״י, וע״ד תמיהתו דידידי הרבני נ״י איך אני והמתיר סותרין בדבר דאיכא לברורי בקל דברי מי קיימין[8], אני בחנתים ונסיתים בעשר נסיונות וכמה מיני דגים טמאים בודאי, ומצאתי שטירל וטיק הם חתיכא דאיסורא, וצווחתי ולא אשגחו בי, ומי יתן והי׳, אם ח״ו לא אמצא עוזרים שלא יאכלום לעיני —

ואסתגר ואומר שלו׳ ולתשובתו הרמה אצפה,

כ״ד אוה״נ יצחק איצק גריסהאבער״.

כשהגיע לפ״ב מכתבו של הרב מפאקש, בא גם מכתבו של רבי מרדכי בנעט לידו של רבי משולם, בו נתבקש שיעמוד לימין הרב מפאקש, ויגיד את דבר ה׳ בלי היסוס וגמגום כלל.

ביום ט׳ טבת ש.ז. כותב הר״א פ״ש לפאקש ״עוררני כבוד אמ״ו הגאון נר״ו בעצמו לכתוב לו שנית בשמו ולגלות לו דעתו, **שהדגים שטירל וטיק טמאים הם ואסורים ע״פ דין ודת הק׳**, ובודאי שקר העידו לפני הרב המתיר שאוכלין אותו בטורקיי, ותלו עצמן באילן גדול הגאון דפראג זצוק״ל, ודברי הבל יעידון בעצמן, שדברים כאלו לא יצאו מפיו הקדוש, ולזאת יחרד לבי ויתר ממקומו,

7 ראה זה פלא, כי תאריך המכתב, כסלו תקנ״ח, והשרין קשקשים יצא לאור בשנת תק״ס, וצ״ל שהרב מאראד השמיע ברבים ששם ספרו הראשון ישא שם ״שרין קשקשים״, ולמעשה החליף השיטה, כי ספרו הראשון משנת תקנ״ט יצא לאור תחת שם ״אמרי נועם״, ואת ספרו השני כינהו בשם שרין קשקשים, ולכן הזכיר עליו כאן שרין קשקשים.

8 ראה מש״כ לקמן אות יא הערה 4.

ושמים ישומו על זאת, על חילול השם בין המונים, וכי לא שכיחי דגים המותרים עד שהוכרח להתיר דגים המוחזקים לטמאים, ותלה בוקי סריקי בהגאון דפראג זצוק״ל, ועכ״פ יהי׳ איך שיהי׳ אין לנו אלא לאסור ע״פ ד״ת, ואקוה שדי בזה, וכל נפש יקרה, ישמע לחכמי דרא, אשר מפיהם יצא תורה והלכה ברורה, ואם לא ישמעו לאסור כאשר לא אקוה, אמ״ו הגאון נר״ו אי לזאת לא יחשה, כ״א קנאת ה״צ תעשה זאת למשוח מגן לעזרת ה׳ בגבורים, ובחרף יצא לקראתו, עד כי יורם מכשול זה מב״ע, ולהחזיק בגדר שגדרו אבותינו להחזיק איסור בדגים הנ״ל, הכותב והחותם בפקודת אמ״ו הגאון המפורסם מו״ה משולם נר״ו אב״ד ור״מ דפה. הק׳ אברהם בהנגיד הק׳ כ״ה שמעון פ״ש שי׳״ [9].

9 הדברים ברורים לעין כל קורא, לפי תאריכים של המכתבים והמשא ומתן בין הרב מפאקש להר״א פריישטט, איך שהר״א פריישטט יעץ דעת עצמו שהרב מפאקש ימשוך ידו מהמחלוקת, והוא שיכנע אותו, שבמקום שיש חילול השם ופירצה נוראה אסור לשבת בחבוק ידים, בפרט שאין לו מנוחה מבני קהילתו, ששואלים ודורשים ממנו בשר תאוה, ולכן עשה רצון צדיק והמציא לו האיסור של רבי משולם, בפה מלא, דברים שאין נשמעין לתרי אנפין.

הדור אתם ראו, איך סילפו דברי צדיקים, ובנו על מכתב זה בנין שוא ושקר שאין לו רגלים. מי שפירסם אגרת זו (הח׳ שניצר מקומורן) הוסיף מדילי׳ דברים שאין להם שחר. בראשונה מתפלא איך זה שהגאון בעל החת״ס הראש המדברים לכל דבר שבקדושה לא התערב במחלוקה זו, ומכח אגרת זו מסיק, ״שהגה״ח ר״מ סופר לא רצה להתערב בזה, אדרבא צוה לר׳ אברהם פ״ש שיכתב לו שלא יעשה מחלוקת״ !.

ידוע שמרן החת״ס בתקופה זו בא מדרעזניץ למטרסדורף (עי׳ ח״ס א״ה ח״ב סי׳ י״א) וצעיר לימים הי׳ אז, ולא יצא שמו עוד לרבן של כל בני הגולה, וכש״כ שלא הי׳ אז רבה של פ״ב, אלא רבי משולם כיהן אז בפ״ב, ולא חזר ר׳ משולם מהוראתו, אלא אדרבא חיזק דבריו, והצטרף אל גדולי הדור, שרשרת הלוחמים נגד המתירים.

מה שיותר תמוה הוא, שהרב גר״ו הזכיר כ״פ בספריו, איך שרבי משולם איגרא חזר מאיסור הדגים, ומסתמך עצמו ע״ד שניצר הנ״ל, ובספרו, ר״א קליר (נויארק תשי״ב) הפריז על המדה, שהג״ר משולם לא ענה כלל להרב מפאקש, ולא ראה דברי עצמו, שמביא שם מכתבו של בעל אור חדש (ראה לקמן אות ט) שבנה יסודו לאיסור על פסק דינם של חמשה גדולי הדור, וביניהם הגאון מפ״ב.

כשנשאל הג״ר דניאל פרויסטיץ מפ״ב[10] לחוות דעתו, ענה לפאקש ״תמי׳ נשגבה בעיני, הלא אמ״ו הגאון הגדול האמיתי שר התורה, אב לחכמה ואם לבינה, החסיד ועניו אשר שמו נודע בכל קצוי ארץ, הוא ניהו אב״ד ור״מ דכאן, ציוה על עמתו ורעו החכם ר׳ אברהם פ״ש להשיבו משמו לאיסור, וגם הגאון אב״ד דק״ק נ״ש הסכים לאיסור כאשר ראיתי במכתבו להגאון הנ״ל״. הגם

הגם שהרגיש בטעות גס שאירע לשניצר, בהחליפו את הח״ס לר״מ איגרא, ורצה לתקן את המעוות, אבל איך לא הרגיש שכל דבריו שם דברי הבל המה, הפך דברי אלקים חיים, להצדיק את כת המתירין, כאשר יראה הקורא בהצופה לארץ הגרי. הדברים ברורים וקיימים שרבי משולם לא חזר מדבריו הראשונים, אלא אדרבה החזיק דברי האוסרים, ולא זז ידו ממערכה זו כל ימי חייו. ולא לחנם הזהירו הגה״ק רח״א שפירא ממונקאטש (הביאו גר״ו בס׳ אוצר נחמד) ״איעצהו לטובה שישמור קן קלמסו שלא ילך בדרך סופרי זמנינו״, כי גם כאן נטה מקו היושר אחרי דברי תוהו.

מש״כ שמרן הח״ס לא התערב בזה כלל, ראה אות ד הערה 12 שהח״ס בחדו׳ עמ״ס חולין השיג ע״ד נוב״י בתשובה דידן. בדרשה לז׳ אדר (תקע״ט) כתב מרן ״והיושב על כסא הוראה בקהל אראד, אשר העלם העלימו חכמי הדור עיניהם בעו״ה, ואני בהיותי אז בק״ק מאטרסדורף כבר פירסמתי לבני קהילתי, וגם פה, שאינני מאמין בהוראתו מכמה טעמים, חדא שהוא התיר הדג אשר דעתי נוטה עם האוסרים, אע״ג שגם לו מסייעים להתיר, מ״מ אני מהאוסרים ובני קהילתי מחויבים לשמוע לי....״ (חוט המשולש). וכ״כ בח״ס (ח״ו סימן פה) ״כי יודעים המה שספרי האיש ומעשיו מתועבים ושנואים בעיני מיום שראיתי ספר אחד מהנ״ל בהיותי רב בק״ק מט״ד, וסוחרי עירי יודעים משנים קדמונים אם לוקחים דבר של פסח מסביבות גלילותיו, אינני מקבל כתב הכשר אשר חתום עליו״. די לן בקטעים אלו להודע השקפותיו של מרן ז״ל אודותיו.

גם רבינו הכתב סופר (יו״ד סי׳ מה) מאריך בבירורו של השטירל, ומסיק לאיסורא, וכן עמא דבר, ועי׳ בשו״ת משיב דברים (יו״ד ססי׳ נט).

10 הג״ר דניאל פרויסטיץ, נולד בשנת תקי״ט, למד בישיבת רבי מאיר ברבי בפ״ב שש שנים, אח״כ למד בפראג אצל הג״ר ליב פישלס, נשא את בת הקצין ר׳ איצק מלוגאש, וישב בבית חמיו על התורה, אח״כ חזר לפ״ב ונתקבל לדיין בימי רבי משולם טוסמניץ, ולבסוף נבחר לראש ב״ד מקודש שם. בנו הי׳ הג״ר בנימין זאב (חתן הג״ר געץ משווערין מבייא), הג״ר דניאל נ׳ ו׳ אדר תר״ו (מליצי אש).

שנח דעתו של הרב מפאקש מתשובת רבי משולם מפ״ב, אבל תוחלתו נכזבה, כי הרב מאראד עמד בתקפו, וכל ארזים, ארזי לבנון אדירי תורה, לא הכנעהו לסגת אחור מהוראתו.

ח

דברי הגאון מסנטוב

הרב מפאקש בראותו שכל דבריו מצאו קיר אטום, ואיש ריבו עומד בקשיות ערפו, נתן עצות בנפשו לפנות אל הגאון מסנטוב [1], רבו של הרב מאראד, שישפיע עליו לגשת אחור מהוראות הדגים, והשיב לו ״סאנטוב ד׳ דחנוכה [תקנ״ח], כתבתי לתלמידי הרב דאראד שיודיעני טעמו ונמוקו, מה ראה על ככה להתיר שטירל וטיק שהיו בחזקת איסור, ובהיותי בק״ק אסאד כתב אלי הרב המנוח מו״ה ליזר לונדן ממאדע בנדון שטירלד, ולא רציתי להתיר, ואין להביא ראי׳ ממה שאוכלין בטורקיא . . .

הק׳ ירמי׳ חפ״ק הנ״ל והגליל יע״א״.

הגאון מסנטוב ראה שדבריו לא עשו פירות, יעץ להרב מפאקש לצאת נגדו ב״קול קורא״ וכל גדולי המדינה יבואו על החתום. ביום כ״ב טבת מנסח את סגנון ה״קול קורא״ ושלחו לפאקש בחתימת ידו [2].

״עלה לתרופה, מכל פנות מנופה, אמרות ה׳ צרופה, מכל גאוני זמנינו אשר כבוד ה׳ עליהם חופה, להעמיד הדת על תילה ביתר שאת והעדפה, וכל דבריהם בקנה אחד עולה, להתודע ולהגלות לאחינו בני ישראל, שעלה בהסכמה אצל הרבנים המפורסמים גאוני זמנינו, **שהדגים שטירלד הנקראים בלשון הגר קעטשעגעס**

1 הגאון מסנטוב הי׳ מגדולי המדינה, מפורסם בתורה ובצדקות, בנו של הג״ר יצחק אייזיק רב באושפצין. הי׳ תלמידו של הגאון בעל פנים מאירות באייזנשטט, מקודם הי׳ רב באסאד, ובשנת תק״ל נתקבל לאב״ד דק״ק מטרסדורף, ובשנת תקנ״ח נבחר לרב דק״ק סנטוב, נפטר תקס״ה בעיר דעברצין, ומ״כ בשאמשאן. נדפס ממנו ס׳ מודעה רבה על ספר מודעה ואונס למהרח״ש, ומבנו הגאון ר׳ יואב (רב דצעהלם, במ״ס שערי בינה על שערי שבועות) בשם מודעה זוטא.

2 מקל נועם.

והדגים טיק שקץ המה, והאוכלם עוונם ישאו כאוכל נבלות וטרפות שקצים ורמשים, ואל ישעו במכתב עמל וחקקי און שהדפיס הרב מאראד קונטרס אמרי נועם בלתי הסכמה להתיר הדגים הנ״ל, ומכשלה זאת תחת ידו לפח ולמוקש לעם בני ישראל, ובכל לבי הייתי מצטער על עם ה׳ כי געלה נפשם באיסור שקצים ורמשים, ולכן הציקתני רוחי ונפשי לקרות מרחוק ישועה ולהציע דברי לפני גאוני זמנינו הקרובים והרחוקים, וכולם הסכימו לאסור הדגים כאשר אביא למטה איש איש על מקומו יבא על החתום, כמו שהמה בכתובים באגרותיהם תחת ידי, ונמלאתי גיל וששון בראותי דבריהם הנעימים, ושקלתי באזני פלס המדע לבקש ולהתבונן איזה הדרך להשיג דעת דרך צלחה הנצחיות, להציל ולהמלט אחינו זרע קודש מאיסור שקצים ורמשים, כי אין בכל עניינים ואופנים דברים מועילים לצרף, ולהשיב לב עמינו לדתנו ולתורתנו הקדושה, כי אם בזאת, להוציא לאור משפטי לעין העדה, שידעו גאוני זמנינו דעתם נוטה לאסור הדגים, ולהסיר המכשול ומוקש מעמינו עם ה׳ היראים על אמרי עליון.

ועתה ידידי ומיודעי תדעו הדגים שטירלך וטיק המה שקצים ורמשים והאוכלם כאוכל נבלות וטרפות, ולבלתי ישמעו אל דברי הרב ר׳ אהרן מאראד, היות אשר בטלה דעתו ומחשבתו נגד דעת חכמי וגאוני זמנינו החתומים, ואם עדיין הרב מאראד מאן ימאן להשיב, ויעמוד במרדו נגד הרבנים המפורסמים, יחוש לעצמו, בזמן הבית הי׳ דינו כזקן ממרא... ולזאת באתי לעורר לב עמינו בני ישראל כל מי שיראת ה׳ נוגע בלבבו, וחרד על דבר ה׳ לא יתעב ויגעל נפשו באיסור שקצים ורמשים, והי׳ אם שמוע ישמעו יושפע עליהם ברכה, על אשר יעשו ככה, ויזכו לציון ברנה.

הק׳ ירמי׳ חפ״ק הנ״ל והגליל יע״א

עוד כתב להרב מפאקש ביום ח״י תמוז תקנ״ח, ״בענין הדגים כבר נאסרו במישקאלץ וגרוסווררדיין[3], כי מחותניי הרבנים

3 הרב דמישקולץ הי׳ אז הג״ר אשר אנשיל פסלבורג מפראג, תלמידו של הר״ר יונתן אייבשיץ, בשנת תק״כ נבחר לרב בק״ק מישקולץ ומחוז בארשאד, נפטר בשנת תק״ס זקן מופלג קרוב לבן מאה שנה (ראש ס׳ מנוחת אשר לנכדו הגאון

המפורסמים האזינו למאמרי, לתלמידי מאראד כתבתי זה איזה שבועות ועצה טובה קמ״ל שיצוה להכריז לאסור הדגים, להיות נתברר שרבינו הגאון מפראג זצוק״ל אסרם״.

כה דבריו לראשי מנהיגי הקהלה באראד ״...וכעת נתברר הדבר שהגאון הנ״ל שויא נפשי׳ הדרנא, ויצא הדבר לאיסור גמור מגאוני זמנינו, וגם לענ״ד הדגים הנ״ל שקץ המה, ע״כ במטותא מינייכו אהובי אחי ורעי, חדלו לכם הרע בלתי התגעלו נפשם בדגים טמאים הללו, כי כל האוכלם כאוכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים, **ובכל מילי ישמעו הוראות תלמידי הרב אב״ד שלכם, זולת בדבר הזה לא יאבו לשמוע לו,** שבמקום איסור וחילול השם אין חולקין כבוד לרב, האמת עד לעצמו שתלמידי הרב אב״ד שלכם חביב ואהוב גבאי, אבל אמר החכם האמת אני אוהב מכל ... כללא דמלתא הדגים הללו אסורין איסור עולם כשאר נבילות וטריפות, ומי שיקל את ראשו בדבר הזה ילכד במצודה שוחה ועמוקה ...
הק׳ ירמי׳״

בחודש כסלו תקנ״ט ערך עוד פעם אגרת, ודיבר על לב תלמידו לשוב אחור ״...אך שמתוך כותלי כתבו ניכר שנפשו עגמה עליו, על קול שמועה שכבוד מחותני הרב המאה״ג המפורסם דק״ק גרוש וורדיין העביר קול במחנה שאני מסכים לשרוף קונט׳ אמרי נועם, כאשר יעשה בדברי מינים ואפקורסים, אהובי תלמידי אל ישעה בדברי שקר ... רק זאת בהסכמה שחתיכה דאיסורא לאכול דגים שטירלך הנקראים קעטשעגע ... ואף גם זאת שהרמב״ן פ׳ שמיני כתב וז״ל קשקשת המה הקליפין העגולין שגדלם דומה לצפורן ע״ש, ובדגים הללו אין בו שום תמונה שיהי׳ דומה לצפורן, שהם דקים וחדים כמו מחטין, אפשר גם לב״י [4] אינו בכלל קשקשת

מטשענגר). והרב דרגוסוורדיין הי׳ הג״ר פייש וינר, בן הג״ר אשר אנשיל הנ״ל, נ׳ בשנת תקס״ג בן נ״ו שנה (ראה מכתבו לקמן אות י).

4 כוונתו נראה היות שרק הרמ״א מביא דברי רמב״ן להלכה, והמחבר לא מביאו, לכן חידש שהב״י אינו חולק אלא אקבועים, דאף אם אינו ניטל מהדג נקרא קשקשת, אבל אי לית להו צורת צפורן אף הב״י מודה דאינו קשקשת כלל, וכן רצה הרב מפאקש לומר דיש כאן מחלוקת בין המחבר להרמ״א, והגר״ש

כלל··· אהובי תלמידי שמע לאמרתי, ואל יתקע א״ע להתעקש ולהתגעל ח״ו בספקא דאיסור דאורייתא, יבטל רצונו מפני רצון אחרים, ואם יקשה לבו גם בזה יהי׳ ח״ו כחובל בעצמו, לא יפלא ממנו כי אהבת עולם אהבתיהו, ויניע לבבו שלא יכשל ח״ו בספק איסור דאורייתא גם פן יהי׳ לבוז ח״ו, ע״כ יסיר המכשלה הזאת מביתו וממחנתו והי׳ בזה שלום״.

הגאון מסנטוב הי׳ סבור שדבריו אלו יעשו רושם בלב תלמידו, וכותב להרב מפאקש ״והנני כותב לרופ״מ העתקה לתלמידי הרב מאראד, ולפי דעתי ישוב ויתחם לאסור הדבר···״, אמנם לא דברי רבו ולא דברי גדולי הדור וגאוני ארץ שפורסמו במקל נועם, הזיזוהו מדעתו זיז כל שהוא[5].

לנדא דחה דבריו, דכיון דהב״י הביא דברי הרמב״ן ודאי אינו חולק עליו (נוב״ת יו״ד סי׳ כט).

הרב מאראד דחה דברי רבו כלאחר יד ״הנה הרמב״ן לא כתב שיהי׳ להם תואר הצפורן, רק שגלדה דומה לצפורן והיינו שיהי׳ דומה באיכות לעצם הצפורן, ובאמת גם אלו גלדם דומה לצפורן ואם שאינם עגולים, דאי שלא נתכוון הרמב״ן שיהי׳ דוקא עגולים, דלא הזכירו אחד מהפוסקים, ומאן יאמר דנתכוון הרמב״ן על צפורן אדם דוקא, ומכ״ת אדוני נר״ו נתחלף לו הדמיון בתמונה, שאם שם תמונה נופל ג״כ על צורת הדבר, שם דמה ודמיון אינו נופל רק על ענין הדבר וסגולתו כמ״ש המורה ח״א ספ״א, והרמב״ן לא כתב לשון תמונה רק שיהי׳ דומה לצפורן והיינו באיכותו ולא בתמונתו···״ (ש״ק, אבל לא מזכיר שם את שם רבו).

5 במשך השנים, כשנתגלה קלונו ברבים, שבע הג״ר ירמי׳ בוז וקלון מתלמידו, ופנה אל רבי משה מינץ, לצאת נגדו בחרב וחנית, להעביר ממנו אדרתו, אדרת הרבנות, וכה מספר הגאון מאויבין למרן החתם סופר ״אח״ז נתעורר עליו הריב עד שרבו המובהק הגאון מו״ה ירמי׳ שהי׳ אבדק״ק מאטרסדורף, כתב אלי להחרימו ולהדפו בכל מיני הדיפות ולהסירו מהרבנות״ (ח״ס ח״ו סי׳ צג), אבל רבי משה מינץ שיטה אחרת לו, לעולם תהי שמאל דוחה וימין מקרבת, לא הסכים להרע לו אז, עד לבסוף כשפקעה סבלנותו, התודה והתחרט על שהלך עמו בדרך לא טוב. גם הרב מאראד נקם נקמתו מול רבו, כי בשנת תקס״ה כשנפטר רבי ירמי׳ זצ״ל, נשא הגאון מאויבין דברי הספד והתעוררות ברב עם, והוא הי׳ באותו יום בעיר פעסט, סמוך ונראה לאויבין, ולא החי׳ ׳ב לבוא לשמוע דברי כבושים ושבחים שנאמרו שם על רבו (ח״ס שם).

בשנה זו נתקבל לרב אב״ד בק״ק טמשוואר, הג״ר דוד אפנהיים [6], בתנאי שעליו לעמוד לפני גדול המדינה הג״ר ירמי׳ מסאנטוב, לקבל הימנו סמיכות לרבנות, רבי ירמי׳ סמך ידו עליו אבל בתנאי ״שיהי׳ לו חתיכה דאיסורא לאכול דגים שטירל וטיק, ויעשה בחכמתו לאסור אותם״ [7]. הרב מטמשוור שמר הבטחתו, ומיד שעברה הרבנות לידו התקשר עם הרב מפאקש והרב ממאקווא, ובסגל חבורה המשיכו את המערכה.

ט

מדברי גדולי אשכנז והמדינות

״ברלין א״ח שבועות [תקנ״ח]. בענין שטירל וטיק ... ומעידני עלי בימי חורפי בהיותי יוצק מים ע״י אבא מארי הגאון זצוק״ל באמשטרדם [1], בא שאלה לפניו מלונדן, בדג הנקרא תרבוטא, שקצתן רצו להתירו, מצד שהוגד להם שאוכלין אותו באיטאליע, וקצתן לא רצו לסמוך ע״ז, ואא״מ הגאון לא התירו, ובבואי

6 ר״ד אפנהיים הי׳ נכד להגאון הדור ר״ד אפנהיים מפראג, ונקרא גם ר״ד אלמאש, שהי׳ דר בבית חמיו בק״ק אלמאשד, גיסו הי׳ הג״ר אהרן שלמה הכהן מאלמאשד, אביו של הג״ר משה כ״ץ, נדפס הימנו הרבה ח״ת בשו״ת אהל אברהם (מונקאטש תרנט). בנו של ר״ד אלמאש הג״ר יעקב אפנהיים רב דשאמשן, והגה״ק ר׳ שמעלקא מסוליש (בעל צרור החיים) היו חתניו של ר׳ אהרן שלמה הנ״ל.

אחר פטירת הר״ד אפנהיים (כ״ג אד״ר תקפ״א) נבחר לשם בנו הג״ר צבי הירש, הי׳ גאון וצדיק נשגב, חיבר ס׳ עיני הדעת, השגות חריפות על ספרו של חארינר, ונזכר כ״פ בח״ס בכבוד והערצה.

7 (מנ). הרב מאראד התמרמר עליו ״איך קבל עליו דבר זה, טרם בא לק״ק טמשוור ושמע או ראה על מה אדני ההיתר הוטבעו ... וזה השוטה קבל עליו להיות רשע כל ימיו לפני המקום ב״ה, כי אם הותר לו להחמיר לעצמו מפני אימת ומורא שררותו, לא הותר לו להיות חולק על דברי חכמים אשר קטנם עבה ממתניו ובמקום שחלה הוראתם ...״ (שק).

1 הוא הגאון המפורסם ר׳ ארי׳ ליב אב״ד דק״ק אמשטרדם, בן הג״ר שאול בנו של הגאון רבי ר׳ העשל מקראקא, וחתן בעל החכם צבי זצ״ל.

ללונדן [2] הביאוהו לפני וראיתיו מלא צמחין כאלו, ועברו הדברים ביני ובין אחי הגאון זצוק״ל בענין סמיכה על העדות, גם עם החכם המקובל מו״ה שלום בוזאגלי ז״ל [3], ולא עלה על דעתנו ולא על דעת שום חכם להתיר מצד זה, כי מי יבוא אחרי המלכים האדירים האלה, וביותר שנתקבל בכל תפוצות ישראל, באופן שלא אוכל להאמין בשום פנים שיצא דבר כזה מפה שארי הגאון המנוח אב״ד דק״ק פראג זצוק״ל ליתן מקום לאפיקורסים בדברים המקובלים מאבותנו . . . אפס דיש עוד לעיין כיון דעיקר ההיתר הוא ע״י סימן, אפשר דמין עצמו המותר כאן אסור כאן דאין דומה דג העולה באספמיא, וטינא דילי׳ מעלה קשקשים ובמקום אחר אין עולה וטרף יטרף . . .

הק׳ צבי יכונה הירש״ [4].

2 אחרי פטירת אביו הג״ר ארי׳ ליב נתקבל בנו הבכור הגאון המפורסם ר׳ שאול בעל בנין אריאל עה״ת, למלא מקום אביו באמ״ד, ואחיו הגאון ר׳ צבי הירש, נבחר לרב בלונדון, ושימש שם ברבנות משנת תקי״ז עד תקכ״ד.

3 הג״ר שלו׳ בוזאגלו הי׳ אז דיין באמ״ד אצל ק״ק הספרדים, כשהג״ר צבי הירש עזב את לונדון, ביקש את הג״ר שלו׳ שיקבל עליו את ההוראה בלונדון, שלא ישארו בלי מורה הוראה, ונענה לו, אבל בלי שום קבלת פרס, לא מצבור ולא מיחידים, כי הי״ל פרנסה בריוח מצד אחר. הג״ר שלו׳ הי׳ יליד מארוקו, למד חכמת הקבלה אצל הרב ר׳ אברהם אזולאי, חיבר חיבורים מפורסמים בחכמת הקבלה, מקדש מלך על זוהר הק׳, כסא מלך על תיקונים, הדרת פני מלך על האידרות, והדרת כבוד מלך על ספרא דצניעותא, הכל ע״פ קבלת האר״י ז״ל. בלונדון הי״ל מחלוקת עם הג״ר ישראל משולם זלמן עמדן בנו של הגאון ריעב״ץ, שהי׳ רב בלונדון (מי שנתן הסכמתו, הנדפס בס׳ כסא מלך), שחל״ח בשנת תק״מ (הצופה לארץ הגר שנה ד).

4 הג״ר צבי הירש נולד בשנת תפ״א ברישא, מלונדון נבחר להלברשטט, בשנת תקל״ב נתקבל לאב״ד דמנהיים, אחרי שתי שנים נתקבל לברלין, ולחם שם מלחמה כבידה עם רמ״ד וכת המשכילים, שחל״ח ב׳ אלול תק״ס. הג״ר צבי יחזקאל מיכלסון נכדו, הוציא לאור חדושי זקנו, צבא רב על משניות, צבי לצדיק חידושים עה״ת וסוגיות, עם תולדות האדם הגדול בענקים. בנו של הג״ר צבי הירש הי׳ הג״ר שאול, המוציא לאור בשמים ראש עם הוספותיו כסא דהרסנא, והג״ר מרדכי בנעט עם כמה גדולים הרעישו נגדו, שלא מבטן רבינו הרא״ש יצאו הדברים, והג״ר צבי הירש יצא להצדיק את בנו.

„גלוגא מ״ו למב״י [תקנ״ח]··· ולדינא נראה בנ״ד שיש ספק אם נקלפו קשקשיו, אם נוכל לסמוך על מקום שיש חכמים גדולים ואוכלים דג זה, ואפשר להביא אותו דג למדינתכם לראות אם הוא שוה בכל ענייניו, אפשר להקל, אבל זולת זה אין לסמוך על השמועה אולי הוא מין אחר, וכאן נוהגים איסור אם נמצא לפרקים שטיר, אין פוצה פה להתיר···

הק׳ צבי מזאמוטשט״[5].

„פיורדא כ״ג טבת [תקנ״ט]··· ועתה נחזי אנן בדגים הללו שהי׳ מנהג עד כה להחזיקם בטמאים שלא לאכלם אי מנהגם בטעות הי׳ או לא, כי מצד הסברא לא שייך בענין זה מנהג בטעות כ״א בדג שבא ממרחקים והי׳ מחזיקים אותו לדג טמא, כי לא נודע להם מה טיבה, ועתה נתוודע שמשיר קשקשיו וכדומה, אבל דגים הללו שטירל וטיק מצויים במדינתכם בט״ו ובאראד, ואעפ״כ היו מחזיקים עד הנה לדגים טמאים, בודאי נתאמת שהם כדברי מעכ״ת שקשקשיו הללו אינם נקלפים אפילו בכלי בלתי שנקרע העור עמו, ואין אלו קשקשי תורה, ואף לפי סברת הרב

5 נולד בזאמושט בשנת ת״ק לאביו הר״ר בנימין בנו של הג״ר ארי׳ ליב ראב״ד דקראקא, בשנת תקכ״ו הי׳ אב״ד דטישוויץ, ופלפל עם הנודע ביהודא בנפלאות, וחתם עצמו ״צבי הירש בה״ה מ׳ בנימין בישקא יצ״ו אב״ד דק״ק טישוויץ״ (נובי״ק א״ה סימן עח).

בשנת תקל״א נתקבל לאב״ד בראד, הנוב״י (תנינא, א״ה קלד) מתוארו בשנת תקל״ח ״הגאון הגדול המו״מ המושלם במעלות ומדות נ״י פ״ה ע״ה״, בתקמ״ח בא לגלאגוי רבתי, וכשנפטר הג״ר נח חיים צבי אב״ד דג׳ קהילות דאה״ו (אלטונא, המבורג, וונדסבעק), נתקבל הג״ר צבי הירש למלאות מקומו שם.

שחל״ח ביום ח״י אלול תקס״ז, על מצבתו חרות שהי׳ גאון גדול ״מקובל איש אלקים קדוש··· מאיר עיני הגולה, לא קם כמהו לא יהי׳ עוד״, בנו הג״ר משה אב״ד דטומושוב הדפיס את שו״ת של אביו בשם ״שו״ת מהר״ץ, תפארת צבי״ ח״א על או״ח ויו״ד, ח״ב על א״ה, בו מפלפל הרבה עם הג״ר עקיבא איגר, הג״ר ישעי׳ פיק, ואחיו הג״ר משה שלמה זלמן אב״ד דקראקא, וכן מובא תשובה משמו בבית שמואל אחרון (אוה למושב).

המתיר שהמציא בדיקה במי אפר בשם הגאון מהר״י זצ״ל, אשר עליו נוכל לומר שבזה הי׳ טועים שלא היו יודעים מבדיקה זו, ע״כ החזיקו דגים הללו לטמאים כיון שקשקשיהם אין נקלפים אפילו בכלי, י״ל דמנין לנו באמת שבדיקה זו מהני להקל באיסור תורה, אשר לא מצינו בדיקה זו בשום מקום, ועוד הא יכול להיות שידעו מבדיקה זו והחמירו על עצמן שלא לסמוך עלה באיסור תורה, וא״כ הוא אין מתירין להם הרמב״ן וסייעתו, דלא גרע ממנהג שנהגו ויודעים היו שאין בו איסור, אלא לעשות סייג למצוה הוא שהחמירו על עצמן, דאין מתירין להם... וא״כ הבדיקה זו במי אפר אפשר חכמים הקדמונים היו חולקים על הגאון בזה שאין להתיר בבדיקה זו להקל באיסור תורה... על כן בהא נחתי ובהא סלקי שמעכ״ת יברר ברבים אשר עין בעין יראו שאין קשקשי דגים הללו טיק ושטירל נקלפים אפילו בכלי כי אם שיקרע עור עמהם, גם אנכי לא אפרוש מהם להסכים עמהם בחרם הלזה. והנלענ״ד כתבתי,

הק׳ משולם זלמן הכהן חופק״ק פיורדא יע״א ואגפי׳ [6].

„חדשים מקרוב באו להשמיע קול היתר דגים שהוחזקו לדגים טמאים ואסורים בלאו ועשה נקראים בשם טיק ושטירל, ולהראות העמים רבותא עושים מעשה רב לאכול, ורבו חכמי הדור לאסרם, ובתוכם חמשה רבנים גדולי הארץ, מחותני הגאון אב״ד דק״ק ברלין, והגאון אב״ד דק״ק פיורדא, והגאון אב״ד דק״ק גלוגא, ומחותני הגאון אב״ד דק״ק פ״ב, ואחרון חביב כאשר ראינו

6 תשובה זו נדפס בספרו שו״ת בגדי כהונה (יו״ד סי׳ ד), המתחיל ״שאלת מהרב המאור הגדול השנון כבוד מוהר״ר איצק מקראקא, אבדק״ק פאקש וסביבותיה״, והתשובה הראשונה ריש או״ח מיועד ג״כ אליו (ראה לעיל אות א הערה 8). הגאון ר׳ זלמן מפיורט הי׳ תלמיד הרבי ר׳ יונתן מפראג, גאון גדול אשר כל גדולי אשכנז השכימו לפתחו, הג״ר פנחס הורוביץ בעל הפלא״ה מתוארו ״הרב הגאון המפורסם יפה נוף משוש הדור, עומד בפרץ וגודר גדר, עץ הדר בקודש נאדר, החריף ובקי משנתו זך ונקי, נ״י, ע״ה, פ״ה״ (בגדי כהונה א״ה סימן כ), וכן הג״ר צבי הירש מזאמוטש והג״ר עקיבא איגר, כולם כותבים אליו ביתרת הכבוד וד״א.

ודברנו מזה יחד בקיץ העבר שראוי למגדר מלתא ולאוסרם, ה״ה מחותני ידידי הגאון אב״ד דק״ק נ״ש והמדינה י״ץ, גם אנכי מסכים לכל דבריהם של חמשה רבנים הללו ה״י, וכל השומע לדברי חכמים יתברך, ומכלל הן הלאו ממילא נשמע, ואם אבוא לפרש טעמים, יודע אני שיהיו אנשים כותבים ההיפוך ומאן מפיס, שבעו״ה בעתים הללו תורת כל אחד בידו ומקלו יגיד לו, לכן אמרתי **כתיב בתורה אחרי רבים להטות, ומחויבים כל הדור לציית דברי רבים אשר הם מחכמי הדור, וחלילה לפרוץ פרץ.**

הכ״ד יום ג׳ כ״ח אדר הראשון תקנ״ט לפ״ק

הק׳ אלעזר קאליר בעל אור חדש [7].

„... מאחר שהנסיונות מכחישים, שהרב אב״ד דקהלתנו יצ״ו, לפי מכתבו ניסה אותו במים ואפר והניחו בתוכו לערך ג׳ שעות והבשר עמד בבריאותו רק הקשקשים נקלפים, ורופ״מ כתב שבדקו במים ואפר ושרה אותו לערך שעה ומחצה ונפל תלחי תלחי והבשר בלוי, א״כ אם שני הנסיונות אמת, ע״כ שני מינים הם, ובריר אותו מין שלו שנעשה בשר בלוי לא מקרי קשקשת ואסורין, ובמדינתנו אין מצויין אותן דגים, ומאחר שיש לו תכריך כתבים מגאוני הזמן לאיסור מי יבא אחריהם ...

יעקב גינצבורג [8]"

7 הג״ר בצלאל רנשבורג בס׳ פתחי נדה (דף נא) מזכיר שכתב קונט׳ סנפיר וקשקשת בענין טיק ושטירל, אשר פלפל עם מ״ו הגאון המפורסם בעל אור חדש, והגר״ש לנדא העיד שחזר מאיסורו (ראה אות ג הערה 5).

הגאון בעל אור חדש נולד באייזנשטט שנת תצ״ח, בשנת תק״כ נתקבל לרב בזבאלדווה, בשנת תקכ״ח בא לרכניץ, ומשם לק״ק קעלין, ספריו נודעים לשם ולתהלה; אור חדש עה״ת, מצורף לספר כתנות אור לזקינו בעל פנים מאירות, אור חדש על פסחים וקידושין, הי׳ לו הרבה פלפולים עם הגאון מפראג, כנזכר בנוב״י, הטעם המלך אמר "שאחרי פטירת הנוב״י יש להתחשב עם דעתו של האור חדש כדעת מרא דאתרא דפראג" (גר״ו), נ׳ ט״ו חשון תקסב, והח״ס הפליג בשבחו בהספידו (דרשות ח״ס).

8 הג״ר יעקב גינצבורג ואף שהי׳ מגדולי פראג הי׳ מבית דינו של רבינו הנודע ביהודא, בעמ״ס זרע יעקב, בכ״ז צידד לאיסורא, והגר״ש לנדא מתנצל לפני

י

הסכמתם של גדולי אונגרין

כבר הזכרנו לעיל דעתם של כמה ממנהיגי היהדות באונגרין, כמו רבי משולם מפ״ב ורבי ירמי׳ מסנטוב, וכאן סדרנו שיטתם של יתר חכמי ורבני המדינה, בסדר אלפא ביתא, עשרים וארבעה רבנים, רובם מפורסמים כגדולי תורה ויראה, אלו אשר עמדו בריש גלי ללחום מלחמת מצוה, נגד היתרם של הדגים.

„באייה כ״ג למב״י [תקנח]. באתי להשקיט דעתו הרמה כי רחוק מבני עירנו לנהוג היתר בדבר שאין התירו ברור גם בדרבנן אף כי באיסור תורה ... אבל מי ירים ראש להמציא לשרותו במי אפר אשר אין חמימותו אלא חריפתו גורם ...

הק׳ אליקים כץ שווערין 1."

הג״ר אלכסנדר מייזלש פתח בשלום, וערך מכתב תחנונים לאראד להשפיע עליו חזרתו „הקול נשמע כפעמון מה שהתיר מעלתו שטירל, טיק, שהי׳ בחזקת דגים טמאים, ונתברר לי שרוב המוני עם וביחוד גדולי הדור מרבים להתרעם עליו, אף שאין בינינו הכירות ואולי קטנו עבה ממתני, ולא המקום מכבד ... ובפרט כי הרב מפאקש מזכיר מעלתו לשבח, עכ״ז מלבד שרבים חולקים על הוראתו בזה, אף אם היו שותקים, לא ידענא מי הזקיקו לעשות דבר חדש אשר לא שערום אבותינו, ומרגלא בפומי

הרב מאראד, שלא הי׳ בידו למנוע אותו שלא ישיב לפאקש, היות שיש לו איזה הכירות עמו, אבל ציוה עליו איך לנסח את סגנון התשובה "ושם דג לא ישא על שפתיו לאסור, ולא ישיב לו אלא שאם כדבריו כן הוא".

1 הג״ר אליקים געץ שווערין נולד בשנת תק״כ בעיר שווערין (פרייזן), מקודם למד אצל הג״ר יוסף בפאזען חתן הנוב״י, ואצל מהר״ם ברבי בפ״ב למד שש שנים, נשא בת הנגיד ר׳ מאיר ליב מיללר מבאייה, וישב על התורה בבית חמיו. בשנת תקע״א נתקבל לרב בסבאדקא, וכשהלך הג״ר מאיר אש (בעל אמרי אש) מבייאה לירמאט בשנת תקע״ה, נתקבל הג״ר געץ לאב״ד שם, ושימש שם עד יום מותו שנת תרי״ב (קורות לגר״ו), ראה עוד אודותיו בפרק ד.

עושה חדשות בעל מלחמות, והרב מפאקש הוא המרעיש את העולם בזה, ושכרו אתו, וגם הגאון מפ״ב כתב שהם בכלל שרץ המים, וכן הגאון מנ״ש··· ואחר המחילה מכבודו, אף ששמעתי עליו שהוא חכם גדול, אך בדבר הזה נטה מדרכי החכמה ולא יהי׳ תפארתו בזה, ויתחרט באחרונה אם לא יחזור מהוראתו, ולא נעלם מכ׳ שהרב מפאקש חוגר חרב ללחום מלחמת מצוה ומלחמתה של תורה, ורוב הגאונים מסכימים עמו לאיסורא, לזאת ראוי ונכון שגם מעלתו יבטל דעתו, ומי לנו גדול מר״א בתנור של עכנאי, ומשמים הסכימו על ידו, עכ״ז לא השגיחו החולקים בבת קול, עד שלבסוף ברכוהו על שעמד בדעתו נגד רבים, והתורה אמרה אחרי רבים להטות, ואם אפשר יש רב אחד שמסכים להיות בדעת אחד עם מעלתו, בודאי אין כוונת אותו הרב לש״ש רק לקנתר, ואל ירע בעיניו על שהטלתי קוצים בין עיניו···

הק׳ אלכסנדר מייליש הארחוב
חפ״ק סרדיהעל ואגפי׳ יע״א[2].

כן בא עה״ח הגאון מפאפא מתאריך י״ד שבט תקנ״ח, ואחרי שהאריך בפלפול סיים „והאוכלם לא יזכה לסעודת לויתן״.

בנימין הק׳ זאב רפא פורט חפ״ק פאפא ואגפי׳ יע״א[3].

טעמשוואר ער״ח אדר תקנ״ט.

אודיע לאהובי··· כי דג הטיק לא נתפשט פה להיתר רק בק״ק אראד עודנו בין שיניהם, וע״פ מעשה בבואי הנה בשלו

2 הי׳ בנו של הגאון ר׳ רפא׳ אב״ד דפריצק בעל תוספת שבת, מסרדיהעל הלך הגאון הנ״ל לרכניץ, נ׳ א׳ אדר תקע״ט, נדפסו הגהותיו על או״ח בס׳ תוס׳ שבת. אחיו היו: הג״ר משה אב״ד דסרעד, והג״ר חיים דיין בלבוב (מ״א).

3 בשנת תקמ״א נתקבל לרב בפאפא, ושימש שם נ״ו שנה, חיבר שמלת בנימין על הל׳ נדרים, שו״ת בשם שמלה שניה, עדות לישראל עמ״ס מכות, היא שמלה שלישית, נ׳ ט׳ ניסן תקצ״ו, הי׳ נכד בעל צמח צדק, י״ט מסכתות למד מאה פעמים ואחד, בכל יום גמר מס׳ תמיד למען היות ארוחת שלחנו סעודת מצוה (מדברי בנו בהקדמה לשמלה שניה), נזכר בנובי״ת א״ה סימן כה, שהי׳ ש״ב של הנוב״י. הרב מפאפא חזר מאיסורו כמובא לקמן אות יא.

אנשים יושבי אראד בכאן אצל ב״ב דג הטיק ואסרתי הכלים, אמנם על דג שטירל אחשבה לדעתי תוכן הענין וצד ההיתר, והוצרכתי להמתין עד יום א׳ שלאחריו שאז זמן אסיפת אלופי קהל יצ״ו, ובתוך הזמן הגיעני מכתב מאדמ״ו הגאון אב״ד דק״ק סאנטוב על הדג שטירל אשר כל אוכליו יאשמו··· ויהי כמצחק בעיניהם מכתב ידידי הרב נר״ו שכתב ששאל להגאון זצוק״ל והשיב לו כל אוכל שטירל לא יזכה לסעודת לויתן, איך אפשר לגאון זצוק״ל לאסור מה שהתיר כבר, האם הי׳ חזרה בדבריו, מלבד שאין זה תמיה ואדרבא כל כי הני מילי מעליותא לימרו משם צדיק וגאון כמותו שאחז דברי כמה קדושים שחזרו מדבריהם, כאשר באמת אוכל לברר שבדברי קדשו לק״ק לאשברין חזר בעצמו מהוראתו הראשונה, וז״ל הועתק מגוף מכתב קדשו: פ״ג פראג ח״י שבט תקכ״ד לפ״ק, שלו׳ תנינא לכ׳ הרב המופלא ומופלג כבוד מוהר״ר יוסף נר״ו, בשבוע העברה כתבתי לו תשובה על שאלתו אודות הבכור, ושם ביארתי שאף שאסיר להכניס ודאי בכור מ״מ ספק בכור מותר להכניסו לכיפה, ועכשיו הדרני בי···[4] הק׳ יחזקאל סג״ל לנדא עכ״ל···יאמין לי כי אנשים שלמים אשר נגע יראת ה׳ בלבבם כבר משכו ידיהם מן הנ״ל, וגם אני אזרתי חיל להכניס האיסור בלבם, אמנם עדיין הלכה הזו רופפת···

הק׳ דוד במו״ה צבי ז״ל

חונה פ״ק טעמשוואר והגליל[5].

4 ראה נוב״י יו״ד (סימן פג).

5 כבר הזכרנו (אות ח הערה 6) שהרב ר׳ דוד הנ״ל נסמך מרבו הגאון מסנטוב על תנאי שישתדל לאסור בטמשוור אלו הדגים, וכן עשה, וכמו שכתב הוא להרב מפאקש, טרם שנסע על הרבנות לט״ו: ״כתבו עם יקר סהדותא מסעמלין (הרב מסעמלין העיד: שהג״ר צבי הירש הרב מט״ו שהתיר את השטירל על סמך הגאון מפראג, חזר בסוף ימיו מההיתר) אתא לידי, ומפני שנאמן עלי הרב הגדול נר״ו··· לזאת כתבתי לק״ק ט״ו וצוויתי עליהם דלא למיכל···״, וגם אחר ביאתו לט״ו לא נח ולא שקט מלהתריע על זה.

„סעטשין טו״ב כסלו

···הנה מר נר״ו מוחזק לן דבדק שפיר, וגם הרב דט״ו זצ״ל אית לן למימר דבדק שפיר, וכמה חשו חז״ל דלא להוי עדות מוכחשת···לכן אמר לי לבי דתרווייהו אמת ידברו, והגדלים במקום כבודו קשקשיהן אין נקלפים ואסורין, ובמקום ההם נקלפים ואין כח לאסרן, ומה שהוסיף חכם אחד והתיר טיק, ע״ז אני אומר קשה טיק מחדתא, לא די לנו בראשונים, אף שהתיר מחדש מבלי לשאול גדולי המורים, ואם זה עקבא דמשיחא דחוצפה יסגי, נקוה מהרה לביאתו···

הק׳ וואלף אביליז חפ״ק סעטשין ומצ״פ לק״ק ט״ו״ [6].

„פעסט ב׳ דחנוכה··· רבים פה רצו ג״כ שיותר להם ועשו כהוגן ושאלו את פי, והביאו לפני דג ההוא עודנו קטן וגדול, ואסרתי להם, וגם פה הם אסורים, ואין ח״ו מקיל בדבר··· והאוכלו לא יזכה לסעודת לויתן ואוכל דג טמא.

הק׳ וואלף הלוי באסקיוויץ״ [7].

6 כנראה לא הלך הגר״ו אביליז לט״ו, הוא נתקבל מסעטשין לטאפאנא, ומשם לטאב, נכדו הג״ר וואלף ברייער אב״ד דטאב, מביא בספרו שו״ת נחלת בנימין, כמה תשובות וח״ת ממנו.

7 בנו של הגאון בעל מחצית השקל, מתחלה ישב על התורה באויבן ישן, משם נתקבל לרב דק״ק אסאד, פרויסטיץ, בשנת תקנ״ג נתקבל לרב בעיר פעסט (עי׳ ח״ס א״ה ח״ב סימן לה) שם הי׳ לו מחלוקת עם מהר״ם מינץ, בטענה כי עיר פעסט שייכת לאויבן, ונבחר לרב בק״ק יארמאט בשנת תקנ״ט, ומשם לקעלין, ובשנת תקס״ט נבחר לבאניהאד, וחיבר שם ספריו: סדר משנה על הרמב״ם (הגאון בעל שערי תורה כותב עליו בהסכמתו שם ״העולם ומלואה האירה מכבודו ונתפרסם שמו הגדול כמעט ברוב הגולה״, ורבי בצלא׳ רנשבורג הפליג שם בשבחו ״וחי אני! שפעמים רבות נזדעזעו כל איברי ונרתעתי לאחורי מרוב חריפותו ובקיאותו, הי׳ כגל של אגוזים וכבור סיד שאינו מאבד טיפה, כל חלקי הירושלמי והרמב״ם היו שגורים על פיו ועל לשונו הטהור״), מאמר אסתר, דרשות, שושן עדות על משניות עדיות, ועל סוגיות הש״ס (בס׳ שער נפתלי על אבודרהם נדפסו על שתי סוגיות), ועוד חידושים שהמה בכתובים. שחל״ח י׳ סיון תקע״ח בבאניהאד ושמ״כ.

„עיר חדש ר״ח שבט··· דבר זה ראוי לחכמי הזמן אשר לאל ידם לכוף כאגמון ראש הורים ומורים המסרבים לשמוע בלימודים, וחפצים להראות לעיני העם תפארת חכמתם, לטהר את השרץ ולהתיר אסורים, כי שמתי עיני לענ״ד על דבריו ולעיקר הדין ושרשו כולם טובים ונכוחים וישרים, וקשה להאמין שיצאה הוראה זו מפה הקדוש הגאון זצוק״ל···

הק׳ וואלף ביזנץ״.

„עש״ק ב׳ מרחשון באניהאד [תקנ״ט]··· ולפושעם יפגיע לשפוך סלולה על אותן המהרסים שרשי הדת אשר לא שמו אלקים לנגד עיניהם, ובעו״ה תפוג תורה ותצא משפט מעוקל, כי פרעה העם כי פרעה אהרן והתורה נמאסת, אוי לנו שכך עלתה בימינו···

הק׳ יהודא ליב אובן ישן״ *.

״פרייאשטאט ל״ג למב״י··· כלל העולה בשטירל וטיק אשר אין קשקשיהם נקלפין בלתי קריעת עור ובשר עמהם, וגם בסימני גוואי לא דמי לטהורים, אין אנו רשאים לפסוק נגד גדולי פוסקים ורמ״א זצ״ל···

הק׳ יהודא ליב אופנהיים חפ״ק פ״ש יע״א **.

„ראב מ״ז למב״י··· ומ״ש הרב מאראד כיון שקשקשים נראין לעין כל לא שייך אחלופי, אדרבה ומיני׳ הלא קשקשים אלו נראים לעין כל ואפ״ה אבותינו ואנחנו הנגררים אחריהם, גם פ״ק ובעיר ווין וקאמארין נהגו בו איסור, ע״כ לפי שאבותינו הקדושים היו מחזיקים אותן שאינם קשקשים כרמב״ן וש״ע או שהיו מסופקין

* הרב מפאקש מתארהו ״ארי שבחבורה בתורה ובחכמה וביראה ובעושר״, הוא הי׳ גאון וצדיק מפורסם בשם רבי ליב חסיד, הניח אחריו פי׳ על ירושלמי ס׳ זרעים בשם פני אריה, (כעת יצא לאור עמ״ס שביעית, ירושלם תשיט), נ׳ כ״ג שבט תקעז (שה״ג), בניו היו הג״ר מרדכי לעוו (בעמח״ס מר דרור) נ׳ בן כג שנה על פני אביו בבאניהאד, והג״ר ישראל לעוו אב״ד דפונפקירכן (ראה לקמן פ״ד).

** הרב מפריישטט נזכר בפרשת מרדכי (א״ח סי׳ ו), נדפס ממנו צוואח בשם ״דרך עולם נצחיי״ נ׳ ג׳ חשון תקס״ד (שח״ג).

ופרשי מספק, ואנן ניקום ונשרי, בשלמא אי הי׳ נמצא סימן חדש שאין נראה לעין כל הי׳ אפשר לומר שנהגו בטעות··· היוצא מזה שאין לנו שום היתר על שטירל וטיק והם בכלל שרץ המים, ואי איישר חילי אבטל המנהג הרע הזה שלא יגדל המספחת, ויבוא לידי פסיון, לטמאות במקומות אחרים ח״ו, והירא את ה׳ ומי בעל נפש, שומר פיו ולשונו וחכו ממאכלות אסורות···

הק׳ יהודא ליב מנ״ש חפ״ק ראב והגליל יע״א·

„מיקולאש כ״ד כסלו· אחרי רואי בענין איסור שטירל וטיק אשר חדשים מקרוב באו בה פריצים וחללוה לשם הרב מאראד כי ידו במעל הזה··· ויזהיר מעלתו לעומדים צפופים אחינו בנ״י לבל יהי׳ המכשלה הזאת תחת ידם, ולאכלם יתעב נפשם···

הק׳ יהודא ליב מקוניץ
חפ״ק מיקולאש ואגפיה
ודגלי אהבה בגליל טהוראץ״ [8]·

עוד מכתב מיום כ״ד אדר „··· גלל הדבר הזה הייתי פותח בשלום תחלה, כתבתי להרב דאראד שי׳ אל ישית חטאת קסם מרי כי עדות המעידים אינו מועיל··· ומה לנו למקומות אחרים, יהי׳ להם אשר להם וידינו אל תהי בו, או שבאמת יש ב׳ מיני שטירלך קצתן נקלפין, ושם נוהגים היתר נמי אחזו שיטת רמב״ן, אלא דשם נקלפין בכלי משא״כ במדינתנו··· ואם באלה לא יוסר, דעתי מסכמת עם מעלתו להיות כרוזא נפיק בחיל, ולשפוך בוז על נדיבי עם, אשר נעשה להם הדבר כהיתר, ולחוש למרק כליהם, ועם הרב מאראד שי׳ אין לי עסק בנסתרות, כי לא ידעתי את האיש ואת שיחו, אך מהספדו של אדם ניכר אשר גלוי לכל העמים ככתבם וכלשונם [9], ואפס הדבר הזה אשר ידו אוחזתו להתיר את האיסור לא יהי׳ תפארתו···״·

8 הי׳ רב בסט· מיקלאש משנת תקל״ג עד תקע״ג· נזכר בנובי״ת א״ה (סימן צז קח קמב)·

9 ראה לעיל אות ג הערה 3·

הרב דמקאווא [10] הי׳ אחד מעוזריו הנאמנים של הרב מפאקש, עמד לימינו בלב ונפש, ולשטנו של הרב מאראד, היות שהי׳ סמוך ונראה לו, ונודע לו כל המתרחש אצלו בחייו הפרטיים ובחיי הקהילה שלו.

מספר במכתביו: ״הי׳ כאן איש אחד מט״ו ובישל שטירלך, ואסרתי הכלים, ונשתקע בקהלתי ומוחזקים לדגים טמאים... ואיש אחד שבקי בהן ובשמותיהן הביא לפני ג׳ מיני שטירלך, א׳ בנקודים שחורים, וא׳ בנקודים אדומים ואחד בלי נקודים, ואמר שהטיק ידוע לו מקטנותו וכל הדייגים אומרים, טיק מין אחר הוא ובודאי אין לו קשקשת...״.

10 הי׳ תלמידו של הגאון ר׳ ירמי׳ מסנטוב, מתחילה הי׳ מלמד באויבן, ותקע אהלו בעיר מקאווא, ובהשתדלות הגאון ר׳ וואלף בוסקוויץ זכה לכתר הרבנות שם, הנה הרב מאראד מתאר את הרב דמאקאווא כאחד מן הרקים: ״ומלך בעצמו מלכותא בלא תגא, לא כתר תורה ולא כתר שם טוב ולא מע״ט. משמיץ אותו כאלו הוא תפסו כ״פ שלא ידע צורתא דשמעתתא והלכה מפורשת בשו״ע, ושהוא לבש שחורים ומתנהג כאחד מן החסידים, לובש תפילין דר״ת בפרהסיא וחלצו מיד אחר קדושה, ומשך אחריו תלמידים עמי הארצים, וכדומה דברים אשר לא כדאי להעלותם על הספר, כדי להוציא מלבו של הקורא, נביא כאן שני קטעים מה שכותב עליו הגר״ו בוסקוויץ, לבני קהילתו אשר מיאנו בו מראש מלקבלו למרא דאתרא: ״הרב הגדול מו״ה לייביש הכרתי את האיש ואת שיחו נאה, נאה דורש ונאה מקיים, חריף ובקי בחדרי תורה, וירא שמים גדול, וראוי להוראה ולדון אף בקהילות גדולות ומפורסמות מאד, אהובי ידידי מעלתם יצ״ו, הנה תדעו נאמנה כי ת״ל ית׳, הרבה רבנים נתקבלו במדינה זו ע״פ עצתי ודיבורי, ות״ל ית׳ כולם מחזיקים לי טובה ואומרים לי תשואות חן חן...״. ״...ולמה זה ברגל בעטו, לבעט ברגל הרב הגדול הנ״ל אשר הוא רב גדול ומופלג בתורה וביראת שמים מאד מאד, **לא ראיתי כמוהו אחד מאלף**, וראוי לו להשתמש בכתר הרבנות בקהלה גדולה של ה׳ או ו׳ מאות ב״ב ויותר, אך שמזלא דידכו גרם לכם כי חשק בכם גר ודר אצלכם, המעט הוא מה שהסיר המנהג הרע מקרבכם להיות בי״ט בחורים ובתולות יחדיו ירקדון, אשר בלי ספק בלא הוא שעירים ירקדון שם באותן המקומות כי זימה היא...״ (קורות התורה לגר״ו).

הרב ר׳ לייביש נ׳ ל״ד לספירה תקפ״ד. נזכר בנובי״ת (יו״ד סימן קלח).

״סהדי במרומים שדעתי הי׳ באותו הפעם לכתוב מיד להגאון זצוק״ל, רק שבקהלתי הי׳ גם באותו זמן באיסור דגים טמאים, וגם בק״ק ט״ו רובא דרובא הרחיקו וממש נשתקע הדבר, גם עכשיו נתוודע לי בדרישה וחקירה שלא היו אוכלין שום שטירלך בט״ו, רק זה שנה נתעורר הדבר ע״י הרב דאראד בעו״ה״.

״וכתבתי להגאון דאויבן ולהגאון מו״ה וואלף בו״ו [11] נר״ו, ויותר באריכות לגאונים ק״ק פ״ב וק״ק נ״ש נרם, כל מהותו ואיכותו דהרב דאראד... וכתבתי להם שהרב מאראד אחר כל הכתבים שכתבו לו, עשה וכנס כמה אנשים ועשה סעודה עם אותן הדגים... יהודא ליב סג״ל חפ״ק מאקאווא יע״א״.

הג״ר יוסף קוניץ אב״ד דק״ק נייזטץ, הוא הי׳ המערער הראשון על הפסק שיצא מבעל נוב״י, תיכף כשהגיע לאזנו קולו של היתר השטירל, ביקש מהגאון מפראג להודיעו יסודי ההיתר, הגר״ש לנדא בנו של הנוב״י העתיק לו את תשובת אביו הגאון לט״ו, ועוד הוסיף טעם לדבר, שבקושטא ובאזמיר אוכלים דג ההוא [12].

הרב דנייזטץ לא נח דעתו בזה, וכותב אחרי כמה שנים להרב מפאקש: ״ומאז ראיתי כתב הנ״ל להיתר הייתי נבהל, איך שגגה יצאה מלפני השליט הגאון זצוק״ל להתיר זה הדג״, בפרט אחר ששמע חות דעתו של ראש המדינה מהר״ם זצ״ל מפרעבורג, שאסר השטירל לכל הסרים למשמעתו. כן החזיק בידי הרב מפאקש, במה שפירסם את מהדורא בתרא [13] של הגאון מפראג, ״ומה רב טובו וחלקו להציל אותו צדיק מ״ו הגאון דק״ק פראג זצוק״ל מתקלה דבא ע״י היתר שטירל, וכבר שמעתי מורגל בפה המונים, ועלה באשם ותעל צחנתם צחנתא דנהרא שרי׳, דכיון שהותר שטירל גם טיק נתגדל ממנו, ולכשיתגדל עוד זהו הנקרא הויזן

11 בוסקוויץ.

12 הרב דנייזטץ העיר ע״ז: ״גם נודע לי ממגידי אמת, שהי׳ בטורקיי מחלוקת בין חכמיהם בענין דג זה, ורבו האוסרים עד שנמנעו מהם״, עי׳ שדי חמד (אסי״ד מער׳ חד׳ סימן ח).

13 ר״ל שחזר מהוראתו.

והיתר אחד להם״[14]. כאשר ניבא כן הי׳, כי ביום ט״ו מרחשון תקנ״ט מודיע לפאקש: ״והוגד לי על איש מסוים מבאנאט שקנה חתיכה מדג הויזן בשוק, ע״פ אשר הודעתי כבר מורגל בפיהם הויזן וטיק ושטירל ופאסטרמן דומין בקשקשיהם, ומי שנוהג היתר באחד מהן הותרו לו כלם״.

״אייזנשטאט מ״ט למב״י. עיינתי בשיח יצחק רחימאי ומצאתי דברים הנכוחין בטעמן ... ועתה במכתבו השנית שמצא לו חברים למ״ד רבנים שהסכימו לאיסורא. ועולה על גביהון הגאון החסיד אב״ד דק״ק פ״ב, ע״כ לא אחשוך מלטפל עמהם, אם לא יחזור מהוראתו ...

הק׳ יחיאל מיכל הלוי
מגלוגא חפ״ק הנ״ל ואגפי׳ יע״א״[15].

״סעמלין כ״א כסלו. נתארח אצלי חכם גדול ספרדי וקבלתי ממנו עדות, מיני דגים הנקראים כאן שטירל טיק אשטוריין, נקראים שם, שטיקא, סיטרה ופאסטרונה, וזה שנים רבות הי׳ מחלוקת גדולה בין שני רבנים באדנדראפאלי, הרב מו״ה מנחם זצ״ל והרב מו״ה אליקום זצ״ל ...[16].

וגם אנכי כשמעי זאת מני שים טעם על נאמן הקהלה לילך מבית לבית, לבל ירים איש ידו לקנות ממיני דגים הנ״ל, וכדברים האלה שלחתי יום ה׳ העבר להרב דק״ק אראד, וחליתי פניו שכן יעשה גם הוא בקהלתו ויהי לו לשם ...

הק׳ ישראל קצינעלינבוגן״

14 ראה לעיל (אות ה הערה 9).

15 נכד הגאון ר׳ יחיאל מיכל מגלוגא, בעל נזר הקודש על המ״ר. מקודם הי׳ דיין ומ״מ בעיר ווין, ונתקבל לרב באייזנשטט. מרן הח״ס מתארו (ח״ס או״ח סימן מ פ) ״הגאון המופלא המפורסם״, נדפס ממנו ח״ת בס׳ חוט המשולש בשערים, אשר מיועד לאביו הג״ר אשר לעמיל הלוי, שהי׳ רב בא״ש, לו ולבנו הג״ר משה הלוי, רב דצעלים. נ׳ חשון תקע״ט.

16 ראה אריכות בזה בשד״ח הנ״ל.

"אובן כ"א כסלו [תקנ"ח]... ואודות שאלתו בנדון הדגים שטירל וטיק, כבר אסרתים פ"ק...

הק' משה מינץ מבראד"[17].

עוד מכתב מתאריך ט' אב תקנ"ט: "...ומעלתו הרעיש עולמות עבור דג שטירל וטיק... גוף המכתב של הגאון זצוק"ל שנשלח לידי לקיים חתימתו וכתבו, ואם שאין אנו אחראין לקבל דבריו בזה, כאשר באמת לא רציתי לקיים חתימתו, וגם אסרתי בקהלתי אפילו הכלים..."

"קארלסבורג י"ט טבת [תקנ"ט]. אודות דג הנקרא שטירל והספרדים קוראין אותו טשיגא... גופא דעובדא הכי הוי, פה בשנת תקמ"ד נתיישבו פה שנים מבחורי ק"ק ט"ו ונשאו פ"ק... ופעם אחד בא אחד וסיפר לי על הבאים מק"ק ט"ו שאכלו דג שטירל בהיותם בדרך קרוב מכאן, וקראתי אותם ושפכתי חמתי עליהם, והשיבוני עזות לומר תורה אחת לכולנה, מדוע הותרו בק"ק ט"ו ע"פ הוראות הזקן הגאון רשכב"ה מפראג, ונבהלתי מאוד ונזדעזעו כל אברי... ואשתומם כשעה חדא, ותיכף צויתי שיובא לי דג שטירל, וראיתי היטב בבדיקת שריון ברזל מסמרו, וקרבי ועוברי דג הנ"ל, והראתי לכל סימנין לטומאה שיש בו... ותיכף גזרתי להכריז פה בבה"כ אשכנזים וספרדיים, וכן בכל עיירות מדינתינו לאסור דג הנ"ל, ונשתקע הדבר...

הק' משה חפ"ק קארלסבורג ומדינות זיבן בערגען"[18].

"קראלי ר"ח ניסן... נשמר שלא להתיר חדש במדינה בספק איסור תורה אשר לא ראו אבותינו לקבל מסורת בענין הזה, ונבין

17 הגאון ר"מ מינץ הי' מפורסם כבר בבחרותו כגדול בתורה וחריף עצום, הנוב"י כתב עליו גדולות (נובי"ת א"ה סימן כג) והוא אברך בן ט"ז שנה, מקודם הי' רב בוווישנוביץ, בשנת תק"ן נתקבל לרב אב"ד דאויבן, נ' י' אלול תקצ"א, ובנו הדפיס תשובותיו בשם "שו"ת מהר"ם מינץ". רבי משה מינץ חזר מאיסורו כמובא לקמן אות יא.

18 הוא הג"ר משה מרגלית, הרב הראשי למדינת זיבן ברגן, נ' י"ב תמוז תקע"ז (שה"ג).

מקדמונינו חכמי ספרד אשר היו רבנים מובהקים על ק״ק בודין דמתקרי כעת אובן, ושם שכיח שטירל, ואלו הי׳ ממש בעדות זה הי׳ להודיע המסורה זאת שם, וברוך השם בגבולנו שלום ולא נאכל ולא יאכל זאת, וגם אחרת כמוהו כל אשר במים שקץ הוא...
הק׳ משה ארי׳ שהוא למס עובד פה וגלילות״ [19].

״אבאניע ט׳ ניסן ... ואמרו שהרב דק״ק ט״ו זצ״ל אמר שהתירם רשכב״ה דק״ק פראג זצוק״ל, ואמרתי אני אינני מתיר, ואין בידי לאסרם הואיל ויצא מפה קדוש להתיר, ומאז היו נוהגים היתר, ובביתי ח״ו לא בא מעולם, ועל כל סעודת מצוה שאכלתי לא היו מבשלין אותן, כי ידעו שאני מונע עצמי מהם, אמנם מעת קבלתי כ״י הרמה שהגאון זצוק״ל חזר ואסרן בהחלט, נתתי שמחה בלבי להחזיר הדבר ליושנה, וצויתי להכריז לאסרן בכל סביבותי, וכש״כ כעת חקרתי אחר הדבר שנמצאים כמה מיני שטירלך אשר קבועות כמסמורות ואי אפשר לקלפן כי אם שיקרע עור ובשר, ויש להם שאר סימני טומאה, בודאי יש לפרוש מהן כפורש מן השקץ והעכבר...
הק׳ משה חפ״ק אבניע ואגפיה״.

״גראש וורדיין ג׳ טבת ... נתאכסן אצלי הרב דק״ק ט״ו וסיפר לי שהגאון דפראג זצוק״ל כתב להיתרא, ואני לא חשתי ולא אשגח בי׳, ומעולם לא היו אוכלין אותו כאן, וראיתי מתוך מכתבו הטהור שדעתו לאיסור, ואף אני כמוהו, וכבר אמרתי לאנשי קהלתי לבל יאכלום, כי מי פתי יסיר הנה להכניס את עצמו בספק איסור תורה, ואף אם יהי׳ רוב סימן טהרה, עאכ״ו ברוב סימן טומאה, ואי״ה דעתי ליסע למחותני הגאון מו׳ ירמי׳ נר״ו, ולישא וליתן עמו, ואי״ה אכתוב למחותני הרב דק״ק אראד...
הק׳ פייש בן הרב מו״ה אנשיל נר״ו״ [20].

19 הג״ר משה ארי׳ ליב עסטרייכר הי׳ בן הג״ר יעקב אב״ד דסעמניץ, נ׳ י׳ אדר תק״פ, בנו הי׳ הג״ר יונתן בנימין אב״ד דטשענגר.

20 ראה לעיל אות ח הערה 3.

״לאשברין כ״א טבת ··· וח״ו להתיר בדבר המסופק ספקא רבה ואיסור תורה, בדבר שאבותינו ואבותיהם נהגו איסור, גם אנחנו בל נטוש תורתם ולילך בנתיבותם ···

הק׳ צבי הירש טעבן מפ״ב״ [21].

״קיצע ח כסלו· ע״ד דגים שטירל וטיק אשר נהגו במדינתנו לאיסור, ועתה חדשים מקרוב באו והוא ניהו הרב דאראד, והתיר טיק ··· עוד אמינא דאפי׳ נקלפים קשקשיו, מ״מ כיון דנהגו בו איסור מימים קדמונים, אפשר נהגו בו איסור דאיכא דג שדומה לשטירל בצורתו ואין נקלפים כלל, וקבלו על עצמן לאיסור, ומה שהתירו בדדמי לחפושא וצלופחא היינו משום שלא נהגו בו איסור, משא״כ שטירל שנהגו איסור מקדמונים, ואפילו בט״ו אין לתלות שנהגו בטעות, וכל הנ״ל כתבתי להחזיק מנהג הקדמונים, ומי שרוצה לאכול מסעודת לויתן, יפרוש מדג טמא שטירל, אבל מין טיק לית דין צריך בשש שהוא טמא, וכל האוכל ממנו כאוכל שרצים, ואין זה צריך חיזוק שאנחנו רואים שאין לו קשקשת, לכן אני מסכים עמו לאסור ואפילו הכלים ···

הק׳ צבי הירש ברודא החפ״ק קיצע יע״א״ [22].

״סעגידין ו׳ דחנוכה ··· ובבית אחד אוכלין שטירל כאן ואין בידי למחות, אמנם באכילת טיק לא שמעתי ולא ראיתי היתר רק הרב מאראד עשה כן מדעתו ··· ואם יהי׳ באפשרי לפתות האוכלים כאן שימשכו ידיהם, בודאי בל אמנע, ועלי אני קורא בענין אכילת דגים הנ״ל, ולא בא בפי בשר פגול·

הק׳ צבי הירש מנ״ש חק״ק סעגידין״·

״אסאד י״ג כסלו· בענין שטירל וטיק אשר הותרו מקרוב ותולין באילן גדול, בלי ספק האמת אתו, ושלחו לפראג שטירל אחד ואז

21 ראה לקמן אות יג שבא עה״ח ביחד עם הרב מפאקש·

22 בן הרב דוד מברודא, וחתן ר׳ יעקב בן קדושים· הי׳ גאון מפורסם, בע״מ ארץ צבי ותאמי׳ צבי׳ על א״ה וס׳ שני עפרים· שימש ברבנות בקיצע (סמוך לפ״ב) מ״ו שנה· נ׳ כ״א כסלו תקפ״א, בדרשות ח״ס יש עליו הספד תמרורים·

יבש הי׳ כעץ ואין ראי׳ משם... זה כמו שנה שלח אלי אחד מפה שטירל לכבדני, ואמרתי זרה הלאה כי טמא נקרא, ומענה בפיו שבסיבות ט״ו אוכלין אותו, וחרה אפי ואמרתי בפני הלומדים, מדוע התירו אשר אסרו הראשונים, וכי לא ראו סימן קשקשת, וכי טח עיניהם מראות, ובלי ספק אינם קשקשת כראוי... אמנם כך דרכם לאשר חדשים מקרוב באו לעשות להם שם בארץ, ובמה יתרצה זה אם לא באנשים ההם ספי להו איסורא, ואז כלם משבחים ואומרים ברוך שבחר בהם ובמשנתם, ברוך מתיר אסורים, ובמדינה זו שאין להם קצין שוטר ומושל, כל אחד מתנשא ובונה במה לעצמו, ובמה נחשב הוא כי בנפשו דיבר, כללו של דבר דברי מעלתו הם דברי אלקים חיים, וכל ראיותיו חזקים כראי מוצקים, ודברי המתנגדים בטלים, לא שורש ולא עיקר להם וכל עמלם לפיהם כו׳, זאת העצה היעוצה, אם יש את נפשו יצוה להכריז ולאסור דגי שטירל וטיק, והאוכלו הוא מאוכלי שקץ, ואף אני אעשה זאת, אולי הרבנים סביבותי ואשר יראת השם בלבבו ממני יראו וכן יעשו...

הק׳ שמואל בודישפיץ חפ״ק אסאד ואגפי׳״[23].

יא

בהיות שהקונטרס אמרי נועם עשה לו כנפים בין ההמון, וגדל שם הרב מאראד כמתיר איסורים, נאלץ הרב מפאקש להוציא למולו את הקונטרס מקל נועם (ווין תקנ״ט), בו הועתק חליפות המכתבים בינו לבין איש ריבו, וגם לרבות כל האיסורים וההסכמות שקיבל במשך השני שנים מרבנים וגדולי הדור, ובו בפרק הוא מתקיף קשות את הקונטרס אמרי נועם, מראה להקורא

23 נתקבל לק״ק אסאד על מקומו של הג״ר וואלף בוסקוויץ. הי׳ חתנו של הרב ר׳ ראובן מזשאמבעק, אשתו הרבנית נ׳ ב׳ אייר תקנ״ג, ומ״כ באויבין, בשנת תקס״ה בשעה שישבו ב״ד של מהר״ם מינץ בעיר אויבין לדון את חארינר, היו מחברי הב״ד הרב מזשאמבעק והרב מאסאד, ואז כבר נעשו רחוקים, ובחנם הרעיש חארינר עליהם לפסלם שהם קרובים (גר״ו), הרב מאסאד נ׳ כ״ב סיון תקע״ח.

את שגגותיו אשר שגג והעוה בנדון הדגים, ואיך הוא מקשה עורף מלשמוע בקול רבו ואלו שקטנם עבה ממתניו· כל קורא יראה בו תמימותו, היות שמעתיק את כל דברי הרבנים ככתבם וכלשונם, ואף את דברי אלו הרבנים שלא נענו לו כרצונו ולא הסכימו אתו לגמרי, גם כן לא השמיטם *·

כשראה הרב מאראד כי יצא יצחק בנצחון, וידו גבר, שדבריו נכנסו באזני העם, שהגאון מפראג כן חזר מדעתו, ואף שלא חזר אינו כדאי להקל בספק איסור דאורייתא, השתדל אצל אחד מגדולי המדינה, רבי משה מינץ מאויבין ישן, אשר חיזק בריחיו מאז להתקבל למרא דאתרא בעירו, שיעמוד לימין אביון, ויתמכו בימין צדקו, שלא לבלעוהו חנם, היות שכל מגמתו אינו רק לקיים דברי חכמים, פסקו של רבו הגאון מפראג·

זהו פשתגן הכתב אשר קיבל מאויבין :

בע״ה יום ג׳ ט׳ שבט תקנ״ט לפ״ק פה ק״ק אובן יע״א·

גבר חכם בעוז אשר למול אויביו יצריח, אף יריע ומשפטיו לאור ירגיע, ונפשו בצחצחות ישביע, ה״ה כבוד אהובי, מוה״ר אהרן אב״ד דק״ק אראד נר״ו ויהל·

רבת צררוני פגעי הזמן ואודותיו אשר אראה אותו ברע··· אשר זה ימים לא כבירים חוק שמתי שעכ״פ במדינה זו אשר לא ניכר שוע לפני דל, לא אצא חוץ, כי רבים המה בני השוממה אשר בחזקתם גבהו להתנאה בבגדי ת״ח, והוא בהם כחמור למרדעת, ושתו ולעו מביב המקלח מים סרוחים מלמוד של הבל, אשר אין בו לא חכמה ולא מלאכה לא תבונה ולא דעת כ״א להג הרבה ויגיעת בשר, אשר נפש היפה תקוץ בהם ובמשנתם, כאשר עיני ראו אשר צץ הזדון ואיפה זאת הרשעה וכל גיא ינשא·

לזאת טמנתי ידי בצלחת שלא להשיב לשום אדם במדינה זו והי׳ להם אשר להם, אולם לא יכלתי למלט נפשי ולעצור רוחי בהרבה מכתבים אשר עוררני, אף גם הרבה עלי רעים אשר הריץ

* במקל נועם שהי׳ ביד המחבר ז״ל, נמצא רשום על הגליון בכתי״ק כמה מקומות שנשמטו ע״י הצנזור·

מכתבו להם, קורא ממצר ועורך שוע עד איש ריבו, אשר כונן חיצו כמתלהלה יורה זיקים ואבני בליסטראות להפיח כזבים ולשום אותו לקלסה, ע״ד שהחזיק במוסדי הפסק של הגאון רבן של ישראל מוהר״י לנדא זצללה״ה, אשר פשטה הוראה להתיר הדגים הנזכרים, עוד הוסיף מכ״ת לבקש להודיע דעתי אם אמת בפי איש אשר מתגורר כעת במאקווא, שאמר ששמע ממני שאסרתי את הדגים כשרצים טמאים, אי לזאת הלחץ אלצני ודחקוני להסיר ממני התלונה של הישרים והתמימים כי נקל בעיני הדבר לפגוע בכבוד מאורן של ישראל הגאון לאסור מה שהתיר, ח״ו מעולם לא גבה לבי ולא רמו עיני להיות מהיר בדברים כאלה, כי כבוד הגאון יקר מאד בעיני ונסתכלתי בבואה שלי שאינני כדאי וראוי לחלוק עליו, אולם גופא דעובדא הכי הוה שפ״א הובא כאן דגים הנ״ל בבית נגיד ושוע אחד ואסרתי אותם (ואינני זוכר אם נאסרו גם הכלים), אמנם לא מצד שהוחלט האיסור אצלי, אך אותו שעה לא נתאמת הדבר אצלי שהתיר הגאון מפראג דגים הנ״ל, וגם לא עמדתי על כור בחינת דגים הנ״ל וסימניהם, ולא רציתי להעמיס עלי טורח דחנם, כי לחדש דבר אשר לא קדמני שום אדם הן להתיר והן לאסור בזה געלה נפשי, ועפ״ז אסרתי אותם, וכה שמע ממני ההוא ממאקווא, וכה השבתי בקצרה לאיש ריבו מפאקש, ושם נאמר שעדיין לא שמתי עיני ולבי ורעיוני בפסק הזה, ומה גם שמוצא דבר הנ״ל כחש באמונתו שהגאון חזר מדבריו, ולולא שלא עמדתי על מהותו של איש ריבו, וכל שקר יוצא מפיו כאשר נתברר אצלי כעת ע״י כמה דברים, עדיין הייתי נבוך בים הדמיונות כי איך אפשר לשקר בדברים האלה, אבל כעת יודע אני עכ״פ שכבר התיר הגאון, מי ומי יתחזק לבו כשמיר כבודו להמיר ולשחת הוד יפיו של הגאון, ולשום אותו לחרפה לפני המוני עם שמכשלה יצאה מתח״י הגאון המנוח ז״ל, ומה גם בהלכה רופפת כזו אשר אין כח ב״ד יפה לגלות משרש הדין שטעה בפשיטות ושגה בברורות·

ואם בדברי איש ריבו אשר השריץ בצחנתו והוריד ריר חלמיש בפסק אשר ערך וחפש בסימנים זה ערך ב׳ שנים איך יסתרו דברי הגאון, מי יגלה עפר מעיניו לראות הדור פרוץ הזה ואיש אשר

בחמת כחו יתמרמר ללחום נגדו, וידע מכ״ת כי לדעתי הדבר ברור מה שמתעצם בכחו הגאון מנ״ש לאסור בפומבי׳ ולא חש ליקרא דהגאון המנוח ז״ל, אין זה אלא מצד שאיש ריבו מפאקש בכחש ובכזב הטעוהו והי׳ מוחזק אצלו לאיש אמונים, ואם יתאמת אצלו שהוראה זו יצאתה מתח״י הגאון להתיר ושלא חזר מדבריו הראשונים, בודאי לא יהי׳ מהיר לאסור בדבר שיש פגם והעדר כבוד להגאון המנוח ז״ל[1], ואף אם לא הי׳ הדין ברור אצלו הי׳ מתחכה כדת מה לעשות שלא להטיל דופי תחת יופי בכבודו של הגאון ז״ל, ולולי שע״י איש מדון מפאקש נפרד חבל האהבה בינינו[2], הייתי כותב לו בעצמו להתחכם, אבל יראה מכ״ת לדבר רכות נגדו, אולי יפיס דעתו ויגלה שקרותו ונבלותו של הנ״ל, ובנדון האגרת לק״ק מאקווא מעולם לא כתבתי לו כי זמותי ושמתי יד לפה מלדבר דבר בענין זה, זולת מה שכתבתי לאיש ריבו הנ״ל פעם אחד, ובפעם שני כתבתי לו דברים קשים כגידים ··· וחושש אני עליו שאינו יודע בטיב הוראה כלל[3], והיות לבי בל עמי כעת ולשוני לעג אין דובר צחות, יעיד עלי מכתבי כי משחת מראהו לא תואר ולא הדר, דברי אוה״נ הד״ש הטרוד מאד

הצעיר משה מינץ מבראד

הפסק דין מאויבין :

הן היום דלמטה בא הרב מוהר״ר אהרן חארינר מק״ק אראד להרב הגאון אב״ד דק״ק א״י יע״א, והפציר בו מאד לאסוף הבד״צ

1 ראה מש״כ הגר״מ בנעט בהר המור סימן יב, הובא לעיל אות ו·

2 ראה לעיל אות ב הערה 2·

3 במכ״ת, הרב מפאקש הי׳ מפורסם כגדול בתורה, וחזי מאן גברא רבה מעיד עליו, מרן החת״ס (א״ה ח״א סימן קכו) : ״רובי שלומים מגבהי מרומים, יחזירוהו לימי עלומים, יאריך ימים כל ימי עולמים, ה״ה ידיד ה׳ וידי״נ המאה״ג המפורסם בערוגת הבושם גן הדסים, מופלג בחכמה וזקנה, כקש״ת מה״ו איצק נ״י״, וכן כתב לו (שם סימן צג), באגרות סופרים (יא יג) מתארהו : ״הרב המופלג הגאון המאה״ג כבוד מו״ה איצק נ״י״, ואת בנו הג״ר משה קורא שם ״בנן של קדושים״, וראה לעיל אות א·

וכל הלומדים הנמצאים פה, ובאסיפת כל הלומדי תורה הח״מ וגם הרב מו״ה וואלף רפאפורט מק״ק פאפא הי׳ באסיפה, הראה הרב מק״ק אראד קונט׳ נקרא מקל נועם שחבר הרב מק״ק פאקש, וזה דרכו להטעות הבריות שאינם יודעים להבין בין טמא לטהור, שהדפיס תשובות מרבים ושלמים תופשי התורה אשר לא ראו בכבודם ובעצמם את הדגים שהתיר הגאון החסיד המנוח מוהר״י סג״ל לנדא זצוק״ל, ועתה נתברר ע״י מכתב הרבנים הג׳ ב״ד מו״ש דק״ק פראג מן כ״ח אדר תקנ״ט לפ״ק, שמעולם לא חזר הגאון ז״ל הנ״ל מהוראה זו, אבל קבעו להלכה בספרו שהניח אחריו ברכה בכת״י, אמנם הרב מק״ק פאקש ציד בפיו וכ׳ שהדג הנקרא במדינה זו שטירל קשקשיו קבועים בחוזק ואינם נטלים לא ביד ולא בכלים אלא בקריעת עורו ובשרו, ולשמיעה זו שהאמינו לקולו כתבו רבים ושלמים שהמה טמאים, והרב מק״ק אראד בכה והתחנן ובקש מאסיפת חכמים הנ״ל ובראשם הרב הגאב״ד דק״ק נר״ו להבחין על אשר עינינו יראו, ובפנינו הח״מ נקלף מהדג הנקרא שטירל בעודו לח וחי הקשקשים העומדים שורה אחת מימין ומשמאל הדג, וגם מאותם העומדים תחת סנפירו מצדי בטן הדג, ונסינו וראינו שהקשקשים נקלפין ביד ובכלי והעור תחתיהם שלם [4], ובקש מאתנו הח״מ לתת לו מעשה ב״ד ע״ז למען ינקה את

4 כל קורא העובר על הקונטרסים ישתומם כשעה חדא, איך יתכן דברי ריבות כאלו הנמשכה כמה שנים על פלוגתא דמציאות, זה אומר בדקנוהו המון פעמים ולא מצינו לו קשקשת כי אם בליטות ועצמות קבועות בעור הדג, וזה אומר בדקנוהו וראינו שהם קשקשים נקלפים ביד ובכלי, השמע כזאת בישראל, גדולי הדור כמו רבי מרדכי בנעט (ראה אות ו) ורבי משה מינץ ז״ל וסיעתם, יכחישו אלו את אלו בדבר שיכול להתברר קבל עם, הגם שמצינו (שבועות כו א) ברב כהנא ור״א, מר אמר שבועתא דהכי אמר רב ומר אמר שבועתא דהכי אמר רב, שם אחד אנוס הי׳ בשכחה המצוי׳ בבני אדם, אבל על מה שנראה לעין כל רואיו, נבוא ונתוכח עם מי הצדק, ומי אשר דברו דברי אלקים חיים? וכבר עורר ע״ז הר״א פריישטט נאמן ביתו של הג״ר משולם טוסמניץ והשיב לו הרב מפאקש, שהוא בחן הדג כעשר פעמים ומצאו טריפה (הובא לעיל אות ז), וכן כתבו כמה גדולים הנזכרים לעיל בידיעה ברורה שאין לאלו הבליטות דין קשקשים, א״כ איך בין לילה נשתנה הצורה

עצמו בעיני הגדולים תופשי התורה ולהוראות בשער בת רבים ששקר ענה בו הרב מפאקש, ולקולו שמענו והסכמנו כלנו יחד לבוא על החתום על אשר ראו עינינו.

ומצאו באויבין קשקשים כשרים, וכן הבד"צ דפראג ראו במו עיניהם שהקשקשים יורדים בלי שום פעולה במים רותחין, כשאר דגים כשרים מדורי דורות.

כן יש לעורר בזה, אי האמת כן שקשקשיהם של אלו יורדים בנקל בלי איזה פעולה, למה שלח הרב מט"ו את הדג לפני רבינו הנוב"י לבדקו, וכי דגים עם סימני טהרה נכנסים בבית הספק?, וגם שאל אותו השואל את הנוב"י, היות שאין אלו קשקשים יורדים לא ביד ולא בכלי רק במים רותחים, אי נקרא קשקשים נקלפים לד' הרמב"ן (ראה לעיל אות ד), ואי קשקשי הדג זה נקלפים בנקל, אין זה הדג אשר דן עליו הנוב"י.

והנראה בזה דבר ברור, ונקדים לשון הרב מאראד (ש"ק): "אבל לעתים רחוקות נזדמן דג טיק בקטנותו ניצוד, כי המה גדלים בזמן מועט, גדולים ממנו ניצודים הרבה ואז אחר שנתגדל ועורו עב מאוד והקשקשת יושבת בחדרה בעור הדג... ספרו איזה אנשים שהיו במעמד עם הגאון אב"ד דנ"ש, כשהביאו לפניו בווינא דג גדול לבדוק אחר קשקשיו, ואמרו שהי' הדג גדול מאד..." ועוד מספר הרב מאראד (אנ): "... והביאו שמה לביתו ערב שבת דג "קטן" ממין הנקרא טיק, ובמש"ק בעוד הדג לח נטלתי וקלפתי לעיני הקצין... כל הקשקשים משורה אחת מצד אחד בלי שום רושם וקריעה בעור כלל...", הרי לפניך שמין דגים אלו בעודם בקטנותם עצמותיהם ועורם רך, ואז יכולים לקלוף עכ"פ איזה מה אף ביד, וכשיזקינו מעט אז מתחזק ומתעבה העור עם הצפורן ודבוק בעור עד שא"א ליטלו משם אלא בכלי, וכשיזקינו יותר אז אף בכלי א"א לקרוע אלא בצפורן שמיר, וכמו שהעיד רבי מרדכי בנעט ע"ז, והיות שדגים אלו לא שכיחי לצודן בקטנותם, כי אז עדיין רובצים בטיט הים ובקרקעית המים, אלא כשהם גדלים בצביונם אז הם עומדים לצוד, לכן כל אלו שבדקו את הדגים שהיו כבר בגדלם מצאו שקשקשותיהם קבועים ועומדים וטמאים הם לד' הרמב"ן, אמנם הרב המתיר טרח ומצא שעת הכושר דג קטן ורך, עמד וכינס את הב"ד דאויבין כדי להראות צדקת לבבו, וקלפו לעיניהם ביד ובכלי, כעדותם של הבד"צ, וכן שלח דג כזה לפראג ועלתה לו, נמצא דאלו ואלו דברי אלקים חיים המה.

הנה אחד מטענותיו של הרב מפאקש, דאי גם אלו עצמות ובליטות שאין נקלפים אף בכלי כי אם בחוזק יד בצפורן שמיר ובצבת נקראים קשקשת, א"כ מה בא הרמב"ן לאפוקי, הא כל מיני קלפין אפשר להורידם בכח, א"ו כוונת הרמב"ן לומר שצריך שיהיו נקלפים בנקל, ואף אם קולפים אותם בכלי עכ"פ

מזכרת פאקש

נעשה פ"ק א"י עש"ק כ"ב מנחם תקנ"ט לפ"ק, במעמד הרב הגאון אב"ד ור"מ בק' נר"ו, באסיפת הבד"צ ושארי בני תורה הנמצאים פה ובצרוף הרב הגדול המופלא והמובהק אב"ד דק"ק פאפא·

הבא עה"ח בח"י ממש

הצעיר משה מינץ מבראד
בנימין זאב כ"ץ ראפפורט החב"ק פאפא יע"א
הק' יעקב במו"ה יוחנן בנעט זצלל"ה
הק' שמואל כ"ץ רויזניץ
הק' שמואל קן
הק' מיכאל רעכניץ

דברי הב"ד הגדול דפראג:

בע"ה יתֹ· שלום עד בלי ירח, וכבוד ה' עליו יזרח, ומטה אהרן יפרח, כבוד אהובנו כו' מו"ה אהרן נר"ו אב"ד בק"ק אראד יע"א·

לא יהיו צריכים לקלוף בכח ובחוזק, והגאון ר"מ בנעט מוסיף עוד פרט (אות ו) שצריך שיהי' עכ"פ פתוח הקשקשת מצד אחד כדי שיהי' שם מקום לתחוב הסכין ולקלפו כך, לא כן אם הקשקשת דבוק ואחוז בהעור מכל הצדדים, לא זהו קשקשת הרמב"ן, ובאלו הבליטות שהם קבועים בעור כמסמרים סגור ומסוגר מכל צד, צריך כלי לקרעם בחזקה, לכן ס"ל לצד האוסרים שלא נקרא זה סימן טהרה, והגם בעודו בקטנותו אפשר לקלפם אף ביד, זהו מכח רכותו של עצמות אלו, אבל לא מפני שנקראים קשקשת· והא דאמרינן (חולין סו א) אם יש לו עכשיו אף דעתיד להשירן כשעולה מן המים דהוה סימן טהרה, א"כ הכא נמי נימא כיון דבעודם קטנים קשקשיהם נקלפים ואף דעתיד להקשות הוה קשקשים כשרים לד' הרמב"ן, אבל זה אינו, דכיון דקשקשים נקראים לבוש צריך שיהיו נקלפים כל זמן שקשקשיהם עליהם, וכיון שאין נקלפים כשהן גדולים מבורר שזה מין טמא ואז לא מהני אף שהיו נקלפים, ועי' מש"כ הח"ס (יו"ד סימן עה), והגאון שואל ומשיב (מהד"ק ח"ג סימן נד) מביא ראי' לד' הרמב"ן מחולין שם, אין לו עכשיו ועתיד לגדל אחר זמן דנקרא קשקשים, ואי הקבועים נקראים ג"כ קשקשים ל"ש לומר שיגדל לאחר זמן דהוה כמו עור שנברא עמו, וקשקשים הוא כמו לבוש שלובש, ע"ש שמביא עוד ראיות לד' הרמב"ן, וראה משכ"ל (אות ו הערה 9)·

מכתבו מכ״ב מנחם נראה בזמנו לקדשו, ע״ד רגשת פועל און אשר הדפיס קונטרס בעיר ווינא, קרא שמו מקל — והוא מקל שקד השוקד על הרעה, אל ישגיח מעלתו על חלומותיו ועל דבריו, כי מי שיש לו מוח בקדקדו יקח את המקל ויך על קדקדו, יקח את המקל ויך את האתון, לשחוק יהי׳ בפי הבריות לשוטה ופתי יחשבו, פרעוש מת ירדוף אחר איש גבור חיל אשר שריון קשקשים הוא לבוש, הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות· ועל דבר אשר בקש מכ״ת להודיע דעתנו אל כבוד הרב הגאב״ד בק״ק אויבין ובד״צ ויתר לומדי העיר, שמה משפט האיש חצוף כולי האי כו׳, כי המה עומדים ומצפים שיבואו דברינו לעשות משפט כתוב באיש דובר שקרים ומתעה חכמי לב, אהובנו ידידנו הרב נר״ו, מקל הזה לא עבר בעירנו עד היום הזה ולא ראינו, ואין חבין את האדם אלא בפניו, גם לדעתנו אין המערער כדי לכתוב עליו מרורות ולגזור עליו שיבא במקלו ביום הכפורים שחל בחשבנו, רק לאסרו במגדול··· אמנם לפי גב״ע אשר שלח מע״כ הנה מאת כבוד הרב הגאון אב״ד בק״ק הנ״ל בצירוף הבד״צ ואף הרב הגדול המופלג מוהר״ר וואלף כץ רפאפורט הי׳ עמהם במנין, ויתר מופלגי תורה מעיר ההוא אשר בדקו הדגים ומצאו בהם קשקשים ונקלפים ביד ובכלי והעור נשאר שלם, הנה העיר קרובה אל החלל והמה ראו את הקונטרס מקל חובלים, המה ראוים להיות הורים ומורים בקשת ובחצים ובמקל ורצועה לפי הזמן ולפי השעה ליסר בשוטים אשר פגיעתן רעה, ואנחנו מסכימים על ידיהם לכל עושיהם לפי ראות עיניהם, וליתר שאת ויתר עז גם אנחנו בדקנו את הדגים שנשתלחו אלינו צרורים וחתומים ומצאנו וראינו הקשקשים נקלפים והעור ובשר נשאר קיים·

אמנם מ״ש מעלתו וז״ל, ושם הדפיס דברי רבים ושלמים גדולי ישראל כו׳ ועיקר הטעם שהסכימו חכמי הזמן שלא סמכו על בדיקת מ״ו הגאון וכו׳, כל שמעו תצלנה שתי אזניו, אם עושין קניגיא בלויתן מה יעשו דגי רקק, אם אין לסמוך על קדוש עליון על מי יש להשען! ואם הכוונה שאין לסמוך על הבדיקה אחר שהמערער אומר שחזר רבינו הגדול ז״ל מהוראתו, הוא שקר

גמור ודבר כזב מפורסם, הפוך בי׳ הפוך בי׳ קבע הוראה זו להלכה ולמעשה בחבורו הגדול נוב״י מהד״ת. ואם הכוונה שאין סומכין ע״י בדיקת מים חמים, כבר כתבנו בדברות הראשונות מקמי׳ דאתא יחזקאל סמך הרמב״ן ז״ל על בדיקה זו...

כללו של דבר אנחנו מתיצבים על משמרתנו כאשר כתבנו בדברות הראשונות, במקומות שחלה הוראת גדול עולם זה ששה עשר שנים רצופים, ואוכלים אותם דגים ע״פ של אותו צדיק יסוד עולם, וע״פ הרב המוסמך והמובהק המנוח מוהר״ה אב״ד בק״ק ט״ו זללה״ה, יפרו וירבו כדגים לאלפי רבבה, וינובו בשיבה טובה, והמערער כמערער בערבה.

הכ״ד הרבנים ב״ד הגדול פה פראג, יום החמישי ה׳ אלול תקנ״ט לפ״ק.

הק׳ מיכאל בכרך
הק׳ אליעזר פלעקלש
הק׳ שמואל סג״ל לנדא

ביום ח״י אלול תקנ״ט הריצו עוד מכתב לאראד:

בבוא יום תרועה, יפתחו שערי רחמים ומעיני הישועה, ולא תאונה אליו רעה, ה״ה החכם השלם הרב הגדול המופלג מו״ר אהרן נר״ו אב״ד בק״ק אראד.

הן בא למראה עינינו קונטרס מקל נועם, וכאשר שמענו ממנו כן ראינו, כי בדברי שוא והבל מהפך ומבלבל, שוטף ומחבל, ופיו מנבל, והאיש הזה משתגע לקבוע בדפוס דברים בדוים ומוכחשים ובלשונו מכזב בדברים הנראה לעינים ואין כוונתו כ״א לבהל ברוח שקר את המון עם ומעיז לאמת את דבריו בלשון מבורר, ואף כי לא העלה בידו כי אם חרס מתהלל במתת שקר כאילו כל הגדולים מסכימים עמו לאסור דג שטירל, ובהעתקת כתבי גדולי רבנים מרמה תחת לשונו לשמט שנת הכתיבה להיות נראה כאילו חלקו הרבנים הגדולים על הוראת מ״ו הגאון אב״ד ז״ל בשעת מעשה, והאמת לא כן הוא שזה קרוב לי״ח שנים שיצא הוראה זו והי׳ נוהגין בו היתר בק״ק

ט"ו ואין פוצה פה ומצפצף, וגם עתה הגאון אב"ד דק"ק ברלין והגאון אב"ד דק"ק גלוגא והגאון אב"ד דק"ק פיורדא לא אסרו דג זה מעולם, אדרבה נוטים להתיר כאשר מבאר בסוף תשובתם שמסיימים בכחא דהתירא, וכמו כן שאר הרבנים הגדולים רובם לא השיבו אלא לפי דברי השואל שלא מדעת, שכתב שא"א לקלוף הקשקשים ורבינו הגדול חזר מהוראתו, ולפעמים כותב שהוראת הגאון ז"ל הי' על דג אחר, והאמת עד לעצמו שאין כאן חזרה ..."

נוסף על הראשונות קבל הרב מאראד מכתב ארוך מהג"ר שמואל לנדא, מטעם עצמו, שם חוזר בארוכה על כל הפרטים הנזכרים במכתב הבד"צ, עידוד והתחזקות מצד אחד, ודברי בוז על המתקוממים נגדו, המזימים להרע לו[5]. בין לילה נהפך הרב מאראד לאיש אחר, מימינו הפסק דין מאויבין ומשמאלו הגר"ש לנדא עם הב"ד הגדול מפראג, בלשון מדברת גדולות הגיש להדפיס את קונטרסו השני „שרין קשקשים" (פראג תק"ס), שם הוא מנגח בקרני ראם את עיני יריביו, ועל אויביו יצריח בקול חוצב, משפיל כבודם עד לעפר, מבזה ת"ח גדולים וטובים, ומנסח את שער ספרו:

„שריון קשקשים אשר בצדק לבשתי, בצאתי חלוץ באזור אמונה על שועל למלחמה, מלחמת מצוה וחובה, על דבר אשר שלח ידו לחבל כרם חמד, חלל ושחת ברית הלוי מ"ו הגאון נודע ביהודה זצוק"ל. אני צעיר מתלמידיו אהרן חארינר בן התו' היקר כ"ה קלמן נר"ו, מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה. ואש תצא מבית אבי שר שלום גאון ותאכל את האטד המקל אשר הוא קוץ מכאיב וסלון ממאיר לבית ישראל".

בסיום ספרו הוא מטיל חוב קדוש על כל תלמידי הגאון מפראג, להחרימם ולהדפס במקל חובלים, את הרב מפאקש עם סיעתו.

5 כבר נתפרסמו אחדים מתשובותיו של הגר"ש לנדא בנידון זה, נובי"ת יו"ד (כט ל), שיבת ציון (סימן כט), ועי' צל"ח מנחות כט.

עד שישובו ויבקשו מטו על שמרו פסק דינו של הגאון זצוק״ל, וכה דבריו:

״הנה אליכם אישים מורי ורבותי, וגם אל אלופי רעי ועמיתי מתלמידי מ״ו הגאון ז״ל אשים דברתי, זאת עשו להיות ממצדיקי הרבים תומת ישרים תנחם בהוד והדר להחזיר עטרה ליושנה, ולחוש לכבוד אדונינו רבינו הגדול זצלה״ה, וכבוד הרב המובהק מוהר״ה ז״ל, בינו זאת אלופי ומיודעי, שהחטא הקל הנעשה בפרסום אם הדת נתנה ח״ו שלא למחות הוא עון פלילי וחטאת הקהל, כי הנגלות לנו ולבנינו לענוש ולייסר החוטאים, וכל ישראל ערבים זה בזה...

תלמידי רבינו הגדול, חוסו נא על כבוד רבכם, עיני כל בית ישראל עליכם, ועליכם חובה להיות ראשונים לדבר שבקדושה לקדש ש״ש ברבים ולגזר שקי׳ דהני בגיזרא דפרזלא, שאלו הדיוטים קפצו בראש להראות גדולה, ואינם כר״י בן קנוסא שכל מעשיו לש״ש [6], ואלה הבוערים כל מעשיהם שלא לש״ש רק להתגדל בפני המון העם כאלו ידם מצאה די השג לחלוק על מאור ישראל וקדושו, השמיעו במרום קולכם להטיל גודא רבה על הממרים האלה ולכוף כאגמון ראשי החטאים האלה בנפשותם, שיתודו על חטאם וזדונם, אז יבקע כשחר אור ישראל וארוכתו מהרה תצמח, כי אחריכם יבואו המורים שאר תלמידי רבינו זללה״ה איש איש ממקומו למלא ידם ולתבוע עלבון מ״ו ז״ל, וילבשו בגדי נקם על זחוחי הלב האלה שלא שמשו כל צרכן ומרבים מחלוקת בישראל שהגדילו עון עד לשמים, וראוי לסקלם באבן כדאי׳ פ׳ יש בערכין [7], וכבר קדמם דוד ע״ה ברוח הקדש, ואתם שליחותי׳ קא עבידתי, והשתיקה בדבר זה ח״ו היא קלקול הדור והרוס המצב גבול שגבלו ראשונים, וכבר אמר ריב״ז בפ׳ המוכר אוי לי אם אומר שמא יאמרו הרמאים אין ת״ח בקיאים במעשה ידינו, וישרים דרכי ה׳

6 ב״ק (פא ב) שמא ר׳ יהודה בן קנוסא תלמידי הוא, וכל מעשיו לש״ש, כי מטו לגבי׳ חזיי׳ א״ל אי לאו יהודה בן קנוסא את גזרתינהו לשקך בגיזרא דפרזלא, פרש״י נדוי.

7 ערכין (טו ב) כל המספר לשון הרע ראוי לסקלו באבן.

צדיקים ילכו בם ויקנאו לכבוד שמו ית׳ להעמיד הדת בכבודה, וזאת תהי׳ לנו לעדה כי לא אלמן ישראל ויש עוד שופטים בארץ למען לא יוסיפו בני עולה לעשות כמוהם ולא ינוח שבט ומקל הרשע בגורל הצדיקים למען לא ישלחו בעולתה ידיהם, כי לדעתי הוא ק״ו ממ״ש חז״ל בפ״ב דכתובות דאסור להשהות ספר שאינו מוגה משום אל תשכן באהלך עולה, עאכו״כ המקל הזה שכולו דברי שקר וכזב מפורסם ובזכות שומרי משפט וצדקה ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה בב״א״.

רבי איצק גריסהאבר זצ״ל, אף הוא השיב אמריו לו בקונטרס „קלע בשריון״ אשר חיבר, שם קולע הוא חיצי גבור בשריון קשקשים בו התלבש איש ריבו, ומגלה טפחיים מדרכיו הנלוזות של חארינר, אמנם מפני הקפדתו של הר״מ מינץ נאלץ מלהביאו אז לדפוס, ונשאר טמון וספון בכתי״ק, כאשר נחקק לדורות על מצבתו, הובא לקמן אות יג.

יב

כשהוציא לאור הרב מאראד את קונטרס השני, הי׳ בטוח וברור שקולו לא יהי׳ קול קורא במדבר, לשונו עם סיגנונו ימצא חן ואוזן קשבת בלב כל קוראיו, ולכל הפחות יתעוררו תלמידי הגאון מפראג, להנקם מאויבי נפשו, ליתן עליהם ארור ושמתא טרקי׳ דלית לי׳ אסותא, כי בו ירה את חיצי אשפתו, וכל שארית כוחותיו הקדיש לראות בהשפלת יריביו, לגדע קרנם באי כבוד, ולעומתם יגדל כבודו וירום כסאו מעלה מעלה.

אמנם תוחלתו נכזבה, לא הי׳ מי שנקף אצבעו לעשות בהם משפט כתוב, ולא הרים איש את קולו לזעוק חמס על כת האוסרים, הוא מצא עצמו מוטבע בים של בושה וכלימה, קורא וזועק חמס ואין עונה לו, כאובד עצות איך להנקם בלהקת רבני המדינה, אויבם בנפש, נכנס בו רוח עוית, דעות נפסדות ומושחתות, ובין לילה נהפך לאיש א ח ר. וכן כותב בתולדותיו [1]:

1 כרם חמד.

״מן אז בראותי דברי האנשים המתקדשים והמטהרים אל הגנות והבזיון, וידריכו את לשונם להתעות המון בני עמנו בדברי הבל ותעתועים, בדאים ובודים דברים זרים ואומרים: אלה מצותיך ישראל, נהפכתי לאיש אחר מאשר הייתי עד היום ההוא, אשר אמרתי מקדם: מה אני? מה כחי כי איחל להשמיע ברחובות קולי? נשאתני רוחי ואשמע קול קורא מעמקי לבבי: קום רכב וצלח על דבר אמת! במקום שאין איש השתדל להיות איש, לא עליך המלאכה לגמור ולא בן חורין אתה להפטר ממנה, רוח מלפני יעטף ושמתי פני כחלמיש, נשבעתי ואקיימה לבלתי נשוא פנים לכזב, אם גם נתפשט ונתלבש באדרת שער למען כחש, אסיר זנוני החניפה מפניו ואציגו ערום לגלות ערותו, והי׳ צדק אזור מתני ואמונה אזור חלצי, בשתים אלה אחלץ ללחום מלחמת האמת״.

בשנת תקס״ג הוציא לאור את ספרו ״עמק השוה״ בהסכמתו של רבי משה מינץ, כשהגיע הספר לידו של רבי מרדכי בנעט, ראה בו דברי מינות והכחשה לדברי חז״ל, חשש פן ימצא ספרו חן בעיני ההמון, דן את ספרו לשריפה, והריץ מכתבים לרחוק ולקרוב כי לא עמק שוה שמו, כי אם ״עמק עכור״ כי עכר את ישראל. מהקול קורא של הגאון מנ״ש נתעוררו כמה גדולי המדינה, וקראו אסיפה בפעסט ודרשו שם לדון את ספרו בשריפה ככל שאר ספרי מינות, אבל רבי משה מינץ שהי׳ ראש המדברים שם, הפר עצתם כמו שהעיד בעצמו[2]: ״אנכי כאשר ראיתי שכל דבריו שם המה דברי איזה מחברים ראשונים אשר הריק מכלי אל כלי, וקליפתם אכל כזבוב הנופל במקום הצרעת, ומה שחידש יטול מה שחידש, כי בו לא חכמה ולא מלאכה כ״א להג הרבה אשר צעירים ישחקו עליו, לא ירעו ולא ישחיתו בכל גבול ישראל דברי הבלים כאלה, לא אביתי שמוע אליהם״.

על דבר ההסכמה הוא מתאונן: ״...והייתי בוש ממעשיו כי פיתתני ואפת ע״י סיעות מרעיו בהסכמה על ספרו אשר לא שלטו

2 ח״ס ח״ו סימן צג.

בו עיני ולא משמשה ידי כזאת וכזאת עשה אשר כבדה אזן משמוע ואין היריעה מכילו לכתוב דברי הבליו ושגיותיו אשר ספרו לי, ואמנם מה אעשה כבר נע ולד, ואמרתי אודה עלי פשעי כי אנכי החזקתי זרועותיו ואלי יחשבו הרעה הזאת״.

הרב מניקלשבורג ערך מכתב לקהלת אראד, הודיעם שמינות נזרקה ברבם ויראו בכל מחיר להפטר הימנו, עד שלא יכלה הטובים שבעדה, היראים שם נתעוררו לקול הקורא, והתחילו לבדוק אחר מעשיו, ראו בו קלות ראש יתירה, מכל דרשותיו נדף ריח אפיקורסות, שינה כמה מנהגי הקהילה מדורי דורות, ופתחו מערכה כבידה ללחום אתו.

כיון שראה שאין שלו׳ בעצמותיו, כי אנשי ביתו ובני עירו אורבים לו, כתב דברי תחנונים לראשי קהל עדת נ״ש, וכה דבריו: ״יעשו עמדי החסד, ואם לא בגיני יעשו למען האמת והשלום, שמו יתו״י וחותמו, להציע דברי לפני רב קהל עדתם, הלא הוא, אם יורני את אשר סרתי מדרכי התורה וכתבתי בספרי דבר מתנגד ליסודי אמונתנו מורשה קהלת יעקב, אבוא במקלי לעירו, וביום הכניסה אודה בבהכ״נ הישנה בשטיחת כפים ארצה כי מריתי ושגיתי, ואת ספרי אשרוף במדורת אש בחצר בית התפלה, ואפרסם שכ״מ שימצא ספרי באש יבערוהו, אמנם אם רק מפי השמועה דן ולא ימצא ידו להראיני שגגה, יתרץ דבריו הראשונים ויכתוב להקהל עדתי דברי שלום״.

וכן כתב גם לרבי מרדכי בנעט ז״ל, ובתוך הדברים הדגיש: ״אשביעהו בשם אבינו שבשמים שאם מצא בספרי הכחשה באחד מיסודי דתנו יוכיחני על פני...״ ע״ז השיבו בתום צדקתו, ונסה עוד הפעם לדבר על לבו אולי ינחם.

״בע״ה מש״ק אור ליום כ״ג מנחם תקסה״ל נ״ש.

לה״ה הרב אהרן חארין אבד״ק אראד יע״א. האות האחרון, השביעני בשם הנכבד והנורא ב״ה להשיב אמרים אמת לשולחיו, אם כי כן לא יעשה, עיין יו״ד רל״ו ס״ב [3], אני להמליטו מההרגל

3 שו״ע שם, אין לו לישבע על חבירו שיעשה שום דבר שאינו ברשותו שיעשנו

עון נושא לשוא, אשיבהו אשר עם לבבי, אשיחה במ״ר אולי יועיל להשיב נדחו ושם ורפא לו· לא מראש מפי השמועה הגדתי כ״א אחרי בינותי הספר בכלל ובפרט, שם ראיתי הנפילים באר״ש דברים מכאיבים ומדאיבים הנפש, כאשר אני עתיד להעריך מילין לעת כי יבוקש הדבר מאת שופטי צדק שרים היושבים ראשונה על כסאות למשפט, אז אפרש שיחתי ואברר מקומות הרבה בספרו אשר הכחש יענה בפניו, מהם אשר שקר ענה ומהם אשר הרים יד להכזיב דברי חז״ל בשני התלמודים בבלי וירושלמי, ורובם נוגעים לעקרי הדת, וגם אשר לא דרך בדרך הרמב״ם והעקרים ומאד גבהו דבריהם הלא לאמונה גברו מדבריו, רחקו כגובה שמים לרום מעל לארץ לעמק· אמנם אשר אמר במגילת כתבו כי הוא הכין לבבו לשמוע תוכחה ומוסר אל ימאס, מי יתן והי׳ זה בלבבו באמת ליראה, אז יכנע לתקן את אשר עות, כי מי יחוש חוץ ממנו, יודע נגע לבבו יותר ממה שיכירוהו אחרים· והנה מצות תוכחה לא נתנה לכתוב, כי גם במענה ימצא להרחיב בפה ולשון על כל פרט ופרט לא יכילם הגליון עד כי יכלה הזמן והדברים יגעים, אך לו הואל על פניו אוכיחנו מפה לאוזן אשמיעהו, סתר דבריו לדברי רז״ל, אז גם יענני אבין עד תכונתו· כי אמנם האמת אקבל ממי שאמרו, וגם למודה ועוזב ירוחם, אך אם ישוב ויתנחם, אם און בידו ירחיקהו ויכונו דרכיו ביראת ה׳ טהורה ע״פ התורה והמצוה לנו מסורה, וישוב עמלו לנפש לשגות באהבתה להיות שונה הלכות ערוכות כמשפט המחוייב לכל מורה תורה, אז מעשיו יקרבהו כי יאורו לו אפליו ויענה אלקים שלומו כדבר האמור שלום לרחוק ולקרוב וגו׳·

נאום הק׳ מרדכי בנעט״[4]·

כמובן שלא מלא בקשת הרב המדינה להתראות לפניו פנים אל פנים, אלא אדרבא ענה לו עזות במצח נחושה, דברים שלא

על כל פנים ואין חבירו מחוייב לעשותו וכו׳, ואע״פ שלא קבלו אותם האחרים בשבועה אם קיימו דבריו הרי אלו משובחים (שלא להרגילו להוציא שבועה לשוא)·

4 כרם חמד·

כדאי להביאם, בני קהילתו לא יוכלו להבליג יותר, קמו נגדו בפומבי עד בוש, בשבת שובה (תקס״ה) בשעה שעמד והטיף לפני ארון הקודש לבני עדתו, הרים אחד ממתנגדיו את קולו וקללו קללה נמרצת בתוך קהל ועדה· שוב הרגיש יותר את שונאיו בפנים, שקמו לחרפו ולגדפו בכל מיני בזיונות, ויורדים לחייו, ויאלצוהו לעזוב את מקום כבודו, הסכים לילך לפני בד״צ לאויבין אצל רבי משה מינץ, הוא אשר הי׳ בעזרו לישב על כסא הרבנות, ותמכו בימין צדקו בכל הרפתקאותיו שעברו על ראשו·

רבו רבי ירמי׳ מסנטוב ביקש את רבי משה מינץ להחרימו ולהדפו ולהסירו מהרבנות, וכן כמה גדולים בארץ רצו לאסור איסור על נפשו, למען ישכן לעפר כבודו, ולא יקרא עוד בשם מורה כי אם יחזור למקומו ללמד נערי בנ״י כתבי העמים ולשונם, אמנם ר״מ מינץ אמר, כתיר לן זעיר, אולי ישוב וניחם על רעהו, וכה מספר ר״מ מינץ זצ״ל: ״הנה אספתי מלא הרועים ב״ד הרבנים, וגם רבנים ממקומות אחרות ומובחרי העדה מקפו״מ דפה, ובעת הזאת עלה בהסכמה לעבור לפניו תער השכירה ולהפשיט מעליו אדר היקר שם הרבנות, אשר כן בקשו ג״כ אנשי קהלתו את כבודו לעקר, גם את הראש והזקן תספה להכרית מאתם זנ״ב ומור״ה שק״ר לא יבוא העיר ולא יורה שם חץ לשונו בדרשות של דופי ומינות, כאשר העידו פה בפני אסיפה זאת מובחרי עדת קהילתו, והמה דברים שנתנו בחשאי ולא ניתן לכתוב, ואולם אני נשארתי לבדי ואין איש עמדי להפוך בזכותו, עד שהפרתי ונדחתי אותם בזה שלא יעשו לו שום דבר כ״א נחרץ משפטו שלא יורה שם בלתי מורה אחד היודע טיב ההוראה ויר״ש״ [5]·

בתולדותיו מספר לנו גופא דעובדא היכי הוה: בליל ח׳ אלול נתנו לו לחתום שטר בירורין, לקבל ברצון את אשר יגזרו עליו מחר כשישבו כסאות למשפט, ביום קרוב לחצות היום נקרא

5 ח״ס ח״ו הנ״ל· טעמו ונימוקו של ר״מ מינץ הי׳, באשר הכיר בו ובהלך נפשו, שאם יקנסו אותו או אם יעבירהו מרבנותו, אז יקדיח תבשילו ברבים ויצא מן הדת לגמרי (גר״ו)·

לשמוע פסק ב״ד, הרב מאויבין לא הי׳ שם כ״א הרב מאסאד והרב מזאמבעק ואחד מדייני העיר, הרב מאסאד דיבר אתו קשות וסיום דבריו: ״בגזרת מאמר קדישין העדה הזאת חרוץ משפטיך, שאם לא תתן תודה שגעלה נפשך בספרך ״ראש אמנה״ תער גלבים תעבור על ראשך ועל זקנך לשימך חרפה בישראל״.

מפני הלחץ זו הדחק נאלץ לנסח ולחתום וז״ל:

״הנה שמעתי כי רבתה שערורי׳ בין קצת רבני הדור על ספרי עמק השוה הגם שמימי לא כוונתי לדבר או לכתוב שום דבר נגד יסודי אמונתינו ועקרי הדת, בטלה דעתי נגד דעת חכמי הדור, ונשאתי ק״ו מחזקי׳ מלך יהודה ע״ה שכתת את נחש הנחושת שנעשה ע״פ הדבור, למען לא יטעו המון העם אחריו, אף אני אעשה זאת, ואבקש שיוגנז ספרי.

א״י יום ה׳ ח׳ אלול תקס״ה.

אהרן חארין״.

חארינר לא אמר נואש, דפק על פתחי ידידיו הנוצרים הקרובים למלכות, הגיש בקשתו אל שרי המדינה ולראש השופטים בעיר הבירה, עד שיצאו לאויבין וחקרו במהלך הדין תורה, שלא הי׳ לפי החוק הדרוש, ויצא דבר השופט להפך הקערה על פיה, ונתבטל הפסק דין של רבי משה מינץ, וגם ענשו את האיש אשר חילל כבודו בשבת שובה, ושב אל כסא כבודו מטעם הממשלה, והפיץ את רעיונותיו באין מפריע. הוא קובע: שעם ישראל אינו אלא דת מתוך דתות השונות, ולא אומה נבחרת (ע״ל), ורצה בזה לפרק את בעיית עול הגלות, להתערב בגוים וללמוד ממעשיהם, להתפלל בשלומה של מלכות בלשונם וככתבם, וזה יביא גאולה ופדות לעם ישראל, וכך הי׳ אומר: ״מי גרם לדם ישראל הנשפך כמים בימי הקדמונים, לא ה׳ פעל כ״ז חלילה לו מעול, רק מנהגינו גרמו שלא הרגילו העם להתפלל בשלום ארצם ובשלום מלכם״. ור״מ מינץ קובל עליו: ״וכ״פ שמעתי מעשיו המקולקלים בעניינים אשר ישיחו בו יושבי שער ולא טובה השמועה... וביחוד מה שהוא עושה בחופת חתנים לעמוד אותם לפני ארון ברית ה׳ כנימוסי

העמים...". וכן אמר: "יען עומדים לפני מלכים ושרים פרוע ראש ראוי לעמוד כן בבתי כנסיות ומדרשות..." [6].

בשנת תקע"א פרצה מריבה בעיר הבירה ווין בין קהל החרדי לבין המתחדשים, הרב מאראד שכבר קנה לו אז שם בעולם כמחולל הרפורם באונגרין, מצא קשרים עם המתחדשים והבטיחו לו סיכוים טובים למלא את כסא הרבנות בווין. כשבא השמועה לנ"ש אזר רבי מרדכי בנעט את חלציו, נסע בעצמו לעיר הבירה וקרא את הקהל לאסיפה. כמובן שנתכנסו שמה דשנם ושמנם של כת היראים עם קהל גדול לשמוע דבר ה' בעת צרה כזו מפי גדול הדור. רבי מרדכי בנעט דיבר בקצרה: מה לכם לדאוג ק"ק וויען, אני רואה כאן רוב רובם של הקהל, א"כ יצאתם כבר בנצחון, לכו אל הקיסר יר"ה אשר צדק ומשפט כסאו, תגידו לו כי ע"פ תורתינו הק' הלכה כרבים, ואין בכח המיעוט לכפות על הרבים, וגם אני אבוא אחריכם. כך עלה בידי רבי מרדכי בנעט להציל אז את עיר ווין מידי צפרני הרפורם [7].

מרן החתם סופר ז"ל מספר לנו [8] מקצת מעשיו המכוערים ומקלות דעתו בהוראה: "התיר "פערל הינר" שאנו מחזיקים אותן באיסור [9] כמ"ש עלי' הגאון דנ"ש והרב המאוה"ג דק"ק פאקש [10], ועוד יש לי אצלי כתב ארוך שסידר קידושין למינקת אחר ג' חדשים, ואני כתבתי שם לאסור הקדושין והוא סידר, והשיב לי שאינו שואל לשום חכם מחכמי הזמן, ועושה מַה שלבו רואה להתיר" [11].

6 ח"ס חו"מ סימן קצא.

7 פאר מרדכי (תולדות ר"מ בנעט).

8 בדרשה לז' אדר שנת תקעט (חוט המשולש).

9 ראה תשו' ח"ס (או"ח סי' קכז) שעופות אלו אסורים אף שיש להם סימני טהרה, מפני שאין לנו עליהן מסורת, וכ"כ תשובה מאהבה (הו"ד בדר"ת סי' פב).

10 כן מובא בגרם המעלות (תולדות הגר"מ טוסמניץ), במקל נועם לא נמצא מזה.

11 בשנת תקע"ג כתב הרב דניאל אב"ד שמאנדע למרן ז"ל אודות זה: "ושאלו להרב דק' אראד והתיר להם היתר גמור, ויותר מזו הבטיחם שהוא בעצמו

בחדש ניסן תקע״ח, נשאל חארינר מעדת מרעים בהמבורג וברלין, אשר הקימו להם בית תפלה חדש, עם מנהגים חדשים אשר בדו מלבם, אי מותר להתפלל בלשון לע״ז אשכנז, ובהלוויית כלי זמר (ארגיל) בשבת. גם אל הרב מאויבין הגיע זו השאלה, וכתב תיכף לאראד שבאם יקבל שאלה כזו מאשכנז, לא ישוב עליה דבר. אמנם הוא השיב להרב מאויבין: ״בעיני לא נכון הדבר לחשות, אני לא אשא פני איש, לא אכחד דבר תחת לשוני, אך אל מטרת האמת אפנה, אל תפול אימת אדם עלי ויראת בשר לא תבעתתני בדבר הנוגע לכבוד הדת, ביושר אגידה ואדברה אשר הוא טוב וישר״.

לא ארכו הימים, מגיע לפרשבורג לידו של רבי משה סופר ז״ל מכתב מהג״ר ברוך עוזרש, ראש ב״ד דהמבורג בזה״ל: ״ז׳ כסלו תקע״ט. אודות סידור תפלה ששינו והשמיטו ממנו כל מקומות שנזכר בקשה על הגאולה, וגם שינו כמה תפילות בלשון העמים, ומזמרים בניגון העמים על כלי זמר ארגיל, והבית תפלה רק על שבת ויו״ט, ובטלו קריאת הפטרה, ונדפס ספר ״נוגה צדק״ [12] בעיר דעסוי בו הביא מהרב דק״ק ליוורנא אשר התיר ארגיל, ובו נדפס תשובה להרב אהרן חרינר אבדק״ק אראד במדינת אונגרין, אשר השיב לברלין בו התיר הכל, התיר לשנות מנהג קדמונינו נ״ע ז״ל, בעניני התפלות... וגם התיר להתפלל בלשון עמים, גם התיר

יבוא שמה לסדר קידושין באשר שאין הכפר רחוק מאראד... והרב החובל השיב כזה: מה לי ולרעש הגדול שלהן אני עושה ואומר ועושה כפי שכלי... ואם הראשונים עשו שטות אף אני אעשה כשטותם בתמי׳, מי שרוצה לציית דינם הרשות בידו ומי שאינו רוצה ג״כ הרשות בידו״, ומרן הזכיר מזה להחכם אברהם אליעזר ס״ט, טריאסט: ״אע״ג דהשבתי ומילט קא ליטנא למאן דמסדר הני קידושין, לא קם ולא זע וסדר וברך ברכת אירוסין, ושלח לי תשובתו ע״ז בדברו על כל חכמי הזמן, הוא ניחר אראדימ״ו ושקע עד ארכבתו בדמס״ (ח״ס ח״ו סימן פט).

12 המחבר ספר זה הי׳ תועב אחד בשם ליברמן, שעזב את דת משה והתנצר ר״ל, עליו הוטל התפקיד להביא היתרים על כל מעשיהם של בעלי הרפורם, תמורת מאה ר״ט בעד כל היתר, לכן עלה בידו להשיג היתרים אלו (גר״ו בפלגות ישראל).

הארגיל בשבת ע״י נכרי, גם התיר לקרוא בס״ת בלי נגינה בצבור, ואנחנו לא ידענו את הרב ר׳ אהרן ואת שיחו עכ״פ מקיים מאמרם ז״ל ומקלו יגיד לו . . .[13].

מרן הח״ס פנה אל הגאון דאויבין, היות שעליו לצאת בראש המערכה להשפילו עד לעפר, וכה דבריו:

״שיל״ת פ״ב יום א׳ ט׳ מרחשון תקע״ט לפ״ק.

שלום וכ״ט לא יחסר קורטוב לי״נ הרב גאון ישראל המפורסם בכל אפסים נ״י ע״ה פ״ה כקש״ת מו״ה משה נ״י מינץ אב״ד ור״מ דק״ק א״י יע״א.

ה׳ יודע כי קשה עלי מאוד להטריח כר״מ ידידי הגאון נ״י בדברים שאינם נחת — אך עתה בזו הרגע הגיעני אגרת השלישי ממר חמי הגאון נ״י צווח בה ככרוכיא, כי הרב חרינער עשה אשר יזם, בצע אמרתו בתשובה הנדפסת בשמו בספר אור נוגה שחבר ר׳ ליברמאן הידוע, ותוכן תשובתו להתפלל בלע״ז ושלא להתקבץ בבה״כ כ״א משבת לשבת ולנגן בארגל ע״י גוי. וכפי מכתבו של מר חמי הגאון נ״י נתעורר בברלין ביום ר״ה מחלוקת בביה״כ עי״ז. וע״כ יראה נא מעלת הגאון נ״י מה לעשות לה׳, לשבור מלתעות החארינער הנ״ל, וכחכמתו וצדקתו יעשה, ועל תשובתו אצפה ואשלחהו ליד חמי הגאון נ״י, אולי יהי׳ לו קצת למשיב נפש, כי המה שרוים בצער גדול. וה׳ ירפא שבר עמו וכל קרני רשעים יגדע תרוממנה קרנות צדיק. כנפשו ונפש א״נ דש״ת.

משה הק׳ סופר״[14].

רבי משה מינץ שם קץ להבלגותיו, הודה ולא בוש על שגיותיו בעבר, בצער ועגמת נפש שופך את רוחו אליו, ומשכנע אותו לחזור מדבריו, בסיום דבריו הוא אומר:

״ואולם כעת אני רואה שהוא לאבן נגף ולצור מכשול לכלל אמונתינו הישראלית, והוא טהור בעיניו אף שעדיין מצואתו לא

13 ח״ס ח״ו סימן פד.
14 כתב זאת זכרון.

רחץ ומולך על כל בני שחץ, לא יכולתי להתאפק ולומר נואש לדברי הרבנים הגדולים גאוני הזמן אשר עוררו אותי, מה לך נרדם החלץ חושים והאדמה לא תשם, ומעתה מי בז ולא יחוש לבו יצוק כמו אבן ובשרו נחוש לבלתי ירגיש כבשר המת ברעה אשר ימצא בני עמנו, אם אתאפק ואחריש וחוששני מחטאת פן תפשה המספחת, לכן איעצך ויהי׳ אלקים עמך, חזור נא מדבריך הראשונים אשר אמרת בס׳ הנ״ל, וכתוב נא בחרט אנוש הדברים האלו במכתב לאמור כי שגית בזה מכמה טעמים, הא׳ מה שנתנו מגרעת בנוסח תפלתם מבלי להתפלל על התמורה ועל הגאולה ...
צא ולמד ממני יראה וכן יעשה, מדוע לא כסיתי ונשאתי את כלימתי ? אשר הרבה מאד שגיתי בתת לו הסכמה על ספרו, ובתוך עם ועדה עליתי חרטתי, והתנצלות בזה כי עיני בשר לי, והאדם יראה לעינים והוא לכסות עינים, ואם יאבה וישמע לעצתי אז בטוב יבלה ימיו, ולא יהי׳ לשמצה בקמיו, ולא יפקדו עונותיו, ומכלל הן אתה שומע לאו, קנא״ה מבעי׳ לי, כי אני סבותי את כל הרעה הזאת, אריק חרבי עד כלותי לאסור כל הוראתיו, והרבנים הגדולים ימשכו אחרי להזהיר קהל עדתו שלא יאכלו בשר תמותת, ואז יהי׳ כמסס נוסס, גם זאת ידע כי לא תחזקנה ידיו לימים אשר אני עושה, ואל ישיא לבבו לאמור : מי אדון לי, הנה שפתי אתי לעמוד בחצר השרים היושבים ראשונה בשלטת, רבים המה אשר אתנו לעמוד כתריס בפני הפורעניות, ואשר להם כח לעמוד בהיכל המלך והשרים לגלול קלונו ולכתוב עליו אונו, ואז ידע כי שקר נסכו, אני לשלום וכי אדבר אם ישמע לדברינו הנ״ל אז אחדש כלילת אהבתי ושלו׳ יהי׳ לו ואתה שלו׳ וביתך שלום וכל אשר לך שלו׳, כנפשו ונפש אוהבו מאז —

הטרוד משה מינץ מבראד״ [15].

כנראה שדברי הגאון מאויבין נכנס בתוך תוכו, בפרט כרבה של אויבין וכל הסביבה, דבריו יהיו נשמעים בבית השרים, ויאבד את כל העושר והכבוד בעדתו, לא איחר חארינ״ר לשלוח בחזרה נוסח חזרתו :

15 ח״ס שם סימן צג.

״...אמנם עתה שמעתי כי גם בברכות ותפלות יתנו מגרעת, לא יתפללו על קבוץ גליותינו, אשר אמונה זו עיקר ויסוד תורתינו הקדושה, ומשנים נוסחאות התפילות, אני קורא עלי, **והמכשלה הזאת תחת ידיך**, על כן אומר אני ברבים, שכל דברי באגרת קנאת האמת [16] בטלים ומבוטלים, ובר מן דין לא אדון אני בדבר ולהורות, וחכמי ישראל גאוני הזמן להם המשפט, ודעתי נגד דעתם כאין ואפס נחשבו.

כ״ד דברי הבא עה״ח פה אראד יום ב׳ י״ג שבט לסדר מזבח אדמה תעשו לי וזבחת עליו עולותיך ואת שלמיך.

הקטן אהרן חארינער״ [17].

16 הוא מאמרו של חרינר בנוגה צדק. מרן הח״ס (בדרשה לז׳ אדר תקעט) כתב עליו: ״וכיזב באמונה וקנאת האמת, בין לילה הי׳ ובין לילה אבד ונעשה קינת מת, וכי לאנשים כאלה נמסור הוראות או״ה ודיני נדה וגיטין וקידושין! אבל מה אעשה, ואם העלם יעלימו כתיב... ע״כ הנני אוסר לכל אדם מבני קהלתינו להחזיק זה הספר בביתו וגבולו, כי הקוראים בו יאמינו לכל כזביו ולא יטריחו לעיין בכל מקום ויבטיחו בו ובדבריו ואתי למשוכי בתרי׳״.

17 תשו׳ ח״ס שם, ובקונטרס אלה דברי הברית (אלטונא תקעט). שם בא בדפוס הסכמתם של כל גדולי הדור, אשר אשרו במכתבם לקיים עליהם לדורות שלשה סעיפים אלו:

א אסור לשנות מסדר תפלה הנהוגה בישראל, מן ברכות השחר עד אחר עלינו לשבח, ומכ״ש שאין לגרוע ממנה.

ב אסור להתפלל סדר התפלה הלז בלשון אחר חוץ מלשון הקודש, וכל [סדר] תפלה הנדפסת שלא כתקונה ושלא כמנהגינו היא פסולה ואסור להתפלל מתוכה.

ג אסור לנגן בבית הכנסת בשום כלי שיר בשבת ובי״ט אפילו ע״י אינו ישראל.

עה״ח: ביד״צ דק״ק המבורג. הג״ר משלם זלמן הכהן, מפיורדא, בעל בגדי כהונה. הג״ר הירץ שייר, ממענץ. הג״ר משה סופר מפ״ב. הג״ר מרדכי בנעט מנ״ש. הג״ר אלעזר פלקלש, שמואל לנדא, ליב מעליש, בד״צ דפראג. הג״ר אלעזר לעוו (בעל שמן רוקח). הג״ר אברהם טיקטין מברעסלוי. הג״ר אברהם אליעזר הלוי ס״ט, מטריאסט. הג״ר עקיבא איגר מפויזן. הג״ר אהרן יושע, מראוויטש. הג״ר משה טובי׳ מזונטהיים, מהאנויא. הג״ר יעקב מליסא (בעל חוות דעת ונתיבות). הג״ר נפתלי הירש לקא״ב (בעל שער נפתלי) ועוד הרבה חכמי ספרד ז״ל.

רבי משה מינץ המציא להח״ס את כתב חרטה של חארינר, ושבע רצון הי׳ על שעלה בידו להחזירו למוטב. אמנם מרן הח״ס השיב לו: ״וידע פר״מ נ״י כי הודאתו וחזרתו של החרינ״ר טומאתו בשוליו ״ומה״ט לחודא קורא אני והמכשלה וכו׳״, אבר רותח לתוך פיו של אותו רשע, וכי זה לחוד עשה לנו הצורר הזה, והוא מתלוצץ על הטעמים והנגינות וכתב שאין בהם לא טעם ולא ריח תורה, ומעיד על עצמו שהוא קורא בתורה בכל שבת וי״ט בלי נגינה וטעם... פ״ב א׳ כ״ו שבט תקע״ט.

וגם לחמיו רבינו עקיבא איגר כותב הח״ס: ״עיני עוללה לנפשי כי עלה הפורץ בגלילותינו, והנה הוא בקדש עיר קיצע גבולינו...[18] האלקים יביאהו במשפט על כל נעלם, כי אחר שכתבתי להגאון דאויבין ישן, אשר שלחתי מאז בהעתקה לפר״מ מו״ח הגאון נ״י, כ׳ הגאון הנ״ל מכתב ארוך כאיש מלחמה לאח״ר הנ״ל, וע״ז פשט טלפיו כחוזר ומודה כאשר מועתק פה, ואני אומר אחר שהודה תרום ותשרוף זאת ההודאה עם שאר ספרי קוסמיו ותכסהו בושת עלומיו. ה׳ אדר תקע״ט.

ביום ג׳ אדר השיב ע״ז רבי משה מינץ „ואודות החורינאר

כן יצא לאור ס׳ היקר צרור החיים (להג״ר אברהם רב דעמדין) בירורים לקיים מנהגי בית הכנסת, נגד המתחדשים המהפכים דברי אלקים חיים, משכיל אחד יצא בירחון ״כרמל״ לבטל מנהגי בית הכנסת, וכנגדו הדפיס הגה״צ רבי ישראל דוד שלזינגר־יפה רב דפעזינג קונט׳ ״הר תבור״, ואמר (ירמי׳ מו) כי כתבור בהרים (יעלה) וככרמל בים יבוא — (סו״ס שו״ת מילי דאבות), וראה שו״מ (מהדורא ה סימן ג).

18 קיצע הוא כפר סמוך לפ״ב. בלב העברי מספר, שבימי מרן ז״ל התגברו פעם כת הפריצים, אנשי זרוע ועתיר נכסין, עמהם הרבה מנכבדי הקהל, ועלה בידם בכח ערכאות לפתוח בית ספר בפ״ב, והביאו לשם את חארינר להורות להם דרך הרצוי׳, ובט״ב ערכו סעודה מול בית הח״ס, וברכו בבהמ״ז נברך לאלקינו. והרשעים השחיתו והתעיבו הרבה, לולא משה בחירו (הח״ס) עמד בפרץ מהשחית וחשף זרוע עוזו, דבריו הק׳ עשו רושם גדול, ותגזור אומר ויקום, כי כל אלו האנשים אשר העיזו נגדו נענשו מן השמים ולא השלימו שנתם ונאבדו כולם במיתות משונות ר״ל.

ראיתי במכתבו שעדין לא נח דעתו במה שחזר מדבריו, והעמיק זרות בכוונתו, אבל באמת לא כן הוא, ואולי אם יהי׳ ויזדמן איזה מעתיק [להעתיק] כל דבריו אשר דבר עם המכתב אשר השיב, משם יבין שהוא ככלב מת שאין יכול לנבח, ומה גם שנתבזה בכל האקלים מצד העתק מכתב שלי, אשר שפכתי עליו בוז, אשר נתפשט בכל קרית חוצות, ואין שלום בעירו כי רבו עליו המשטמה, והכל שמחים בפידו, עוד לא ירד אחריו כבודו, כי ניטל הודו, ובזה תנוח דעתו״

במכתב שני משנה זו כותב למרן החת״ס: „יקבל פה העתק מכתב מהעוכר ישראל ליעבערמאן אשר כתב לרעו כלבבו חורינאר, סופק כף אל כף על מה שחזר מדבריו מה שכתב בקנאת האמת, והרהיב עוז בנפשו לחזור מדבריו הראשונים··· וכעת הגיענו מכתב אינשטאנץ של הצורר הזה לידי, אשר קובל עלי לפני מושלי הארץ קאנסולים, ועדיין לא השבתי להם וכו׳, אשר עם כ״ז יראה הדר״ג נ״י לדבר עם אנשים באים הנה ליומא דשוקא אשר יש להם היכרות אצל שרי המשפט שגם המה יתעסקו בזה, כדי לקברו קבורת עולם, וכעת הוא הזמן לעקור ע״ז זו מארצינו··· ואודות אם לכתוב לאראד לאסור איסור על נפשו של הרשע, נהי׳ כעת בשב ואל תעשה עד אשמע מה ידברו מושלי המדינה, הזמן של גזר דינו הרשע חורינאר הנ״ל שלא יורה בלתי מורה אחר ירא שמים ובקי בהוראה, הוא כעת י״ד שנים, בשנה שמת הגאון החסיד בעל הפלאה וגם הגאון מו״ה ירמי׳ אבדק״ק סאנטוב··· והדיינים בעת הזאת היו דייני העיר, הרב מו״ה שמואל פרייזיס והרב מו״ה יעקב בנעטה והרב מו״ה יעקב צבי והרב מו״ה ראובן אבדק״ק יאמבוק והרב מו״ה שמואל אבדק״ק אסאד, ומצד אלופי קהל הרבני מו״ה אברהם נ״ה מפה והרב מו״ה מרדכי בנעטה אבדק״ק שטאמפי כעת, וגם הרב מו״ה משה אבליס, ואולי יהי׳ הרב משטאמפי שם יספר לו את כל המאורעות, איך שבקשו כל האסיפה הנ״ל לחתוך זקנו ולהעבירו מכל, וגם אנשי קהלתו בקשו לעקור ע״ז הנ״ל, אך אני נשארתי לבדי ואמרתי לא טוב הדבר שאתם רוצים לעשות כי ראיתי בו

ובדיבורו שיקדיח תבשילו ברבים ויהי׳ לאבן נגף לכל בית ישראל״ [19].

כאשר גזר ואמר מרן הח״ס, שחזרתו אינו חזרה, כן הי׳, חארינר לא יכול לעצור בנפשו, ככל אשר עם לבבו עשה, לא חת פני כל, בכל עת והזדמנות פרסם דברי מינות ברבים, את השקפותיו ורעיונותיו הפיץ ע״י ספריו וקונטרסיו, עד כי כל נער ובער ידע שהוא כופר הכל, ונתרחקו מעליו כל בית ישראל הנאמנים לה׳ [20].

הגאון הדור רבי יוסף שאול נטנזוהן זצ״ל, שופך בוז וקלון עליו ועל ספרו ״ילד זקונים״ בו הוא שב על קיאו להתיר ארגיל בשבת, ומתיר לנסוע ברכבת בשבת אף חוץ לתחום, ומביא שהדפיס קונטרס, להדיח את בית ישראל להחליף את יום השבת ביום א׳, יען כי עמד השמש כיום תמים בימי יהושע״ *.

ממנו יתד וממנו פינה לתנועת הרפורם באונגרין, בקטן החל להרס את מנהגי בית הכנסת וסדר התפלות, ואחר כך זלזל באיסורי דרבנן, בטענה שכפי התקדמות הדורות ומהלך רוחות הזמן אין באפשרות להיות כפוף לגזירות חז״ל, ולבסוף כשהזקין נתטפש ונשחת בדיעות כוזבות, ירד מטה מטה עד שכפר בעיקר ר״ל, חטא והחטיא את הרבים, חשב מחשבות ערומים איך להעביר את הכלל כולו מאמונת אומן, תסמר שערת ראש לקרות שורות אלו מפי איש מהימן, מפורסם במדע וחכמה איש אשכולות, הר״ר שלמה רוזנטל מפעסט, איך שאותו רשע ע״י ידידותיו עם שרי העיר וכומריה השתדל אצל ממשלת הארץ, שיענדו אותו

19 שני המכתבים אלו פורסמו במלואם באגרות סופרים (סימן נה, נו).

20 לדעת עד כמה שנתרחקו הימנו היראים יעיד עובדא זו ; הגאון המפורסם ר׳ חיים קיצע, אב״ד דאירשא, בעמ״ח שו״ת אוצר חיים (או״ח יו״ד), הי׳ יליד אויבין, וכשהגיע פרקה של בתו להנשא, נסע לאויבין לדרוש בשבת ויתמכוהו הנדיבים שם בעזר הכנסת כלה. הוא דרש דרשה נפלאה לפני המון גדול, וביום א׳ הלך אצל כמה מעשירי העיר בלויית הג״ר שמעון קרומנוי הראב״ד דשם. הנה ברחוב בא לקראתם חארין מאראד, הרב ר׳ שמעון קבל פניו והציגו לפני ר׳ חיים קיצע. היטב חרה זה לר״ח על ר׳ שמעון והניחם שם ברחוב, ופרש מהם ושב לביתו ריקם (הקדמת ספר הנ״ל).

* שו״מ הנזכר בהערה 17.

בתואר "רב ראשי על כל מדינת אונגרין", תמורת הבטחתו כי הוא ערב בדבר, שעוד בימיו יתבוללו כל יהודי אונגרין בין העמים ר"ל. ברוך ה' שלא נתננו טרף למלתעות הרשע, כי ר"ש רוזנטל, אשר לו יד ושם אצל שרי המדינה, סיכל עצתו בעוד מועד [21].

רבה של אראד זכה לראות את בני קהילתו יוצאים לתרבות רעה, בנים מרעים משחיתים, לא נזהרו מכל דבר טמא, הדבר אחר עלה על שולחנם לשובעם, שבתם נעשה כחול, העיר ירדה פלאים, ונהיתה לחרפה ולשנינה בפי כל [22], אמר אדם לחבירו בשעת מריבה, אתה „חזיר פרעסר" (אוכל חזיר) כמו בני אראד! נעשית גוי כמו אחד מאנשי אראד!

כבוד גדול עשו בני קהילתו במות רבם, חקקו את פסלו על קבורתו [23], וחרתו על מצבתו את החרוזים אשר רשם לו בעצמו, ונתקיים בו „בדור אחר ימח שמם" כי אבד זכרו מני ארץ, לא

21 כ"כ ר"ש רוזנטל למרן החת"ס (לפלגות ישראל).

22 אלה הדברים דרש המגיד מגרייץ בעיר אראד, שעל פי מקרה נתעכב שם ונתכבד לדרוש בליל כל נדרי.

"אתם יהודים טובים, יהודים כשרים וצדיקים אתם... בני הקהילה עמדו משתוממים, כי ידעו רעתם, ואיך יאמר מגיד מפורסם כדברים כאלו? ענה והסביר להם פשר הדברים. התדעו מי הוא שיאמר זאת עליכם? השטן! מלאך המשחית! והטעם, כי במשך השנה, בני ישראל נכשלים ונתפסים ברשת של עבירות, חוטאים מדעת ושלא מדעת, היצר הרע זה הקטגור המחכה לעוונות של בני אדם, מקבץ את כל הפשעים ונותנם אחד אחד בצרורות, מחסן גדול יש לו, שם אצורים הצרורות שהולכים ומתרבים יום יום מראשית השנה עד אחרית שנה, עוד מעט — יאמר השטן — יבוא יום הדין הגדול ויציג את כל החבילות לפני כסא כבודו... והנה בא חודש אלול וקול השופר נשמע בארץ, בני ישראל משכימים לבית הכנסת, מתמלאים תשובה וחרטה, גונבים הצרורות של העבירות ממחסונו של הקטגור, והנה יום הדין, הקטגור צועד בגאוה ובבטחון אל מלאכתו ופותח אוצרו והנה בעתה, גנבים באו במחתרת ושדדו את כל הסחורה שלו, אכן הוא מוצא מעט נחמה ברגע המר הזה, בפנה אחת מוצא חבילה גדולה, מתפלא וקורא בשמחה, של מי החבילה זאת, החבילה של בני אראד, יהודי אראד הם ישרים ותמימים, לא עשו כמעשה אחיהם הגנבים, השאירו אצלי הסחורה, אכן יהודים כשרים אתם, יהודים צדיקים אתם בני אראד!" (גר"ו).

23 עי' חת"ס (ח"ו סימן ד) שאסור להתפלל על קבר שיש שם צורת אדם בולט.

נין ולא נכד בעמו, עזבו מקור מים חיים ויצאו מדת משה ר״ל.

אחרי חמישים שנה בשנת תרס״ה נתעוררו כמה יראים מקהילת אראד, ועוד חדשים אשר באו שמה לשכון כבוד, שעליהם להחזיר עטרה ליושנה, ויסדו קומץ קהלה חרדית, וקבלו עליהם לרב אב״ד את הגה״צ רבי יהודא סופר זצ״ל שהי׳ רב בסביבה זו, בישוב גרוס סן מיקלאש, בנו של הגאון הצדיק המפורסם רבי זוסמן סופר בעל ילקוט אליעזר מפאקש.

הוא הקים עולה של תורה, תקן תקנות להעמיד הדת על תילה, „יום יום המשיך אליו רבים ושלמים, זכה וזיכה את הרבים עד להפליא, ונבנה ע״י בית הכנסת ביתרון הכשר ומקוה מהודר להרבות טהרה בישראל ויסד חברות שונות ותקן תקנות טובות״ [24].

בהקדמת ספרו „מטה יהודה״ על **מדרש מספר** כתב: „ושמת חלקי מיושבי בית המדרש להגות בזאת התורה, לעבדה ולשמרה, ואל עמי הבאתני פה קהל יראים אראד יע״א, לבנות ולנטוע אשיות הדת על יסודי אמונתינו הקדושה, אנה ה׳ חזקני ואמצני ומטה עוזך יושיעני, הרם את ידי ונטה מטה יאודה לעשות גדולות ונצורות בתוך העדה לתורה ולתעודה, ולהיות נוטר נאמן לכרם ה׳ צבאות, והי׳ לאות״, אמנם לא ארכו לו הימים שם, כי נתבקש בישיבה של מעלה בדמי ימיו, ערב שביעי של פסח תרע״ג, ונבחר למלא מקומו חתנו הרב הגדול בתורה פה מפיק מרגליות, הרב חיים סופר־שרייבר, שהי׳ בנו של הגאון הגדול רבי יעקב שלו׳ סופר ראב״ד בעיר ב. פעסט בעל מחבר תורת חיים על או״ח, בן הגה״ק שר התורה רבי חיים סופר זצ״ל, רבה של פעסט. בימיו נתגדל הקהלה פי כמה, ונעשית עיר ואם בישראל, בתוכם חסידים ואנשי מעשה, בימי המלחמה והשואה, נעשית אראד מקום מבצר לפליטה, כי נשארה תחת ממשלת רומני׳, ועומדת על גבול מדינת הונגרי׳, ולשם העבירו בלילות המון פליטי חרב וקבלו אותם בכבוד והושיטו עזרה לכל כושל.

רבי חיים סופר רבה של אראד, שהי׳ איש חסד, אהוב על הבריות ומקרבן לתורה, שחל״ח ב׳ סיון תש״ט, ותנצב״ה.

24 שם הגדולים מארץ הגר.

יג

תעודת „מורינו" אשר נתן רבינו להג"ר יהושע בעמח"ס נחלת יהושע על מסכתות (ווין, התר"ן), ביום חתונתו ושמחת לבו, בשנת תקסט. ונדפס התעודה בהקדמת ספרו.

בעז"ה

כיון דאיתנהו תרי, מכתבי מלייהו היכא דאיתא ליקרא, יקר רב טוב, הצפון ליריאיו עובדי השם וחושבי שמו, שם התואר נדרש לעצמו, עצומו של יום בעידנא דחביבא, חיבת פיהו קונה וגומר בפאר מעלליו ומצעדי גבר, אשר דרכו נסדרה, בסדר למעלה סובב לדגל סוכתה, החבר הבח' המופלא חתן תמים למעלות הר"ר יהושע המכונה קושמן בה"ק[1] המפורסם הר"ר שרגא המכונה וייבש, כי זה אשר יגע וטרח כל הימים במלאת מחצבתו על מבועי אורייתא, כי עלתה מדתו הנדרש על התורה ועבודה, אשר יאר פניו בנאמר ביהושע, לא ימיש מתוך האהל, דמאהיל לכולא גופא עוטה אורה, כי יזרח לישרים, ותהי עליו המשרה, והאי יומא גרים, כאשר במסבו נוה אפריון צל חופתו תחופף נזר ועטרה, אשר לזאת יקרא עושה רושם בכתובה, לאדרהו בשם העלוי מורינו הרב יהושע בהחב"ר ר' שרגא, כן יהי' אל הנשתוון בכל המקרא לעליות התורה, שם התואר יהי' לו לתפארה, מבלתי השנות לכל חזני ארץ, כי כן יעשו כאשר נאמרה, אשר כתובה וחתומה מאנחנו הח"מ אל ארש גזירה, וכל השומע יתברך מהגיבור והנורא, הנעשה היום ד' כ"ח מרחשון תק"ס טית"ל.

הק' יצחק איצק (כהן) [ג"ה][2] מקראקא
חב"ק פאקש יע"א
הק' צבי הירש במו"ה וואלף
טעבן מפ"ב[3]

1 ר"ת בן הקצין.

2 זה ט"ס כי לא הי' לא כהן ולא לוי, יש לשער שהי' כתוב "ג"ה" (גריסהבער) כי כן הי' רגיל לחתום שמו בר"ת.

3 הי' רב בלאשברין, והצטרף עם הרב מפאקש לאיסור הדג שטירלד, ראה לעיל (אות י), ר"מ ציפער רבה של שטולווייסנבורג (איש ריבו של הג"ר גוטליב פישר) העיד שר' הירש טעבן סידר גט בווייסנבורג.

רבי יצחק גריסהבר, חוץ מגודל צדקתו ומסירות נפשו, הי׳ משוטט כל ימיו ושניו על מי התלמוד, והעידו ע״ז ספריו, שנרשמו מידו על הגליונות הערות קצרות והרבה מראה מקומות. כן בא בדפוס הגהותיו על ספר „קרבן ראשית״ עמ״ס ראש השנה [4], בצירוף הגהות בנו הג״ר משה פאקש [5], והניח אחריו ברכה חיבור יקר השגות והערות על ס׳ הארוך מבעל הש״ך (על טור יו״ד) ועל מנחת אהרן הנספח לס׳ הארוך, הכתי״ק הי׳ מונח בפאקש בבית אוצר הספרים של רבינו רבי יוסף ליב סופר זצ״ל, ולפי בקשת הרב שמעון סגל לוויא מפיורטא, ניתן לו הכת״י על מנת להדפיסו, ולא עלה בידו, אלא שהביא ממנו בירחון „וילקט יוסף״ שנות תר״ע–תרע״ג קטעים רבים, מעוטר בהערותיו.

כבר הזכרנו (לעיל אות א) שרבינו נזכר כ״פ בנוב״י, וכן בתשובות מרן הח״ס, בתאריך אלול תקעז [6], תקעח [7], בכבוד והערצה [8], ובתאריך ניסן תקעה כותב מרן לבנו ומתארהו „בנן של קדושים״, ועל אביו הוא כותב „המופלג הגאון״ [9].

4 להגאון רבי יהודא ליב מרגליות אב״ד דפד״א (ורשא תרע״ב).

5 הובא לדפוס ע״י הרב יוסף הכהן שוורץ, עם הוספותיו. שם הוא מתאר את רבינו כאילו חיבר ספר ״קלבון השקל״, מה שאין לו שחר, הג״ר וואלף בוסקוויץ ז״ל חיבר ספר תחת שם זה, הערות לספר אביו ״מחצית השקל״, והוא עודנו בכתובים (נזכר ג״כ באוצר הספרים).

״בבית עקד הספרים״ מזכיר שנדפסו הגהותיו של הגר״י גריסהבר על שב שמעתתא (לבעל קצות החושן) וואהרול תרסז. נראה שזה טעות, אלא נדפסו הגהות בנו של הרב מפאקש, הוא הג״ר משה פאקש (הנזכר לקמן) על ספר ״שב שמעתתא״ לבעל שמן רוקח, הנקרא ״שערי חכמה״ ולא לבעל קצה״ח. גר״ו (פארי חכמי מדינותינו) מתארו, כאילו הדפיס ספר ״מקב״ש״, נראה שזהו ר״ת ״מקל בשריון״, גם זה לא נכון, כי שם ספרו ״מקל נעם״, ולספרו ״קלע בשריון״, תשובה על הספר ״שריון קשקשים״ לחארינר, לא זכינו לאורו, וכ״כ קונט׳ התפילין (ראה לעיל אות ב) נשארו בכתי״ק, כנחקק על מצבתו.

6 א״ה ח״א סימן קכו.

7 שם סימן צג.

8 העתקנוהו לעיל (אות יא הערה 3).

9 אגרות סופרים יא יג.

כן נמצא חתימת ידו עם בית דינו, על גביית עדות אודות עגונה אחת מפאקש, מתאריך תמוז תקעח[10]: הק' יצחק איצק גריסהאבער מקראקע, רת"מ ק"ק הנ"ל ואגפיה יע"א, הק' מנדל בה"י בנעט[11], הק' משה בה' יששכר בער פערלש יצ"ו" ובשנת תקע"א אישר וקיים חת"י של הרב ישראל סג"ל רב דפעסט[12].

הרב רבי יצחק גריסהאבר שבק חיים לכל חי, ביום ט' כסלו תקפ"ג[13], ונקבר למחרתו בכבוד רב על יד זוגתו הרבנית.

10 ח"ס א"ה ח"א סימן צב.

11 ראה לקמן (פרק ה).

12 ח"ס שם סימן מז.

13 בס' רבותי' דיחזקא' (הערה יג) נדפס בטעות "תרכ"ג" תחת "תקפג". הנה גר"ו בספרו הנ"ל ושה"ג (מער' הספרים) החליטו שנפטר הרב מפאקש בשנת תקעו, ובשה"ג משיג מכח זה על הגר"ש סופר בחוט המשולש, שמובא שם מכתב ממרן הח"ס לר' משה פאקש, מתאריך חשון תקפ, בו כותב "ומה שביקש ממני תלמידי מה"ו פתחי' להיות לו לפה ולמליץ יושר אצל הה"ג דק"ק פאקש להעמידו על כור המבחן... וכ' המו"ל הנ"ל, שכוונת הח"ס על הגר"י גריסהבר, והשה"ג תפס עליו, שע"כ כוונת הח"ס על הגר"פ הורוביץ שהי' אז רב דפאקש, אבל הגר"י גריסהבר כבר הלך לעולמו בשנת תקעו. הנה טעה בשתים, כי אחר הרב גריסהבר בא הגר"י בנעט ולא ר"פ הורוביץ, כמבואר לקמן (פרק ג), ועוד כי הרב גריסהבר עדיין הי' חי וקיים, א"כ ודאי כיון עליו, והגם שאינו מדגיש שהוא ניהו אביו של הר"מ פאקש (על"ק) אין זה הוכחה לומר שאחר הי', כיון ששורות האחרונות של המכתב שם מיוחד להר"ר פתחי', לפיכך הי' מן המותר לפרט שהוא אביו של ר"מ פאקש. כדאי להביא איזה הוכחות שהרב גריסהבר לא נפטר בשנת תקעו, א) בתשו' ח"ס (א"ה ח"א סי' צ"ב) בא חת"י בצירוף בית דינו בענין גביית עדות עגונה, מתאריך כ' תמוז תקעח. ב) באגרות סופרים (סי' י"ג) מכתב ממרן הח"ס מתאריך מז למב"י תקפא, בו כותב לר"מ פאקש הנ"ל, "אודות הדבר הידוע מה ששלח לי אביך הרב המאוה"ג נ"י..." ג) המצרף (להג"ר משה קוניץ) סי' רי"ט כתב הרב מפאקש הערה על ספרו, "ב"ה פאקש י' תמוז תקפ"ל, רב שלו' מו' משה נ"י, אם שלעת זקנתי וחולשת כחי כבד עלי מאוד מעשה הכתב, וביותר העיון, מ"מ מעט שהאיר מול פני ספרו..." ד) בס' מוסדות תבל (ווין תקפ) כתב בהקדמה "הנה אתי מגלה עפה מאת הישיש הגאון אב"ד דק"ק פאקש נ"י...", וכן בין שמות הנדיבים שנתנו מעות קדומה כתוב "הגאב"ד מו"ה איצק ג"ה נ"י. ה) היות שנפטר ביום ט' כסלו שחל להיות בשבת, זה לא הי' בשנת

שורות אלו נחרתו על מצבתו:

פ נ

מו"ה יצחק איצק גריסהאבער מקראקא
בעל מקל נועם בדפוס וקלע בשריון
וקונטרס התפילין בכתב, שהי' רב דפ"ק
משנת תקמ"ב עד ש"ק ט' כסלו שיצאה נשמתו
בטהרה ונקבר ביום יו"ד כסלו לסדר ולפרט
ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו

תנצבה

יד

מיוצאי חלציו של רבינו יצחק גריסהבר ז"ל, ידועים לנו שני בניו, מאורות הגדולים מפורסמים בתורה ובגדולה, הרב ר' קלמן טעבל, והרב ר' משה פאקש.

ר' קלמן טעבל נולד בשנת תק"מ, הי' מלא וגדוש בתורה ובצדקות עמקן וחריף עצום, ואהב את דרך הלימוד בפלפול גג על גג [1], כשהי' בן תשע עשר מביא אביו ממנו חדושי תורה, בסוף ספר מקל נועם [2].

כתב ח"ת דף על דף עמ"ס כריתות, קונטרס גדול כת"י. בירחון "תל תלפיות" הובא ממנו הרבה ח"ת, כמה שנים הי' גר בישוב סמוך

תקעו, כי אז חל ט' כסלו ביום שני (לפי הלוח עולמי), אלא ודאי ברור ששחל"ח בשנת תקפג, שאז חל ט' כסלו בשבת.

נוסח המצבה נמצא באמתחתי, בלי איזה הדגשה שיהי' בו לברר שנת הפטירה, לפי השערתי הדגשתי אלו אותיות שיעלה על תקפג, ואלו שטעו לומר על שנת תקעו, חשבו הרמז בס"ת של ויגוע יצחק וימת עמיו.

1 רבותי' דיחזקאל (הובא לקמן פרק ג).

2 ז"ל שם: "ועוד אזכיר פרפרת אחת ששלח לי בני הרבני המופלא מו' קלמן טעבל נר"ו, שהוא לעת עתה בר תשע עשר שנין, השם יאריך ימיו ושנותיו לתורה ועבודה ושדר לן חורפי' בסוגיא דדגים".

לפאקש "שימונטרנא"[3], ר' קלמן טעבל זכה לתורה וגדולה במקום אחד, כמה שנים הי' ראש הקהל בפאקש, כשקרא הג"ר פייבל הורוביץ את אסיפת רבנים בפאקש (ראה לקמן פרק ד) בשנת תר"ד, הי' ר' קלמן טעבל רוח החיה להוציא מכח אל הפועל את סידורי והכנות האסיפה[4].

בשנת תר"ה חתם עצמו עם רבינו ר' יואל אונגר (ראה פרק ה) נגד אסיפת המתקדמים בברוינשווייג: "הק' קלמן טעבלאאמ"ו הה"ג מו"ה איצק גריסהאבר זצלה"ה". כן נמצא אתי חת"י על שער הספר מחנה אפרים: "קניתי לה' צבאות הק' קלמן טעבל בהרב מוהר"א זלה"ה".

ר' משה שימש קודם את הגאון ר' וואלף בוסקאוויץ בבאניהאד, ומשם הלך לפ"ב ונעשה תלמיד נאמן למרן הח"ס ז"ל, והי' מקושר עם רבו בעבותות אהבה, וכמים פנים אל פנים רבו הקדוש אליו. בשנת תקע"ה נשא אשה בת גביר אחד מיינק, ומרן ערך אליו ברכת מזל טוב לארוסיו[5]:

"שיל"ת פ"ב יום ה' ג' ניסן תקע"ה לפ"קי במפתח בבא מזלא טבא, לך תלמידי הותיק הבח' החתן החרוץ מלא עתיק, אהובי כבני כש"ת הר"ר משה בנן של קדושים יחי'.

שמחתי בישועתך ובאמרת צדקך שנתקשרת בקשר עליון דאורייתא אשר חברה היוצר מתחלה, ויהא רעוא דתרום רישך וישגה שעתך ותעמוד על פרקי ההצלחה על התורה והעבודה תמה, ועיני אהובי אביו הרב המאוה"ג יחי' יהי' רואות ושמחות ביוצאי חלציו הצאצאים והצעיפים יפה אף נעים ... ושלום ומז"ט בפרט לאביך י"נ הרב המופלג הגאון המאוה"ג כבוד מו"ה איצק נ"י".

3 השה"ג כתב שהי' אב"ד דפאקש, ובהוספות שם מביא "הרב קלמן טעבל רב בשימונטורנא בשנת תקס"ה", כ"ז לא נכון שלא הי' אב"ד מעולם, רק גר אחרי חתונתו בשימונטורנא, הוא ישוב סמוך לפאקש, ויש לשער שגר שם בבית חמיו.

4 לפלגות ישראל בהונגריה.

5 אגרות סופרים (סימן יא).

אחרי חתונתו כתב לו מרן: "שיל"ת פ"ב יום עש"ק חזון תקעה"ל. תראה בנחמה, בבנין עיר ה' שמה, ה"ה תלמידי הותיק הרבני המופלא החרוץ מו"ה משה נ"י. לדעתי יגיעך מכתבי זה אחר שמחת אפריונך, יהי' ה' עמך ויהי מקורך ברוך, ואחריתך ישגה לתורה ולתעודה, וה' יתנך לחן ולחסד ולרחמים וירום קרנך, ותרומינך שעתך ותחזה בנועם ה' אמן. ע"ד שאלתך המקדש על הפת וכבר יצא י"ח אמירת ויכולו בתפילה, וגם כל ב"ב כבר יצאו י"ח, אם להפסיק בזה בין נטילה לברכת המוציא...[6] ומרוב טרדות לא אוכל להאריך, וה' שנותך יאריך, כנפשך היפה ונפש א"נ

משה"ק סופר מפפד"מ

שלום לחמיך הנגיד המחזיקך על התורה, יראה בנים לבנים שלום על ישראל.

מרן הח"ס השתדל אצל תלמידו ר' משה שיעשה חטיבה נאה אודות תלמידו הר"ר ישעי', לסדרו בעירו שמה, והחזיק לו טובה בעד זה: "שיל"ת פ"ב יום א' ח' תמוז תקע"ח. שלום לך תלמידי אילנא רבא סנטירא תקיפא חרוץ ושנון מוה"ר משה פאקש נ"י. מכתבך היקר היה לי לנחת עד לאחת, ואלו היה לי פנאי יום או יומים הייתי מטייל עמך אריכות בענין שאלתך, ועכ"פ אודיעך בקיצור דעתי בענין זה... והנני לברכך ולהחזיק לך טובה על כל טובתך שעשית ושאתה עושה עם תלמידי המופלא חתן תמים הר"ר ישעי' נ"י, ושמעתי תפלתך ועשיתי כמבוקשך, יהי' ה' עמך וירום קרנך ומזלך יצליח כנפשך היפה ונפש א"נ..."[7].

פעם פרצה מריבה בין ר' משה ור' ישעי', כשהגיע השמועה לאוזן רבם, מיד עוררם ועשה שלום בין תלמידי חכמים:

6 מסיק שם מרן שאין זה הפסק וצריך שיאמר ויכולו, התשובה נדפסה בירחון תורה מציון (שנה א חוברת ד) ובס' זכרון למשה.

7 תורה מציון (שנה ב חוברת ב) וזכרון למשה, וסו"ס ח"ס על הל' יין נסך (לונדון תשטו).

"שיל"ת פ"ב יע"א יום ד' ח"י למב"י תקע"ט לפ"ק.

שלום רב לתלמידי האהוב הותיק מלא עתיק, הרבני המופלג מהו' משה נ"י פאקש.

שמעתי מידידינו תלמיד מהו' אברהם סג"ל נ"י שכתבת לי אגרת אודות הבח' המופלג הר' פתחי' טאפילטשאן שיחי', לא ידעתי מזה מאומה כי לולא כן חשתי ולא התמהמהתי להשיב, כי תלמיד הגון הוא ובחור מופלג וצדקתו ותמימתו קודמת ליראתו ושקידתו נפלאה יומם ולילה, ע"כ לדעתי העוזרו יבנה לו בית נכון בנין עדי עד – עוד השתוממתי על השמועה מהנ"ל כי אתה ותלמידנו מהו' ישעי' חלוק לבכם, חלילה לך מעשות כזאת, ובפרט שעיקר התקוטטת ע"ד מצוה בריתו של אאע"ה, ולמה להתקוטט על מצוה שאפשר לקיימה ע"י אחר – ועיין מג"א סי' נ"ג סקכ"ו וכתבתי על הגליון וז"ל, צריך להתיישב שהרי כ' תו"י יומא (ל"ט ע"א) ד"ה שמגיעו, שאלו היו כזית לא הי' מושכים ידיהם מפני שיש מ"ע באכילה, וכ"מ מפי' רש"י שם, עיין חולין קל"ג ע"א ותו' ד"ה משקל וכו' ע"ש עכ"ל על הגליון *, ואתה שמע בקולי ותשלים עם איש ירא ה' אשר הטיבות עמו בתחלה – הרני פוקד עליכם שתשלימו זע"ז והימים הראשונים יפלו, ואתה תדרוש שלום מהו' ישעי' בגיני ותכתבו לי אגרת שלומים בין שניכם כי שמעתם לקולי, ישמע עליכם ה' ויהי' בעזרתכם להרים קרנכם כנפשכם היפה ונפש א"נ דש"ת...

שיל"ת פ"ב יום ד' כ"ג לירחי תליתאי ע"ט לפ"ק.

שלום וכ"ט לך ולתורתך י"נ תלמידי מחמדי הרבני האברך החרוץ המופלג מהו' משה נ"י יקרתך הגיעני וכבר קדמך עמיתך תלמידי המופלג מהו' ישעי' נ"י, והודיעני כי ב"ה שוכן ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות, כן יחכה ה' לחננכם וירום קרנכם לנצח סלה אמן, על דברי תורה הוכרחתי להשיב קיצור נמרץ, מעומס משא דבר ה' אשר עלי..."[8].

* ראה תשו' ח"ס (או"ח סימן מט).

8 שני המכתבים בתל תלפיות (תרנ"ד סימן עא).

בריש שנת תק״פ מוצאים אנו את הר״ר פתחי׳ ביינק, כששאל את מרן ז״ל אודות קבלת הרב ר׳ משה קנישא לשם [9], ומרן ז״ל ערך מכתב אל אביו של ר׳ משה, רבי יצחק גריסהבר בפאקש, שהוא יעמיד ר׳ פתחי׳ „על כור המבחן״ [10], נראה שרצה שיסמיכו ברשות והורמנא לדון ולהורות בישראל. כן ישבו בעיריה קטנה במחוז טולנא, גדולי תלמידי הח״ס, ועסקו בחוקי חורב בסגל חבורה, ועל גביהם רבי משה קנישא ז״ל.

מרן כתב לו אודות דברי נרגן אחד: „שיל״ת פ״ב יום א׳ מ״ז למב״י תקפ״א לפ״ק. שלום וכ״ט לי״נ תלמידי ידידי כבני החרוץ בעל פפיות עומד לתלפיות כבוד מו״ה משה פאקש נ״י בנן של קדושים. הפעם לא הי׳ ראוי להשיבך כלל, חכם שכמותך יעסוק בדברים בטלים פתייות והמיות של השוטה מגארבא, שדברתי קלנא על אביך הצדיק ות״ח וחשדתני לנרגן, היתכן זה ממך, ייסר השוטה בשוט לשונו כאשר תוכל, אם לא שיראה מכתבי בידו מדבר על אביך ח״ו, וגם הנני פוקד על הנ״ל שיראה לעין כל את התרה שלו ממני, כי שמעתי מתפאר שיש לו ממני התרה, וה׳ יצילני, אך פה ק״ק אמר שיש לו התרה מגאון דק״ק אובן ישן, ואני לא ראיתי, ואין ראוי לכלות נייר ודיו ולבלות זמן ממהדורי

9 הג״ר משה קנישא הי׳ רב ביינק עד שנת תקצ״ג. ראה אגרות סופרים (סימן כ) איך שמרן הוכיח את ראשי הקהילה (בתאריך שבט תקצ״ד) על התרשלותם לבחור להם רב, ומציע לפניהם שלשה גדולים שראוים לאותו איצטלא, ובסוף המכתב שולח דר״ש ״לתלמידי הרב המופלג מו״ה משה פאקש נ״י, והמופלג מו״ה ישעי׳ נ״י והרב המופלג מו״ה פתחי׳ נ״י״, ובשנת תרי״ב ערך הכתב סופר זצ״ל שני מכתבים לרבי משה, השתדלות שיקבלו שם לאב״ד את ש״ב הג״ר אברהם גלזנר (אגרות סופרים יא, יב), מכל זה ברור שהרב ר׳ משה לא הי׳ מעולם אב״ד ביינק, ובס׳ כתב זאת זכרון, לא דק, שמיחס אותו לאב״ד דשם, וגם השה״ג החליף השיטה, במקום ר׳ משה פאקש מיינק, כותב ר׳ משה מיונק הגר בפאקש. ר״מ קנישא נתקבל מיינק לפרוינקירכן ונ׳ תשרי תר״ו, נזכר בח״ס יו״ד רט״ו, בנו הי׳ הג״ר אברהם אהרן פשערהופר רב דפ״ק.

10 אגרות סופרים (סימן יג), ראה לעיל אות יג הערה 13.

מילי. יהי כבוד תורתך מחול וכתוב לי שנית שאלתך בענין רבית [11] כי אגרת הראשון נאבד ממני, ושלום לך ולתורתך. אודות הדבר הידוע מה ששלח לי אביך הרב המאוה״ג נ״י, הנה הוא כמוס באוצרותי לעת מצוא אבל עתה עת לחשות כאשר אנחנו בפנים ואתם מבחוץ, וה׳ שנותיו יאריך הכ״ד א״נ

משה״ק סופר מפ״פ דמיין

שלום לתלמידי הותיק הרבני המופלא מו״ה ישעי׳ נ״י ולי״נ תלמידי הותיק כבוד מו״ה פתחי׳ נ״י ה׳ עמכם גבורי החיל״.

הוא זכה לשתי שולחנות, תורתו עשה עיקר ומסחרו טפילה, לן יום ולילה בין בתרי ש״ס ופוסקים, הי׳ בקי נפלא בספרי ראשונים ואחרונים, והיות שהי׳ עתיר נכסין רכש לו בית אוצר ספרים, כמה אלפים ספרים יקרי ערך, אמנם גם הוגה בהם בשקידה והגיה אותם ועטרם בהערותיו [12].

הני תרי צנתרי דדהבא, ר׳ משה ור׳ קלמן טעבל, החליפו מכתבי תורה ביניהם, כל דבר הקשה הגישו איש לאחיו, עד שנתלבנו ונתיישבו הסוגיות אצלם [13], אמנם לא זכו לבנים לומדי תורה, לר׳ משה לא הי׳ אלא בן אחד אשר עסק במסחר, לכן בקשתו הי׳ להזכירו בבתי מדרשות, וכותב בסוף מכתב תורה אחד: „וכדי לסיים בחתימה מעין הפתיחה בדברי אגדה אציע לפני ידידי מעכ״ת מה שעלה ברעיוני בדברים העומדים ברומו של עולם, ואם ישרו בעיניו הטהורים נא לפרסמם בשמי בחיי ובמותי

11 התשובה בענין רבית בח״ס יו״ד סימן קל״ו ״הרבני המופלג צדיק ונשגב חו״ש מה״ו משה נ״י פאקש״, וראה בת״ת (תרנ״ד סי׳ ע״א) הערותיו של ר״מ פאקש על תשובה זו.

12 כ״כ הרב יוסף הכהן שוורץ בוילקט יוסף (תרס״א סימן ג) ״בין אלפי המון ספריו כמעט לא נמצא דף א׳ בספר שלא עשה עליו איזה ציון או הגה בבקיאות גדול״, רוב ספריו הגיעו לאוצר הספרים ישיבת באניהאד, בהשתדלות הגה״צ ר׳ זעקל פוללק זצ״ל.

13 בתל תלפיות (תרנ״ד סימן פא, פז וצ) הובאו חליפות מכתבים פלפולים בסוגיא דעליה (ריש יבמות) מאחד להשני.

לאחר אריכת ימים, כדי שיהיו שמעתתי מבדרין בבי מדרשי ויתקיים בי אגורה באהלך עולמים...״[14].

באו בדפוס הערותיו על ס׳ שב שמעתתא (לבעל שמן רוקח), ועל ס׳ קרבן ראשית על ר״ה[15], ונזכר בתשו׳ ריב״א פעמיים[16].

טו

בתקופה זו חי בפאקש, איש קדוש הצנע לכת, תמים בדרכיו וחסיד במעשיו, שמו הטוב נודע בשער בת רבים רבי משה אורמאכר זצ״ל, כשמו כן הי׳ אומן „שען״ המתקן שעונים, בכל בוקר אחרי התפלה הלך לו ר׳ משה לבית מלאכתו, עבד שם בדיוק כמה שהי׳ צריך לפרנסתו של אותו יום, לא התחשב אם המלאכה היתה תכופה או לא, סגר את החנות והלך לו בין ארבע אמותיו ועסק את רוב היום בתורה ותפלה, מעולם לא לן אצלו פרוטה לצורך מחר, בני דורו לחשו אחריו שהוא „צדיק נסתר״. על כל צרה שלא תבוא נהרו על קברו לשפוך תחנה, וזכרו של אותו צדיק הי׳ קדוש וברוך בכל הסביבה, בכל הדזמנות שהלכתי אחרי דודי רבינו שמעון סופר זצ״ל לבית החיים, סבבנו בחזרה על יד קברו של אותו צדיק, זיע״א.

מבין לומדי ק״ק פאקש בשנים אלו, מוצאים אנו את הרבני ר׳ יוסף, שהגאון ר׳ אלעזר רוקח מביא הימנו ח״ת בשו״ת שמן רוקח (ח״ג יו״ד סימן ד), ואת הר״ר צבי קוניץ, נזכר בשו״ת המצרף לר״מ קוניץ.

14 בת״ת (שם סימן עא) פירסם הגאון ר׳ אלי׳ מנחם גויטן ז״ל רב דק״ק האדיעס, סמוך ליינק, מכתב הנ״ל, ולכן השתדל לפרסם את ח״ת שלו, וגם את מכתבי מרן החת״ס אליו (בת״ת ותורה מציון) עם הערותיו של ר״מ פאקש.

15 ראה לעיל (אות יג הערה 5).

16 ח״א סימן לו, קטז. ראה לקמן פרק חמישי הערה 9.

פרק שלישי

רבינו יחזקאל בינעט

כששקע שמשו של רבי יצחק גריסהבר, התיתמה קהלת פאקש, יותר מארבעים שנה עמד ושימש רבם את בני עדתו, ניהלם ביד רמה וחזקה [1] במרעה שמן, על ידו נתרבו לומדי תורה בקהלתנו, ואלו תבעו בפה מלא, נתנה עלינו ראש ומנהיג, לא יהי׳ עדתנו כצאן אשר אין להם רועה· הגם שהניח אחריו ברכה שני מאורות הגדולים, ר׳ קלמן טעבל ור׳ משה, לא נענו למלאות מקום אביהם, היות ששניהם נשאו נשים מבתי גבירים, שקדו על התורה בלי שום מניעות, תורה וגדולה על שולחנם, ולא רצו לנטות שכם לשאת עולה של רבנות·

טובי הקהלה שמעו שלא רחוק מפאקש גר ת״ח שהוא מלא וגדוש בתורה, שלחו אליו אחדים מלומדי העיר, תהו על קנקנו, ראו וכן תמהו על גדלותו·

הוא הי׳ רבי יחזקאל בנעט, יליד אויבין ישן, נולד בשנת תקל״ז לאביו הגאון ר׳ יעקב בנעט, דיין ומורה צדק שם, שימש שלשה גדולי הדור, הגאון רבי משה מינץ אב״ד דעירו, את אחיו הגאון ר׳ משה מרדכי בנעט אב״ד דשטאמפן, ואת ש״ב הגאון רבי מרדכי בנעט מנ״ש זצ״ל [2]·

רבינו זצ״ל בעודו רך בשנים הי׳ כבר נודע לשקדן עצום, שם לילות כימים על דברי תורה, והי׳ בקי בש״ס בבלי וירושלמי ויודע בע״פ את החו״מ עם הש״ך והתומים, שנא את דרך הפלפול, כל לימודיו הי׳ לירד לעומקה של הלכה, לברר וללבן את דברי הראשונים כסלת נקיה, אחרי חתונתו כשרחיים על צוארו גם כן לא פסק פומי׳ מגירסא, והיות שלא רצה ליהנות מכתרה של תורה, השקיע את הנדוניא בסחורה ופעם בפעם נסע ליריד, וממנו יתד

1 ראה לעיל פרק שני אות ז עמוד 36·

2 המקורות לפרק זה הם ע״פ רוב מס׳ רבותא דיחזקאל (להרב אברהם יהודא שוורץ)·

ופנה להחיות את נפשות ב״ב, אמנם גם בדרכו ליריד שקע את כל מוחו בסוגיות עמוקות שבש״ס, עשה תורתו עיקר ומלאכתו טפילה [3].

כשנתרושש וירד מנכסיו נאלץ לקבל רבנות בעיר סעטשין, מקום ששימש שם מלפנים אחיו הג״ר משה מרדכי, עשה הרבה תקנות בקהלה, גדרים וסייגים לתורה, וניהל את עדתו ברמה, אמנם לא ארכו לו שם הימים, פתאום ברח רבי יחזקאל בין לילה, ובני קהילתו מצאו את דירתו ריקם, הרבה סיפורים נאמרו ונשנו אודותיו, יש אומרים שבא צורבא מרבנן לשם והרב כיבדו שידרוש בבית הכנסת בש״ק, כדי שירבו לו מוהר ומתן, אבל הראש הקהל מיאן בדבר ולא הניחו לידרוש, אז הזמין הרב את האורח שיבוא לבית הכנסת ביום ערב ר״ח בשעה שהקהל מתאספים לומר תפלת יום כפור קטן, אבל מכיון שנודע לראש הקהל סגר את דלתות בית הכנסת כדי שלא יוכלו לשמוע הדרשה, כשראה שבני קהילתו מזלזלין בכבוד ת״ח החליט לעזוב את המקום, נסע משם מישוב לישוב עד שנתגלגל לישוב לא רחוק מפאקש, שם פתח חנות לפרנסתו, זוגתו ישבה כל היום בחנות כדי שהוא יהי׳ פנוי לתורה ועבודות ה׳ באין מפריע, הנה קם יהודי אחד להשיג גבולו, ועשה לו חנות למולו וגדע את מקור מזונו, ר׳ יחזקאל הזהיר בו שאל יעשה עולה כי עי״ז יתבטל מלימודו, ותורה הקדושה תיקח ממנו נקם בעד זה· בינתיים הגיעו שלוחי פאקש עם כתב רבנות בידם, הוא סירב לקבלו מראש, כי קיוה שיחזור בו האיש ההוא, ולא יצטרך ליהנות מכתר תורה, אולם בראותו שעדיין עומד במרדו נאלץ לקבל את הרבנות של ק״ק פאקש· בתוך כך נחלה הלז במחלה אנושה (ל״ע), ויחרד וילפת ושלח שלוחים לר׳ יחזקאל לבקש

3 מספרים מגודל שקידתו, איך שהי׳ חוזר ממש מסכתות ע״פ בדרכו ליריד, ולכל יריד שם לו חוק לחזור מסכת אחרת, אם היריד קרובה לעיר בחר לו מסכת קטנה, ואם רחוקה בחר מסכת גדולה, הכל לפי המדה, עד כדי כך שנקבע בלבו מקום היריד על שם המסכת· וכששאלו לו, ר׳ יחזקאל כמה רחוק מכאן יריד פלוני? הוא ענה, זהו מסכת ב״ק או ב״ב — (מפי ש״ב הר״ר שמעון אליעזר זוסמן שליט״א)·

ממנו סליחה, והבטיחו שימשוך ידו מהחנות, אבל הוא השיב בכעס, פושע ישראל זה! תחלה קיפח את פרנסתי, ועתה רוצה עוד להעבירני על דעתי ועל הן צדקי שנתתי לבני ק״ק פאקש! הוא נספה בעונו, ורבי יחזקאל בא לפאקש בשנת תקפ״ד בכבוד גדול בתוך קהל עם חוגג·

עשרה תנאים התנו עמו אלופי וראשי קהל פאקש, על כולם הסכים והרכין את ראשו, חוץ מתנאי אחד· הלומדים דרשו ממנו שבכל שבת קודש יגיד לפניהם פלפול על סוגיא אחרת שבש״ס, ועל זה לא הסכים להם· טענתו הי׳ שהוא אינו בעל מחדש, הוא לומד כדרכו ולן בעומקה של הלכה, רק לפעמים כשקשה לו הבנת הסוגיא אז מוכרח הוא לחדש ולישר את נתיבות התלמוד, אמנם כשלא יקשה לו כלום ממילא לא יהי׳ לו מה לומר·

הגאון ר׳ קלמן טעבל, שהי׳ חריף עצום ומפולפל תמיד השתוקק לשמוע מפי רבינו דבר חידוש, גג על גג לפי שביעת רצונו· פעם מלא בקשתו ודרש בנפלאות בחריפות ובקיאות, במסכת חולין (דף פ״א ע״ב) בסוגיא דפרה מטמאה טומאת אוכלין, ר׳ קלמן נתמלא גיל וחדוה לשמוע דברים המשמחים כנתינתן מסיני, ואחרי הדרשה מיהר לקראת רבינו להביע לו יישר כח בכל לבו, אבל רבינו השיב לו, שכל הפלפול על אפו וחמתו, רק להניח דעתו להראות לו שביכולתו לקרב רחוקים מענין לענין בפלפולים עמוקים, נענה לו הפעם·

פעם דרש בשבתא דריגלא פלפול ארוך, הנה ראה רבינו איך אחד מהיושבים בראשונה מסבב ראשו הנה והנה· אז לא הכיר רבינו עוד את בני קהילתו בפרטיות וסבור הי׳ שלא נראה לו הישוב שאמר על הקושיא, ועלה לו על אתר תירוץ שני יותר מורחב, אמנם האיש ההוא עוד לא נח מלסבב את ראשו, אחר הדרשה ניגש אליו רבינו ושאלו, הנה ראיתי שלא נראה בעיני כבודו תי׳ הראשון שאמרתי, מן הסתם שהי׳ לו להשיב עליו כך וכך, אבל תמיה בעיני מה יש לכ׳ להשיב על תירוץ השני, שהוא מאוד נכון בעיני· הלה השיב, אגיד האמת לרבינו, שלא הבנתי אף התירוץ הראשון, רק עמד לי זבוב במצחי, ומפני דרך ארץ שישבתי

מול הדר"ג לא רציתי להגביה ידי להבריח הזבוב, הטיתי ראשי אנה ואנה לגרשו, אמר רבינו בצחוק, הפעם פלפלתי עם זבוב![4].

רבינו יחזקאל הי' תקיף בדעתו, לא נשא פני איש[5], לא וויתר על מנהג קל המקובל בין מנהגי ישראל. פעם ראה בימי הספירה איך שאחד מבני הקהלה הוא מגולח מחדש, הלך רבינו ונתן לו שלום, הלה תמה עליו, הלוא אני נמצא כל השבוע כאן ואין רבינו מכירני? ענה רבינו, זה אי אפשר אתה אינך מפאקש! כי במקומנו אין מגלחים בימי הספירה!

אמנם במקום שראה מנהג הגורם הירוס בדת ישראל, לא נתן מנוח עד שבטל את המנהג. ראה שאין מחממין את הבית טבילה, כי כך הי' המנהג מקדמת דנא והלומדים לא רצו לשנותו[6], רבינו שלח אחר טובי העיר וגזר עליהם שאם לא יחממו המרחץ אז תיכף יעזוב העיר, כי מנהג זה מכשיל רבים, שנמנעים בימי הצינה והקור לבוא לבית הטבילה, ונענו לו.

רבי יחזקאל תקן כמה תקנות בפאקש[7], והרים את רוח חיי התורה בהקהילה, אבל לא ארכו השנים, למרות רצונם של בני פאקש נענה לשלוחי ק"ק נייטרא לקבל שם את הרבנות, ובשנת תקצ"ב נתרוקן שוב כסא הרבנות בפאקש.

רבי יחזקאל בנעט חשב שימצא בנייטרא הרחבת הדעת מספיקה, היות שנייטרא היא מהקהילות הישנות במדינה, גדולה ומסודרה, חבריה בעלי בתים נכבדים ועשירים, שם ירביץ תורה ויראה במלוא חפנים, וכן הי' באמת, כי ניהל שם ישיבה גדולה ומפוארה, ונהרו אליו בחורים מופלגים מכל הסביבה,

4 רבותא דיחזקאל מפי הג"ר יצחק אויש מבאניהאד ז"ל.

5 ראה פרק שני אות ב' הערה 10.

6 עיין יו"ד סוף סימן ר"א.

7 רבינו הגאון ר' זוסמאן סופר זצ"ל כותב בספרו "מלאה קטרת" (דרוש יט) "איש מופת הגאון רבי יחזקאל בנעט זצוק"ל כאשר הי' רב בק"ק פאקש התקין לדרוש בבית הכנסת בליל ראש השנה, וכן נהג מרן החת"ס בפ"ב, וכך הי' המנהג בכמה ק"ק בגלילות העליון".

לשתות בצמא את דבריו. אמנם מצא רבי יחזקאל שם שורש פורה ולענה, חשובי הקהל נכספה נפשם בתרבות והשכלה, תחת לחזק את ישיבת רבם הגדול, להגדיל תורה ולהאדירה, העמיקו עצה איך להעמיד בתי ספר ללמודי חול ולהפצת ההשכלה.

כאן יצא הרב במלחמה קדושה נגד מהרסי הדת והמסורה, בחרף נפש עצר נגד זרם החדש, לא נרתע מראשי קהילתו, כעמוד ברזל ניצב בפניהם לשמור על גחלת החינוך המסורתי, גם הם עמדו בשלהם, עד כדי כך שיותר משנה שלמה מנעו מרבם את משכורת החדשי, הוא ומשפחתו סבלו רעב ומחסור נורא, בכ״ז עמד איתן ולחם מלחמתו השערה, מול הפורצים ומחבלי כרמים, כרם ה׳ ועמו.

סוף כל סוף עלה בידם להקים בית ספר, על אפו וחמתו של הרב הגדול, ויד המתחדשים הלך וגבר, מה שהכאיב את נפשו עד דכה.

בשעה שפתחו הבית ספר, לקח הרב בחצות לילה את משמשו, וחזר על בני קהילתו להקיצם משינתם, הנה דפק על פתח איש נכבד, והוא יצא חוצה לראות מי זה הוא, ולתמהונו ראה את הרב עומד ליד דלתו, מה פתאום רוצה רבינו בחצות לילה? ענה הרב, באתי להזמינך על הסיום! איזה סיום יש עכשיו? אמר הרב, לא יודע שמחר עושים סיום על התורה! פתחתם לילדינו בית ספר ללמוד השכלה, בזה גמרתם שלא ללמד את בניכם עוד תורה![8].

מרגלא בפומי׳: מי שקרא בלילה בספרי חיצונים, ברור שלא יתפלל למחרתו ולא יאמר קריאת שמע בכוונה רצוי׳, ואם בכל זאת הוא מתפלל בהתלהבות, וגם עיניו יזלו דמעות, אל תאמינו בו, כי היצה״ר יודע גם לבכות.

מנהג הי׳ בנייטרא, שאחר בחירות טובי הקהלה מחדש, באו להציג את עצמם לפני הרב. וכשנבחרו מתנגדיו לראשים ובאו

8 כן סיפר רבינו ר׳ זוסמאן סופר זצ״ל (רבותי׳ דיחזקאל).

לפני הרב, אמר יש לי חידה! מה בין קלפי הבחירות לבין בית חרושת לנייר, החילוק פשוט, במכונת הנייר זורקים בגדים בלויים וקרועים ויוצא נייר, בקלפי הבחירות זורקים נייר טוב ויוצא בלויים (שמאטעס).

הפתגם הידוע מתיחס אל רבי יחזקאל זצ"ל: כשראה שנמצאים מאנשי קהילתו שמקילים במאכלות אסורות ועוברים על מה שכתוב בתורה, דרש לפניהם פעם בשבת חזון, רבותי! חדשות אני מגיד: הנני מתיר לכם בשר בט' ימי אב, מתיר לכם לגלח וללבוש בגד חדש באילו הימים, כמובן ששמעו ותמהו שפה קדוש יאמר כן? ע"ז סיים כוונתו, אלו השותים חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו, מוטב שיאכלו בשר כשר. הנשים ההולכות פרועי ראש יתגלחו שערותיהן, ואלו ההולכות בגדי פריצות ילבשו בגד צנוע חדש.

אירע שנאלץ לשבות בעיר אחת, וכיבדוהו לדרוש ביום ש"ק בבית הכנסת, אמר, בזמן שבית המקדש הי' קיים היתה מצוה לתת מתנות להכהן, היינו הזרוע הלחיים והקיבה, היות שאין לנו בעונותנו הרבים בית המקדש, אז התלמיד חכם במקום כהן, והחיוב לתת לו מתנות, על כן אני מבקש מכם רבותי, ונגו לי שלש מתנות אלו: הזרוע! תנו זרוע שלכם להשי"ת, ותנוחו תפילין כשרים כדת וכדין. הלחיים! שלא תעבירו תער על פאת זקניכם, והקיבה! תזהרו על כשרות המאכלים מה שאתם מכניסים בתוך פיכם.

פעם בערב יום הכפורים, שלח נכבד אחד מהקהלה מתנה להרב[9] ע"י בתו, וזרועותיה חשופות, שלח רבינו את המתנה בחזרה, באמרו: אמרי לאביך שיקנה בעד זה בגד צנוע עבוריך.

פתגמים ועובדות לאין שיעור סיפרו הזקנים מרבי יחזקאל, בפי כל מהולל גודל פרישתו וקדושתו, גדולי דורו העידו עליו שהי'

9 כן הי' מנהגי הקהילות באונגרין, שבני הקהלה שלחו להרב את מנחתם הפרטי, פעמיים בשנה, ערב יום הכפורים ופורים.

לו גילוי אלי׳ ז״ל כמה פעמים· לפני מותו ציוה: אל תקברני בתוך בית הקברות במקום הרבנים, כי מי יודע מה יולד יום, מי יבוא אחרי למלאות מקומי, ואז אחד מהמתחדשים יוקבר בשכנתי· רצוני להיות קבור בין הנפלים, שלא טעמו טעם חטא[10]·

ביום ז׳ טבת תרט״ו השיב את נשמתו בקדושה וטהרה, בהיותו בן ע״ח שנה, ונקבר למחרתו ביום עש״ק בהספד רב מכל הסביבה, בראשם הגה״ק רבי יהודא אסאד (בעל תשו׳ מהרי״א), ורבי פייבל פלויט (בעל לקוטי חבר בן חיים) זצ״ל· ונהי׳ לפלא לכל רואיו, כי שלשה ימים אחר קבורתו נראתה עמודא דנהורא על קברו[11], מה שאין זוכין אלא חד בדרא או תרי בדרא[12], גם הגוים ראו ותמהו על זאת, וידעו כי קדוש ונורא האיש יחזקאל, אשר לחם כל ימיו ושנותיו בעד קדושת שמו יתברך וקיום תורתו הקדושה, ויקוננו עליו בני קהילתו, אי חסיד אי עניו·

בלב ונפש הי׳ מקושר אל מרן הח״ס, וכ״פ נסע אליו להתיעץ עמו בעניני הקהילה והישיבה[13]· נזכר בתשו׳ ח״ס מתאריך ז׳ אלול תקפ״ה, בעודו רב בפאקש[14], ונזכר הרבה פעמים בתשו׳ מהרי״א (אסאד)[15], רבינו ר׳ זוסמאן סופר מביא ח״ת, מה ששמע

10 מטה נפתלי (ח״א דרוש כ״ו) בתוך דברי הספדו עליו·

11 מעדותו של הגה״ק רבי משה גרינוולד מהוסט (בעל ערוגת הבושם) זצ״ל, בהסכמתו לס׳ רבותי׳ דיחזקאל, וכן שמעתי מהרהגה״ח ר׳ דוד מושקוביץ שליט״א, משם רבו הגאון האדיר בעל לבושי מרדכי ממאדע זצ״ל·

12 ראה כתובות (יז ב) רב שמואל בר יצחק כי נח נפשי׳ איפסיק עמודא דנורא בין דידי׳ לכולי עלמא, וגמירי דלא אפסיק עמודא דנורא אלא אי לחד בדרא אי לתרי בדרא, וכן הוא שם (עז ב) גבי רבי חנינא בר פפא· בסדר תנאים ואמוראים כתוב: ״בשנת תשמ״ב נאסף רב יימר, ונראה עמוד אש ברקיע ועמד ל׳ יום״, ובמחזור ויטרי (הקדמה לפ״א) הנוסחה ״ועמד יום״·

13 ראה חבר בן חיים בהקדמה לח״א·

14 א״ה ח״א (סימן יט), ״שוכ״ט לידידי הרב המאה״ג המופלג ומפורסם גן של הדסים גל של אגוזים, כש״ת מו״ה יחזקאל בנעט נ״י אב״ד דק״ק פאקש יע״א״·

15 בא״ה (סימן כא) מתארהו: ״לקדוש ישראל, ראש גולת אריאל, ה״ה ידי״ע וידי״נ, הרב הגאון האמיתי, מאור הגולה שר התורה, צדיק יס״ע כקש״ת״·

ממנו בילדותו [16]. בראש ספר „אמרי דוד" להג"ר דוד שיק (נויארק תשיד) נדפס מכתב המלצה מרבינו לתלמידו הנ"ל, ובס' מהר"י כ"ץ (ירושלים תשיט) מובא כתב־המלצה מה שנתן להג"ר יהושע טויבר, וזה תוארו:

[illegible]

16 עט סופר בסוגיא דקבוע (כלל א) "ע"פ ששמעתי בימי ילדותי מהאי גאון ישראל כקש"ת רבי יחזקאל בנעט אבד"ק נייטרא זצ"ל, וסוגיא דנותן טעם (כלל ל"ג פ"ו).

פרק רביעי

רבי פייבל הורוויץ

רבי שרגא פייבל הורוביץ, הגם שהגיע להוראה לא רצה ליהנות מכתרה של תורה, ישב לו בעיר מאדע, שם עשה בית מסחרו ארעי ואת תורתו קבע. יצא לו שם כתלמיד חכם מובהק, בקי בש״ס ופוסקים, חרוץ וחריף מפורסם. כשהפצירו בו נכבדי ק״ק פאקש, שיהי׳ להן לקצין ולמורה דרך, בטענה שאסור להם לישאר בלי רב כדי שלא ילכו האנשי ריב להשפט לפני ערכאות של נכרים [1], נענה להם ראשו, וקיבל את הרבנות, והעיר פאקש צהלה ושמחה.

גם הוא הי׳ איש מלחמה, הכה על קדקדם של המתחדשים ולא נתן בעירו לבטל שום הנהגה טובה של הראשונים, שמר על גחלת המסורה, הרביץ תורה ויראת שמים, העמיד תלמידים הרבה, בתוכם רבנים מופלגים ואנשי מעשה [2].

בשנת תקצ״ו כתב לו מרן הח״ס [3] „וכל דילדי׳ אימי׳ כוותי׳ תלד, גודר גדר ועומד בפרץ״, בשנת תקצ״ט מתיעץ עם החת״ס אם לשנות סדר הקריאה של ר״ח, תחת שהלוי דולג יהי׳ השלישי דולג וכדעת הגר״א מוילנא, ולא הסכים הח״ס לשנות המנהג [4].

הי׳ מחונן בפה מפיק מרגליות, קולו נשמע כצלצלי תרועה, וכל שומעיו נדמו ונכספו לשמוע הגה מפיו, בבחינת „שפתים יושק״. בשנת ת״ר דרש לפני שרי המחוז בלשון אשכנזית צחה, הי׳ נוכח השר המפורסם „גראף עסרטהזי״, הוא נקסם מנאומו של הרב,

1 בהקדמת שו״ת אוצר החיים ח״א, להג״ר חיים קיצע. ומובא שם שהג״ר יחזקאל בנעט הי׳ משתדל שרבי חיים קיצע תלמידו ימלא מקומו בפאקש, אבל הוא לא נענה לבקשת שלוחי פאקש.

2 מבין תלמידיו: הג״ר צבי הירש רוטה, רב באונג. בראד (חתנו של הגאון ר׳ יצחק משה פערלס מבאניהאד), הג״ר פסח זינגר, רב בפלאטא (בעל הכתב סופר המליץ עליו ״אין פסח שני בזמן הזה״), והג״ר אבא חייא הירש, רב בביטשקע (חמיו של הרב דוד ווסלי מפ״ב).

3 ח״ס א״ה (ח״א סימן מ).

4 שם או״ח (סימן קא), ראה תשו׳ ריב״א (או״ח סימן כו).

אחרי הדרשה אמר לו השר, לרב גדול כמותך אין נאה לשבת בעיריה קטנה, לך מתאים הרבנות של העיר פאפא [5].

לא ארכו הימים, רבי פייבל נתקבל לרב דפאפא, לא הועילו ההפצרות והבכיות של אנשי פאקש, בסוף שנת תקצ״ט ביום בהיר עזב את קהילתו ובא לפאפא בכבוד גדול, לנהל צאן קדשים עדה שלמה, מקום כבודו של הגאון ר׳ וואלף רפפורט ז״ל [6].

ראשית בואו לעיר פאפא ראה שהמקוה דרושה תיקון גדול, ולא עלה בידו לתקנה, נאלץ לסמוך להתיר את הזרמת המים למקוה ע״י מכשיר „פלומפ״. הגאון רבי מאיר א״ש ז״ל לא הסכים להיתרו [7], וגם הגאון רבי יצחק משה פערלס מאייזנשטט דחה דבריו וכתב לו: „ב״ה יום ג אדר שני ת״ר לפ״ק פה ק״ק א״ש. נושא המשרה, לתעודה ותורה, וקולע אל השערה, בפלפולו נוקב ויורד מצולה, העמק שאלה והגבה למעלה, ה״ה הגאון המפורסם לשם ולתהלה, כק״ש מו״ה פייבל נ״י האב״ד ור״מ דק״ק פאפא ... ואין אני אומר על שעת הדחק שהתיר מכ״ת נ״י שבזה מה שעשה עשוי כדין וכהלכה בלי ספק, אבל מכאן ולהבא כתבתי בדרך מו״מ מה שנראה לענ״ד, ובוודאי אין סברא לומר על קהל גדול כק״ק פאפא ירבם ה׳, שלא יוכלו לעשות מקוה באופן היותר כשר אליבא דכל הפוסקים כמו שראוי לעשות לטהרת קדושתן של ישראל, ולכן כתבתי הנראה לענ״ד. א״ד החותם באה״ר ואה״ע

הצעיר יצחק משה פערלס מברודא״ [8].

5 לפלגות ישראל באונגריה.

6 ראה לעיל (פ״ב אות י הערה 3).

7 אמרי א״ש (יו״ד סימן פו). מתארהו ״הרב הגאון המפורסם נ״י עה״ח מו״ה שרגא פייוול האבדק״ק פאפא״. ונזכר שם א״ה (סימן קו) ״הגאון המהולל חריף ובקי זך ונקי כקש״ת מוהר״ר פייבל אב״ד דק״ק פאקש יע״א״.

רבי מאיר א״ש זצוק״ל נודע כאחד מגדולי הדור, תלמיד מובהק להח״ס, חתן הגאון רבי דוד דייטש בעל אהל דוד זצ״ל מעיר חדש, מקודם הי׳ רב בבייא, ואח״כ ביארמט, ומשם נתקבל לאונגוור, נ׳ כ״ד טבת תרי״ב. נדפס ממנו שו״ת אמרי אש על ד״ח שו״ע, אמרי אש עה״ת ועוד.

8 בית נאמן (סימן כא כב). הגאון רבי יצחק משה פערלס הי׳ גאון וחריף מפורסם, בשנת תר״א בא מאייזנשטט לבאניהאד, ראשי קהילתו רצו אז

רבי פייבל לא מצא שם קורת רוח, קהלה גדולה וישנה מלאה רוח חדשה, לא הי׳ מספיק להם שרבם נואם בחסד עליון בלשון אשכנזית צחה, דרשו הימנו לדרוש בשפה הונגרית, במקום קדוש לפני ארון הקודש. הרב שבע מרורים, מנהיגי הקהילה מררו את חייו, רדפוהו בבוז וקלון [9] מרנא ורבנא החתם סופר בעודו בחיים חיותו, לא עלה להמתחדשים להתארגן בחטיבה אחת, להרים ראש בפומבי נגד ה׳ ומשיחו, אבל משכבה מאורן של ישראל, ביום כ״ה תשרי ת״ר, הגביהו ראש וגילו מצפונם, נתלכדו כל הצבועים לפונדק אחד, ודרשו בלי שום בושה לעשות תיקונים בדת, להקל עולה של תורה, חומרות ואיסורי דרבנן מעל ראשי עם קודש [10],

להנהיג לסדר החופה בבית הכנסת, כמנהגם של כת המתחדשים, אבל רבי יצחק משה מסר נפשו עליה, עמד בכל תוקף שלא לשנות מנהגי בית הכנסת והקהילה, ועי״ז פרצו מחלוקות נוראות, עד שראש הקהל הזמין שוטרים מזוינים בש״ק לבית הכנסת, והובילו את ראש המדברים של כת היראים לבית הסוהר תחת משמר על פני הרחוב, מה שגרם לחילול השם גדול, וכשראו שהרב לא נכנע בפניהם הלשינו עליו שאינו נאמן להממשלה וכדומה, עד שנאלץ לעזוב את מקומו, וביום בהיר הביאו עגלה ונשאוהו משם, ובני עדתו עדת החרדים, הם נשיהם וטפיהם געו בבכיה וליוהו בקולי קולות וזעקות עד לב השמים, זה הי׳ בחודש סיון תרי״ד, ובט״ו מנחם אב שחל״ח מרוב עג״נ, ומנ״כ באונג׳בראד. נדפס ממנו מעט תשובות בשם בית נאמן, בנו הי׳ הגאון ר׳ מאיר פערלס.

9 מספרים עד כמה הי׳ חוצפתם של אלו: פעם ביום ש״ק כשהלך הרב מבית הכנסת לביתו, חתבו לו בכיסו מקטורת בוערת, ובכל הדרך עלה העשן סביביו...

10 לעומתם פירש מרן הכתב סופר הקרא (דברים ד ב) לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמור את מצות ה׳ וגו׳. הכוונה נגד דעת חדשים מורדי אור, שאומרים יען שעול תורה קשה כעת לשמור הכל, על כן יהי׳ טוב אם הרבנים יתאספו להקל לקיים לכל הפחות עיקרי הדת, וכן נעשה תועבה זו באשכנז, מחבלי כרמים רב חובלים העבירו יו״ט שני ומציצה וכדומה, ועל כן הזהירה תורה הק׳, לא תגרעו ממנו כדי לשמור את מצות ה׳, כי תורת ה׳ תמימה (דמשק אליעזר, פ׳ ואתחנן).

והגה״ק רבי חיים סופר (קול סופר פ״ט דסוטה) כתב עליהם: בית ועד יהי׳ לזנות, ״הכוונה מעולם היו עוברי עבירות פעם מיעוט הדור פעם רוב

ובראשם עמדו רבנים ריקים ופוחזים, תלמידי חארינר, אשר בפיהם קראו למו „השכלה" ובתוכם טמון ערבם, שיטת הרפורם הברלינית·

רבי פייבל ראה עני עירו בפרט ומצב הירודה בהמדינה בכלל, טיכס עצות, איך להציל עדר ישראל מיד הטורפים, והמתיק סוד עם צדיק הדור רבי יהודא אסאד, לסדר משלחת רבנים ונכבדים אלו שידברו טובות לפני הקיסר בווין, להפר עצתם, וזה השיב רבי יהודא אסאד[11] :

„יראה בנחמה, בעיר ה' שמה, ה"ה כבוד יד"נ וחביבי הרב הגאון הגדול העצום, סיני ועוקר הרים, ערוגת הבושם, פה"ח, עה"י, נ"י, ציס"ע, כש"ת מו"ה פייבל הורוויטץ נ"י האב"ד ור"מ בעוב"י ק"ק פאפא יע"א[12]· יקרת קדושתו קבלתי לנכון··· והעיקר אם נעשה דבר מה לתועלת הכלל טוב הדבר שגדולי הרבנים המפורסמים צדיקים וחכמים שבמדינה לכה"פ עשרים, יבואו יחד וימתיקו סוד, ואותן הרבנים יטילו גורל מי ומי יהיו

הדור, עכ"פ לא עשו בית ועד להתיר בפומבי עבירות, ומצות לזנות מאחרי ה', אבל בעיקבא דמשיחא יעשה בית ועד אסיפה מאנשי מדינה לעשות סדרים לזנות מאחרי ה', וזה בית ועד יהי' לזנות, כמו לא תתרו אחרי לבבכם וגו' אשר אתם זונים אחריהם, כאשר ראינו בעוה"ר מעשה קונגרס"·

11 תשו' מהרי"א (א"ה סימן כא)· רבי יהודא אסאד נולד באסאד לא רחוק מאויבן ישן, שימש את הג"ר פלק סודיעץ, אח"כ את אחיו הג"ר אהרן סודיעץ בסרדאהעלי, ומשם נסע לניקלשבורג ונעשה תלמיד חביב לרבי מרדכי בנעט· אחרי חתונתו נבחר לדיין בסרדאהעלי ומשם לרב ב' רעהטע וק"ק סמניטץ, ובשנת תרי"ג נבחר לרב דק"ק סרדאהעלי, הי' גאון וחריף עצום בנגלה ומקובל גדול בנסתר, לוחם מלחמת ה' ובעל מופת מפורסם, נ' כ"ג סיון תרכ"ו, ונדפסו תשובותיו בשם תשו' מהרי"א "יהודא יעלה" על ד"ח שו"ע ומהרי"א עה"ת, רבינו רבי זוסמן סופר הספידו תמרורים (מלאה קטרת דרוש ד), ובילקוט אליעזר (ריש חלק ג) מביא חלק מתשובה שערך אליו הגאון ז"ל לפני פטירתו, ונשאר בלי סיום·

12 שם (סימן עח) מתארהו להר"פ הורוביץ כבעמ"ס "שמלת בנימין", וזה ט"ס כי הג"ר וואלף רפאפורט חיבר ס' שמלת בנימין, ראה לעיל (פ"ב אות י הערה 3)·

ההולכים ועוסקים בזה להשתדל מהקיר״ה[13] להעמיד דתינו על תלה שלא ימוט יותר, וימצא בנו תהל״י צדיקים חכמים פרקליטים שיודעים לדבר לפני המלך יר״ה ולא אלמן ישראל...״.

רבי פייבל נענה לו ראש, ונכנס בעובי הקורה לקרוא עצרת רבנים, לא עשרים אלא מאה ועשרים רבנים, התקשר עם מעריציו לשעבר אנשי ק״ק פאקש, מקום שקול ה׳ עודנו בכח ובהדר, וביקש עזרתם לאכסן במקומם אסיפת רבנים מכל גדולי אונגרין, הם ענו לו בתשואת חן, בראשם המרא דאתרא רבינו רבי יואל אונגר, וראש הקהל הגאון ר׳ קלמן טעבל, והשיגו רשיון ע״ז מטעם הממשלה והגראף עסטרהזי, ועוד זאת, שהעמיד השר משוטריו ומשרתיו שישמרו על הסדר, וגם שלח את מזכירו, לברך את קהל הרבנים בשמו.

רבי פייבל הריץ מכתבים והזמנות למאה ועשרים רבנים, בדברים חמים והתעוררות, להקיץ מתרדמתם ולהתאסף לפונדק אחד, כדי לעצור בעד המחלה המספחת בעוד מועד, ולמען השב את לב בנים, אשר נגזלו מחיק התורה והמסורה, אל אבותם.

ביום מועד, ראשון למעשה בראשית, ג׳ אלול תר״ד, נהרו גדולי המדינה ומנהיגיה לעיריה פאקש, אמנם לא כאשר קיוה רבי פייבל, כי סך הכל לא הגיעו אלא עשרים וחמשה רבנים, רובם שלחו מכתבי התנצלות[14], מחמת שהמרחק רב או חסרון כיס

13 ר״ת, קיסר ירום הודו. ידוע לנו הופעת גדולי המדינה לפני הקיסר בשנת תר״י, בראשית הטפסר ר׳ יצחק דייטש, ביקשוהו שיעמוד לימין היראים בכל הדברים הנוגעים לחיזוק הדת (מטה נפתלי, לקוטי ב״א סימן כט). שנית עמדו לפניו בשנת תרכ״ד, להפר עצת המתחדשים להקים ״בית מדרש לרבנים״. ובאחרונה בשנת תרכ״ט, כאשר קמו אנשי הקונגרס בעזרת ממשלת הונגריה וחקקו חוקי און לכפות על הכלל כולו ר״ל, ועלתה להם אז להפרד לשתי מחנות.

14 מכתב שנתפרסם בתל תלפיות (תרנ״ח סימן קי״ח). ״בעה״י יום עש״ק ב׳ דר״ח אלול תר״ד לפ״ק טאפאנאר. לשלום לכל בעלי אסופות עדת אבירי הרועים, תמימי דעים, אנשי כנסת הגדולה הנאספים בק״ק פאקש יע״א, וביחוד לידידי הרב המאה״ג המופלא והמושלם בתורה ובמעשים כש״ת

הוצאות הדרך הי׳ השתתפותם מן הנמנע. בין הבאים הי׳ הגאון ר׳ געץ שווערין, רבה של בייא, והוא עמד בחזקה להמתין על הרב ר׳ ליב שווב מפעסט. הרב שווב הי׳ נודע כבר שנוטה ללכת מתחדשים, לכן הי׳ התמרמרות בין הרבנים להצעה זו, בכ״ז הסכימו על כרחם להמתין עליו, היות שהרב מבייא הי׳ מזקני הדור וגאון מפורסם[15]. בראש הקרואים ישבו, הרב מבייא, הרב מפאפא והרב מפעסט. רבי פייבל פתח את האסיפה, ותיאר לפני שומעיו בלשון למודים מעמד הדת הנמצאת בכל רע, ומעמדם של הרבנים הנרדפים מכל עבר ופינה, והציע להתלכד ולעשות תקנות קבועות, נגד המהרסים והמחבלים כרם ה׳. אחריו קם הרב שוואב, והפך הקערה על פיה, „חוב קדוש עלינו, לעשות בכל עיר ועיר בתי למוד לנערים, לעשות תיקונים וסדרים, כי העת דורשת מאתנו זאת״. כששמעו הרבנים החרדים שגם הוא מאותו

מה״ו יואל נר״ו אב״ד ור״מ דשם. אחרי כתבי את כל דעתי נתחדש אצלי מה שצריך לאותו ענין של גלוי ראש באנשים, וזה, נראה שהמתיר זה תופס עצמו במדרש שהביא הט״ז בא״ח סימן א, אבל הרוצה להטריח עצמו ש״ד ועדיף, ואני תמה כי זה המדרש הוא בויקרא רבה פ׳ אמור, בפסוק שור או כשב, א״ר יצחק משל למלך ששלח פרוזדוגמא למדינה וכו׳ אר״י בר״ס אמר הקב״ה עשר מיני בהמה מסרתי לך ג׳ ברשותך ושבעה אינן ברשותך, ג׳ ברשותך שור שה כשבים ושה עזים, ז׳ אינן ברשותך איל צבי וכו׳, האם נאמר ג״כ שכל מי שרוצה להטריח להביא מאותן השבעה ש״ד ועדיף, והלא הוא איסור דאורייתא ופסול וכו׳, וכן הוא בענין גלוי ראש שאע״פ שאסור מצד עצמו שאצלינו הוא קלות ראש ואית בי׳ משום חקות הגוי כמש״כ הט״ז שם סי׳ ח, מ״מ אמר הקב״ה שיש בו ג״כ דרך פשוט ונועם שלא להטריח... והנה מסרתי דברי אלה ביד איש ימיני הרב המאה״ג המופלג בתורה וצדקות, להגיעו ליד רבותינו הנאספים שם, כי הוא אחד מן הקרואים, ואני תפלתי יהי׳ ה׳ עמכם להעמיד הדת על תלה בכל עניינים, וה׳ יטיב לכם החתימה מימים ימימה, כ״ד אה״נ דש״ת

הק׳ **טובי׳** במה״ו **לאזר** כ״ץ זללה״ה
חפק״ק הנ״ל וגליל שאמידע ודאמבוואר

(הוא הג״ר טובי׳ כ״ץ פישר, נזכר כ״פ בח״ס, בעמ״ס חלקה טובה ומעשה טובי׳ על תהלים, נ׳ תרי״ט).

15 ראה לעיל (פ״ב אות י הערה 1).

הכת, וכל מגמתו ללכת עם העת, אמרו לא לנו ולכם לבנות בית ה׳, ויקומו בזעם לעזוב את האסיפה. כאשר ראה שוואב כי אין אף אחד שיסכים להצעתו, עזב את האולם בלוית ידידו ר׳ געץ.

הנשארים החליטו פה אחד, כי אסיפה זו אינה אלא הכנה לאסיפה גדולה של כל רבני המדינה, אשר יתקיים בעיר אויבין, מקום מרכז המדינה, ומשם יצא דבר ה׳, לחזק בריחי היהדות על כל פרטיה. בכ״ז קבלו הצעות וקבעו שבעה סעיפים, שנתאשר על ידי הנוכחים על אתר, ונעתיק ממנו איזה קטעים:

„בבית ישראל ראיתי שערוריה, בעוה״ר כמעט נפלו חומותיה ונפרצו גדריה, איש כל הישר בעיניו יעשה, לא ישמעו לקול הורים ומורים, גם עלו שועלים קטנים, מחבלים כרמים להשחית כרם ה׳ צבאות, רבים עלו על כסא ההוראה, ולא הגיעו להוראה, על כן התועדנו יחד להתיעץ מה לעשות לתקן בדקי הדת, לחזק מוסרי האמונה ולגדור הפרצים, היום באנו הנה בעצת כל חכמי ורבני המדינה, אשר הסכימו יחד כאיש אחד לבוא להמתיק סוד, אמנם רבים מגאוני הארץ וחשוביה מנעם ה׳ מסבות שונות לבוא להועד הזה, כאשר הודיעו אותנו במכתבים אלינו, על כן כעת ידינו אסורות, ואין אתנו לעשות עד אשר נבוא אל מקדש אל האסיפה הגדולה אשר יועדו כולם, ולעת הזאת למען לא תהי׳ ביאתנו הנה חנם ולריק, הסכמנו יחד בלב אחד וברצון כולנו ליעץ עצה ולתקן המכשול, אם נשיג רשיון על זה מאת מלכינו ושרינו יר״ה.

...לא יהי׳ רשות לרב ואב״ד, יהי׳ מי שיהי׳ ליתן הוראה וסמיכות היתר הוראה, כי אם בעת התאסף רבני הארץ בועד הקטן, אז יעמוד הרוצה ליטול את השם ולהסמך, בפני ג׳ אנשים הנבחרים לראשם לאסיפה, והמה לא יסמכוהו כי אם בהביאו כתב־תעודה מרבו שלמדו תורה, ששימש בישיבה כראוי, והי׳ נגד ה׳ דרכו ותהלוכותיו בתמימות.

...חוב על כל רב, להשגיח על השו״ב וסופרים ומורים ומלמדי תינוקות, על עניני הלמוד, שלא יעשו המלמדים מלאכת ה׳ ברמיה, וגם על חנוך הנערים, שיהי׳ על דרכי התורה ויראה, וגם

הנהגת המלמד בעצמו שיהי' נגד ה' דרכו, ושלא יתעצל הרב מלנסות ולהעמיד את כל הנערים אל כור הבחינה..." ובאו על' החתום בסדר הזה:

יונה ארי' במו"ה משה ז"ל	רב בצעצע [16]
צבי הירש אפענהיים	רב בטעמשוואר [17]
יהודא ליב מלבוב	רב בפוחאף
וואלף חיות	רב בפאלוטה [18]
פייבל הורוויץ	רב בפאפא
ישראל לעוו	רב בבארניא [19]
אפרים	רב באפשטוק
שמעון סג"ל	רב ביאנקאוויץ [20]
יהושע	רב בבאגרדא [21]
יואל רעכניץ	רב בפאקש
ליפמן הירש	רב בסאבטקע [22]
חיים שלעזינגר	רב באירשע [23]

16 בשה"ג כתב, הג"ר יונה ארי' לדערער בהג"ר אברהם חיים רב דצעצע נ' תקצט, נזכר בח"ס (יו"ד סימן נג). וכאן מבורר שהי' בן ר' משה, ונ' אחר שנת תרדי.

17 נזכר לעיל (פ"ב אות ח הערה 6).

18 הג"ר בנימין זאב חיות הי' תלמיד הח"ס, נזכר כ"פ בתשו' ח"ס.

19 בן הג"ר ליב חסיד מבאניהאד (נזכר לעיל פ"ב אות י אחר הערה 7), בשנת תקפח נבחר לרב דארדע והגליל (ח"ס א"ה ח"ב סימן קא), ומשם לפינפקירכן וגליל בארניע, נ' ח"י תמוז תרכט. אחיו הי' הג"ר מרדכי לעוו (בעמ"ס מר דרור על סוגיות). הוא הי' רב בפונפקירכן (פעטש), וחתם עצמו רב בבראניא ע"ש המחוז והגליל, מספרים: שנתהוה ויכוח חריף בשעת האסיפה והוא עמד בתוקף נגד המתחדשים, אז קרא אליו רב מהמתחדשים בצחוק, הנה גם הרב מפונפקירכן (ר"ל מחמש תועבות) כאן! ענה רבי ישראל, "מוטב לישב בתוך החמש תועבות, מלהכניס את התועבות בלבו!"

20 הוא הנקרא ר' שמעון וואלנטין (שה"ג).

21 הי' רב בשרבוגרד, נ' ט"ו תמוז תר"ט (שם).

22 הג"ר ליפמן נזכר כ"פ בח"ס בתואר תלמיד חביב ר' ליפמן כץ, מקודם הי' רב בקאלדא ולבסוף בסבאדקא.

23 הוא הגאון המפורסם ר' חיים קיצע, בעל שו"ת אוצר החיים, מקודם הי' רב בווספרים, נ' י תמוז תר"י. הוא וגיסו הגה"ק רבי עמרם חסידא, היו

יהושע אדלער	רב בוורפלעט [24]
ארי׳ ליב רייכרד	רב בקאטה [25]
זלמן פערלשטיין	רב באונסדורף [26]
אברהם אהרן	רב ביעמרינג [27]
דוב בער	רב במיקולש [28]
מנחם מענדל	רב ביערגן
יהודא אסאד	רב בסעמניץ [29]
יוחנן שפיטץ	רב בטאב [30]

חתניו של הג״ר ישראל רב דפלאטה (ולא כמש״כ בתולדות בס׳ מהר״י כץ, שהיו חתניו של ר׳ ישראל לעוו מבאראניע הנ״ל).

24 הוא הג״ר יהושע כ״ץ, תלמיד הח״ס, נדפס ממנו ס׳ מהר״י כץ (ירושלם תשיט), בשה״ג כתב ששם משפחתו הי׳ רפפורט, נ׳ טו חשון שנת תרז, נזכר כ״פ בתשו׳ ח״ס ומהרי״א.

25 נ׳ ה שבט שנת תרז. בנו הי׳ הג״ר יונה, ממלא מקומו שם, חתנו של הג״ר יהודא אסאד.

26 רבינו ר׳ זוסמאן סופר הספידו (מלאה קטרת דרוש ה) שהי׳ גאון וחריף מפורסם.

27 הג״ר אברהם אהרן פשערהופר הי׳ בנו של הג״ר משה קנישא, מיעמרינג הלך למלא מקום אביו בפרוינקירכן, נ׳ אדר״ח חשון תרכט, נזכר כ״פ בח״ס, בלקוטי חב״ח יש עליו הספד, וכן הספידו רבינו ר׳ זוסמאן סופר (מלאה קטרת דרוש ז).

28 נזכר בח״ס (חו״מ סימן רב), והכתב סופר כותב אל חתנו (אגרות סופרים סימן מ) ״הרבני המופלא ומופלג מלא פלג חריף ושנון כ״ש מהו׳ יוסף נ״י מילידי ותושבי ק״ק פאקש יע״א, חתן הגאון הגדול המפורסם מה״ו בער אבדק״ק מיקלאש נ״י״, ולא נכון מש״כ בשה״ג שהי׳ דומ״צ במיקלאש.

29 ראה לעיל (הערה 10). בתשו׳ מהרי״א (או״ח סימן נא) כותב ״דע אהובי בני שיחי׳ באמצע חדש אלול תר״ד לפ״ק כשהיינו בוועד הרבנים בק״ק פאקש, ובבואינו בחזרה בבקר השכם טרם נסענו משם התפללנו עם מנין בבית המלון, ולא שמענו בו ביום ב קריאת התורה שחרית, וכמו ג או ד שעות אחר חצות היום הגענו לישוב שהי׳ שם בהכ״נ, וקבצנו מנין עשרה להתפלל מנחה, ושלשתנו בד״צ שהיינו ביחד, הגאון אב״ד מיקלאש והגאון אבד״ק סאבאטיש ואני, הסכמנו בעצה אחת ועשינו מעשה לקרות בתורה אז פרשת השבוע של שחרית, בין אשרי לתפלת ש״ע, כדי שלא לבטל התמיד תקנת עזרא שלא לשהות ג ימים בלא תורה״.

30 בעמ״ס בן זכאי, נ׳ שנת תר״ל, מ״כ בעיר ווין.

פנחס כץ	רב בטעלקא [31]
יוסף פלעש	רב בוועספרעם [32]
אהרן קוטנא	רב בטאטא [33]
ישראל הרואה	רב בסאבטיש [34]

רבי פייבל אף שנשאר מאוכזב מאסיפת פאקש, לא ידע מרגוע לא נח ולא שקט עד שקבע מועד להכניס את גדולי ישראל לעיר אובין, והריץ מכתבים למאות עם דברי התעוררות, לעמוד על נפשם ועל נפש זרעם, ולצאת חפשי מתחת עול המתחדשים.

אמנם עד שלא יצא מכח אל הפועל האסיפה הגדולה, נאלץ רבי פייבל מראשי הקהילה בעל כרחו, לשאת נאום בבית הכנסת בשפת המדינה, לא הי׳ לו מקום מנוס למנוע זה, מכיון שהזמינו לזה את שרי העיר, רבי פייבל דרש את דרשתו האחרונה, ונמס לבו בקרבו מתוך צער ועגמת נפש [35], עודו באבו בן מ״ט שנה, בשנת תר״ה, הלך לו למנוחות, במסירות נפשו לחם את מלחמתו השערה, עד זיבולא בתרייתא, נספד כהלכה [36] ע״י אחד מהגאונים המפורסמים במדינה, רבי אברהם שאג מקויברסדורף [37], תנצבה״ח.

31 הרב פנחס הכהן פישר הי׳ רב בטעלגד, נזכר בשו״ת עטרת חכמים (יו״ד סימן יט) (שה״ג) אחיו של הג״ר טובי׳ (הנזכר בהערה 14).

32 מוועספרים הלך לווייסנבורג, בלקוטי חב״ח יש עליו הספד.

33 בעמ״ס משחת אהרן עמ״ס נדה, אביו של הג״ר שלום קוטנא רב דאייזנשטט.

34 תלמיד ח״ס, מקודם הי׳ רב דבאנאוויץ, נ׳ כד אייר תרכ״ד, חתנו הי׳ הג״ר קאפל רייך רבה של פעסט.

35 שה״ג.

36 מה שכתב בשה״ג שבס׳ מלאה קטרת יש עליו הספד, זהו טעות.

37 דרשות הרא״ש (דרוש ע). רבי אברהם שאג (צוועבנר) הי׳ מגדולי תלמידי הח״ס, מפורסם בתורתו ובצדקתו, כל ימיו עמד בראש הלוחמים נגד המתחדשים, בשנת תרל״ג בהיותו בן ע״ב שנה עלה לאה״ק, בלויית תלמידו הנאמן הגאון ציס״ע מרן ר׳ יוסף חיים זוננפלד זצ״ל, ונ׳ ביום כ״ט אדר שני תרל״ו, נדפס ממנו שו״ת אהל אברהם ודרשות הרא״ש, ראה תולדותיו בס׳ לפיד אש (ירושלם תשי״ד).

בפטירת רבי פייבל הורוביץ נשבת יזמת האסיפה הגדולה, ימים עברו ונשכח כל התעוררות להקים עולה של תורה ומסורה, הרבנים נתקבלו לקהילות גדולות הגם שלא היו ראוים לכתר תורה, ועוד יותר כי נתקבלו רבנים שהיו מפורסמים לקלים ולעזי פנים, וכוחם של המתחדשים הלך וחזק.

פרק חמישי

רבינו יואל אונגר

רבינו יואל אונגר נולד בשנת תק״ס לאביו איש תם וישר הר״ר אליעזר אונגר ברכניץ [1], אביו של ר׳ אליעזר הי׳ איש צדיק תמים פרנס העיר ונכבד בכל הסביבה, הר״ר אהרן רכניץ, חמיו של הג״ר ליב קניגסברג האב״ד דשטיינעמנגר. בראות שנכדו הילד יואל מחונן בכשרונות יעילות, לקחו בביתו והשכיר לו מלמד פרטי ללמדו תורה. הילד הלך וגדל בתורה בחכמה ובבינה יתירה, ובהיותו כבן שמונה חידש מעצמו דבר שמעתתא, וכשבא לפני המרא דאתרא הגאון ר׳ אלכסנדר מייזליש [2] ציוהו לידרוש זאת בבית הכנסת כדי לכבדו נגד זקני עמו.

שקידתו בתורה הק׳ הי׳ עד להפליא, שם לילות כימים לחזור על לימודו, וכ״פ כשבאו שרים נכבדים לבית זקנו, עלה על העליה שלא יתבטל מלימודו. ה״ב יואל הלך לו לבקש רב אשר תורה יבקש מפיו, שימש שלשה גדולי הדור, רבי אלעזר בעל שמן רוקח [3],

1 המקורות בפרק זה, א. הספדו של חתנו הג״ר זוסמן סופר זצ״ל במלאה קטרת, הנדפס גם בהקדמת תשו׳ ריב״א ח״ב. ב. הוספות והערות הנספח להספד הנ״ל בתשו׳ ריב״א שם, אשר נערך ע״י נכד רבינו, הגה״צ ר׳ פישל סופר רב דמאישא זצ״ל הי״ד. ג. מפי השמועה, וגם מה שנשמעו מפ״ק רבינו ר׳ יוסף צבי דושינסקיא זצ״ל רב דעדת חרדים פעיה״ק ירושלם ת״ו.

2 ראה אודותיו בפ״ב אות י הערה 2.

3 הי׳ מגאוני הדור, בן כ׳ שנה נתקבל לרב בפילץ, בשנת תקס״ב נבחר לטריטש ועוד מקומות, ולבסוף ימיו נתקבל לרב בסאנטוב, חיבר ס׳ שמן רוקח שו״ת ג״ח ועל מסכתות, שערי דיעה על יו״ד, שב שמעתתא על כללים, הו״ל שיטת

רבי צבי הירש חריף בעל טיב גיטין [4], ורבי קאפל חריף בוורבוי [5] זצ״ל, אמנם לא מצא מנוח עד שהגיע לנ״ש תחת צילו של רבי מרדכי בנעט הרב המדינה, מבארו שאב חיים שלשה שנים רצופים, וקנה לו שם טוב כת״ח מובהק, עד שהבחורים הגדולים קרבוהו והשתעשעו עמו ארוכות וקצרות, ביניהם הגאון רבי יהודא אסאד [6] והגאון רבי געץ שווערין [7]. סיפר, איך שבחנו אותו בעודו צעיר לימים, שאלוהו: כמה פעמים נמצא „חזקה דרבא״ בש״ס ובשו״ע אורח חיים, והשיבם קולע אל השערה.

רבי מרדכי בנעט זצ״ל הי׳ חביב לו מאוד מאוד, וכאשר סיפר מקדושתו וגדלותו, זלגו עיניו דמעות, ובכל פעם שנשא את שם רבו על שפתו, קם מלא קומתו, לזכרו קדוש.

פעם סיפר, כי בחדרו של רבי מרדכי בנעט הדליקו בכל ערב שבת קודש נרות גדולות וארוכות, כדי שיאורו כל הלילה, ללמוד את סדריו כנהוג. פעם אחרי הסעודה בליל שבת נכנס לחדרו ושב בחזרה, ומתמיה ושואל את הרבנית, מה זה היום שלא הדליקו נרות בחדרי? הרבנית נבהלה מאוד, ואמרה אל הרב בא החדרה ותראה איך שהנרות דולקות, הוא נכנס עמה עוד פעם, ואמר שבחדר שורר חושך, והיא טוענת לעומתו שהחדר מאור כמו בכל שבת ושבת, ונפלה עליה פחד איום, היות שחשבה שהרב החטיא את המטרה ואינו מדבר אל הענין ח״ו, עד שבא השמש ופקד עליו הרב שיגיד אם הדליק היום את הנרות, השמש אחזו פלצות, והודה ולא בוש, כי שכח להדליק את הנרות בזמנו, וכבר הי׳

ראשונים ״עיני העדה״ עם זר זהב משלו, ועוד ספרים הרבה, נ׳ כ״ז שבט תקצ״ז, בנו הי׳ הגאון שר התורה בעל שערי תורה.

4 הג״ר צבי הירש העללר הי׳ רב בבאניהאד, משם לאונגוור ולסוף ימיו אב״ד דאויבן ישן, בעמח״ס טיב גיטין עמ״ס גיטין ושו״ת, וקונטרס ר׳ צבי חריף, נ׳ כ״ה תשרי תקצ״ה.

5 הג״ר יעקב קאפל קונשטשאדטער, בעמח״ס חידושי יעב״ץ עמ״ס חולין, נ׳ בשנת תקצ״ו, בתורת משה פ׳ ויחי יש עליו הספד.

6 ראה פרק רביעי הערה 11.

7 לעיל פ״ב אות י הערה 1.

בין השמשות כשהדליקם מפני אימת רבו עליו, מזה יש לראות גודל קדושת רבי מרדכי בנעט, שעיניו היו טהורים וזכים כ״כ עד שלא ראה אפילו האור שהודלק באיסור...

אחרי נ״ש נסע אל ישיבת מאור הגולה רבינו החתם סופר לפ״ב, ה״ב יואל הי׳ בחור הצנע לכת ושפל ברך, בפרט במקום שאין מכירין, וישב לו בין הבחורים כגילו, אחורי הבחורים המופלגים והחשובים, בשעה שהגיד הח״ס את שיעוריו כסדרן. פעם הציע מרן ז״ל לפני בני הישיבה קושיא גדולה בסוגיא דברירה, והבטיח לתת אדום זהב למי שיגיד ישוב הגון. במעמד הזה היו נוכחים כמה מאות בחורי חמד ביניהם גדולי תורה, בראות ה״ב יואל שאין אף אחד מי שיענה תירוץ, הרים את קולו הרך מאחורי הבחורים, והשיב תשובה מתאימה בטוב טעם ודעת, עד שעמדו משתומם כל אבירי לב גדולי התלמידים, ומרן ז״ל הושיט לו האדום בתש״ח, והושיבו לפניו. מאז קראו לו „דוקאטן בחור״!

פעם נסע הג״ר יצחק ראכליץ אב״ד דק״ק ברגסאז לפ״ב אצל הגאון רשכבה״ג בעל החתם סופר לקבל ממנו סמיכה, הסמיכו מרן הח״ס, והתפאר לפניו בתלמידו ר׳ יואל, ואמר לו „מיין ר׳ יואל לערנט וואהל״ (ר׳ יואל שלי לומד טוב), ואמר לו שידבר עמו ד״ת [8].

גביר אחד ירא אלקים ומוקיר רבנן בשאכטיץ, ר׳ יוסף יוסט, נתן לו את בתו מרת מירל לאשה, רבינו ישב עה״ת בטהרה בבית חמיו, עסק בסוגיות חמורות וירד לתוך תוכן של הדברים, עד כי גדל מאוד. מסחרו של חמיו הי׳ ששלח לעיר הבירה ווין שוורים. פעם אירע שהי׳ טרוד מאוד ושלח את חתנו לווין לסדר לו עסקיו. כשרבינו מצא את עצמו לא רחוק מפ״ב, אמר לנסוע לפ״ב לקבל מרבו את ברכת השנה, שהי׳ אז לפני ראש השנה, הנה רבו הקדוש מרן הח״ס הוכיחו על פניו, ת״ח שכמותך יעסוק לפני ימים הנוראים האלו בדברים בטלים! כבר הגיע העת שתט שכמך

8 הקדמה לאמרי אש עה״ת (להגאון ר׳ מאיר אש זצוק״ל) מהמו״ל הג״ר יצחק מרדכי שוורץ, (אגב יש להעיר ע״ד המחבר פאר מרדכי (תולדות ר״מ בנעט) שהשיג על שה״ג מארץ הגר, שמיחס את רבינו לתלמיד הח״ס, כי לפי חשבונו כשבא הח״ס לפ״ב הי׳ הריב״א כבר בפאקש, הם דברים מוכחשים לגמרי).

לקבל עליך עול רבנות. דברי רבו עשה רושם, המשלוח לווין לא הצליח כי השוורים נפלו באם הדרך פגרים מתים ומתוך כך ירד חמיו מנכסיו, והי׳ זה לאות כי עליו לשמוע בקול רבו, וקבל את משרת הרבנות שם בשאכטיץ.

כשעזב רבי פייבל הורוויץ את הרבנות בפאקש, בקשו שוב טובי הקהילה מנהיג חדש לעירם, הפעם הגיעו הצעות מחמישים רבנים מהמדינה, החליטו לסדר את בחירת הרב ככה: שיבחרו עשרה רבנים מהחמישים, ומתוך העשרה יוציאו ע״פ גורל שלש שמות, ומתוך השלשה שוב פתקא.

כבר הזכרנו שהגאון ר׳ משה פאקש, בנו השני של רבינו ר׳ איצק גריסהבר זצ״ל גר ביינק, הוא הי׳ בידידות עם הגאון משאכטיץ רבינו ר׳ יואל אונגר, לכך תמך בהצעתו שהוא הוא הראוי לאותו לאיצטלא, למלאות הרבנות בפאקש. לזאת בא עמו הג״ר משה פאקש במו״מ של הלכה, ורבינו השיב לו תשובה ארוכה[9], כדי שיהא בידו מה להראות להתלמידי חכמים בפאקש, וביזמתו נבחר לתוך עשרה הראשונים[10], ומן השמים זכו לו שעלה עליו הגורל, ובשנת תר״א ישב על כסא הרבנות בפאקש.

רבינו הי׳ דבוק בתורה הק׳ בכל נימי נפשו, לא הלך ד׳ אמות בלעדה, ותורתו נתקיימה בידו, כי כל רז לא אנס לי׳, הי׳ בקי בכל סוגיות הש״ס לעומקה ולרחבה, שני התלמודים היו שגורים בפיו, ואף סדר טהרות עם פי׳ הר״ש, את החושן משפט ידע על בוריו עם קצות החושן והנתיבות, ועוד בשאכטיץ בשנת תקצ״א התחיל לכתוב ביאורים וחדושים על החו״מ, ולא נשאר בידנו אלא מקצת מן המקצת על הל׳ טוען ונטען וכללי מיגו, המובא בתשובת ריב״א ח״ב. לעומת זה לא הי׳ מתאמץ להטיף לפני בני עדתו דרשות מסודרות כדרך הדרשנים, מה שהרע באמת למנהיגי הקהילה, אבל הוא בשלו טען נגדם, כי ברוב דברים דברי תוכחה

9 תשו׳ ריב״א ח״א (סימן לו, קטז), בשעת סידור הספר חלקו את התשובה לשתים, לפי הענינים.

10 מש״ב הגה״צ רבי יצחק צבי סופר שליט״א, מה ששמע מדודינו רבינו ר׳ יוסף ליב סופר זצ״ל.

גם אם נעימות ידברו, לא יועילו כל כך לחדול פשע, כמו מי ששם לילות כימים ללמוד תורה לשמה, אשר זכות התורה משפיע יראת ה׳ על כל סביביו.

אליו פנו מכל הסביבה בשאלות חמורות ועדינות, והוא האיר עיני חכמים בפלפול ובסברא, ואסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, פעם בא בארוכה ופעם בקצרה. את תשובותיו השיב בלי איזה הכנה דרבה לזה, ובלי עיון בפנים בפוסקים וספרים, רק ישב לו על מקומו והעט כותבת כפי אשר רחש לבו. גם נייר לכתיבה לא הי׳ לו מן המוכן, כשהי׳ נחוץ לו להשיב שלח שליח אחר פיסת נייר, וכשנתמלא על כל גדותיו הוסיף לקנות עוד חתיכה, וכל שכן שלא נחשב בעיניו להניח אצלו העתק מהמון תשובותיו אשר נפוצו בעולם הגדול.

אירע פעם, שסגר את עצמו בתוך חדרו לכתוב תשובה ארוכה, בהלכות מקואות, מה שהי׳ לפלא לכל העומדים סביבו, כי מעודו לא הי׳ רוגזני או עצבני, שום רעש וקולות שבבית לא הפסיקוהו מעיונו, כשגמר הכתיבה התנצל עצמו, כי הפעם עלה בידו לכתוב תשובה נפלאה וארוכה, להגאון רבי חיים הירש מנהיימר לאונגוור[11]. חבל שגם תשובה זו נאבדה, בתוך המון תשובותיו, וחתנו רבינו רבי זוסמאן זצ״ל טרח כמה טירחות וקיבץ מספר תשובות, לעשות זכר קודש לרבינו ז״ל, והוציא לאור ספרו בשם „תשובת ריב״א״ ר״ת רבינו יואל בן אליעזר[12].

11 משם דודינו הנ״ל. הג״ר ח״צ מנהיימר הי׳ תלמיד הג״ר קאפל חריף מוורבוי ותלמיד מרן הח״ס, מקודם רב בשוטלסדורף משם הלך לוורבוי, ובשנת תר״ל נתקבל לרב אב״ד דאונגוור, הי׳ מפורסם לחריף עצום ולוחם מלחמת ה׳, נ׳ ט״ז תמוז תרמ״ו, כעת הדפיסו ממנו ס׳ עין הבדלח שו״ת (ברוקלין תרצ״ח), וחדושי סוגיות (שם תש״ד).

12 החלק ראשון (או״ח ויו״ד) יצא לאור ע״י רבינו ר׳ זוסמאן בשנת תרמ״ט, והחלק השני (אה״ע וחו״מ) נסדר ע״י רבינו ר׳ שמעון סופר, ויצא לאורה ע״י נכד המחבר הרה״ח צדיק תמים הר״ר אליעזר יואל פאשקס זצ״ל ממאקאווא (חתן הגה״צ רבי שמעון סופר מערלוי זצוק״ל) בשנת תרפ״ד, ושם נמצאו גם דברי אגדה מרבינו יואל, המקובצים מספרי ילקוט אליעזר ודמשק אליעזר מרבינו ר׳ זוסמן זצ״ל.

תשובות אלו המעטים מראים את גודל תבונתו ועמקותו בכל מקצוע שבתלמוד, וכך כתב חתנו הנ״ל בהקדמתו: „נכון לבי בטוח, כל הלומד בו ישתומם על גדולת המחבר ז״ל, הן בחריפות הן בבקיאות עד להפלא, רק יעיין בעיון הדק היטב, משכיל על דבר ימצא דבש וחלב בכל ענין וענין״.

בשנת תר״ד, יצאו קלי דעת להקת מינים וכופרים, באסיפת ברוינשווייג אשר באשכנז, וחקקו חוקי און ר״ל, לעבור על דת משה וישראל, לשנות מנהגי התפלה ובתי כנסיות, לעקור מצות שופר ולולב, לבטל מציצה וכדומה, והאחרון הכביד שהתירו לישא נכרית אשר לא מבנות ישראל היא, אז קמו הג״ר צבי הירש לעהרן והיראים באמשטרדם, לערוך מלחמת מצוה נגדם, והזעיקו תבל ומלואה את גדולי הדור שיעמדו בפרץ לרסן פיהם של הרע־בנים הרוצים להעביר על הדת את שארית ישראל, אז יצאו גדולי הדור מכל המדינות להפר עצת רשע במחאות נמרצות, וגם רבינו זצ״ל ערך תשובה ארוכה, בו מברר שאיסור חיתון עם נכרים הוא איסור דאורייתא, ואת גודל האיסור לשנות מנהג כל שהוא, המסורה לנו מאבותינו [13], וסיים התשובה „וכל החולק על דינים אלו ויעפיל לעלות מרום הורי הוראה להתיר מה שפשוט בעיני כל המורים לאיסור, יגרע מזקן ממרא, שזה כופר בתורה ומלגלג על דברי חכמים וחידותם, כמ״ש הרמב״ם פ״ג מה׳ ממרים, ואין לנו להתווכח עמהם ולהשיב על דבריהם הריקים מכל חכמה ואין בהם תבונה, רק מילין שדופות קדים להוכח יחשיבו, הכי איש חכם נשפט עם איש בער, יוכח עמו ויפיק לו תבונה? הנחשב כי נפקח עיני עורים בהראות להם איוולת מחשבותיהם, וטעות דמיוניהם, ולבם יקנה דעת, הלא כל מי אשר ביראת שדי לא בחר, כי ישלח ידו לאכול מפרי עץ הדעת יהי׳ לזרא באפו, רק ישרים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, לכן נודה לאלקינו כי לא באלה חלק לנו, ולא נטו פעמינו מנתיבי התורה, לא מעדו כרסולינו ממסילי

13 בספר ״תורת הקנאות״ מובא קובץ מכתבי גדולי הדור מה שקנאו לכבוד ה׳ נגד החטאים מהרסי הדת אלו.

הוראת רבותינו הפוסקים זלה״ה, ולא נלוזה מעגלותינו ממשעול המנהגים הישנים מדור דור, ועל משמרתינו נעמוד אי״ה עד כי יבא שלה לקבץ פזורים, ויעלינו לציון מרום הרים.

פה פאקש בחדש אדר שנת „לא יאבה ה׳ סלח להם כי יעשן אף ה׳ וקנאתו בם״ לפ״ק

הק׳ יואל אונגר מרעכניץ
אבדפ״ק פאקש והגליל יצ״ו.

גם אנחנו אלה מפה החתומים מטה, אשר מאנה הנחם נפשינו על שבר בת עמינו, באים לחזק את דברי אדמ״ו הה״ג אבדפ״ק נ״י ואת כל דבריו המסולאים בפז...

הק׳ קלמן טעבלאאמ״ו הה״ג
מו״ה איצק גריסהאבר זצלה״ה
הק׳ מענדל בנעט דיין
הק׳ ליב גולדשטיין
הק׳ אהרן שפיצר״

סיגנון לימודו הי׳ חד ועמוק עמוק, עיקר עמלו הי׳ לברר וללבן תורתם של רבותינו הראשונים, כמעט שלא נמצא בביתו ספרי האחרונים, כי אם אחדים המפורסמים ביותר, ויצא שמו כאחד ממיוחדים בגאוני ארץ, מתוך כך נהרו אליו תלמידים הגונים מכל המדינה, לשאוב מי בארו, אמנם הוא ז״ל לא הי׳ מרוצה לנהל ישיבה גדולה כדי שלא להכביד על אנשי קהילתו לכלכלם, כי אם מתי מספר בחורים גדולים מופלגים בתורה, אשר חשקם הי׳ חזק לירד בעיון הדק היטב, בהם בחר שישבו לפניו. דרכו הי׳ ללמוד מתוך גמרא קטנה, ובשעת אמירת השיעור לפני הישיבה, לא נשא את עיניו להסתכל חוצה מן הגמרא, אלא כל רעיונותיו ורגשותיו היו תפוסים ומרוכזים בהסוגיא שבו עסק אז, ולא הרגיש אפילו מכל הנתרחש סביבו.

מגודל חריצותו ועומק מוחו מספרים[14]: פעם בשובו ממקום הרחצה, עבר דרך פרשבורג ונכנס בבית מדרשו של מרן הכתב סופר

14 מפי ידידי הרה״ג ר׳ יעקב קאפל בנעט שליט״א משם אביו הר״ר מאיר ז״ל שהי׳ באותו מעמד.

הנקרא „שיעור שטובן", תיכף סבבוהו הבחורים מופלגי תורה, וביקשו לשמוע ממנו דבר חידוש, בסוגיא חמורה במסכת כתובות שעסקו בה, נענה להם רבינו היות שיש לו דבר חדש בהסוגיא, כי דרכו הי' שלא לקח עמו ספרים למקום הרחצה כי אם גמרא כתובות, וחזר שם על אותה מסכת· הנה פתח את הגמרא ושנה להם המשנה, והעיר עליה כמה הערות, ואח"כ עבר על פרש"י ודקדק על כל קוץ וקוץ, ודומה לזה פרט כמה דקדוקים על התוס', כשגמר את הערותיו ערך קושיא חזקה על כללות הסוגיא, ותירוצו עמו, שוב חזר על כל פרט ופרט ויישב את כל הדיקדוקים והיו העקוב למישור, שוב דחה תירוצו, וסתר את כל הבנין, ועלה בידו יישוב שני, בו השוה את כל העקמימיות שבסוגיא ונעשה הכל חד וחלק, ולבסוף הראה שגם תירוץ זה אינו, ובחר לו דרך שלישי ליישב את הקושיות שבסוגיא, אמנם כעת נוכחו לדעת כי כל השלשה תירוצים הם מקושרים אחת אל אחת, וכל תירוץ שהי' לכאורה נראה כדרך מיוחד, נתברר שלא הי' כי אם פרק חשוב ביסוד הסוגיא, מובן שלא כל התלמידים עלו וירדו אתו עמו בעמק השוה, רק אלו שהיו מחוננים לצלול בעומק הלכה, וכולם תמהו על חריצותו וגאונותו של הרב מפאקש·

דרכו בקודש הי' להתפלל בבוקר השכם, תמיד התפלל מתוך סידור מלה במלה, הי' מאריך ביותר בתפילת שמונה עשרה וגם בנפילת אפים· הקפיד על הבעל קורא שיקרא בדייקנות בכל הטעמים והניגונים· הזהיר שלא לסמוך על השולחן שעליו מונח הס"ת בבית מדרשו [15]· מחרת יום הכפורים הי' אוכל פחות מכשיעור מספיקא דיומא, ואמר הוידוי וסדר על חטא [16]·

15 נ' טעמו מהא דאמרינן במו"ק (כה א) אסור לישב על מטה שס"ת עליה, מובא להלכה ביו"ד (סי' רפב ס"ז), וקי"ל דסמיכה הוה כישיבה, וכמש"כ ב"י (או"ח סי' צד, מובא במג"א שם סק"י), וכן מסיק המג"א (סי' קמא סק"ב)·

16 מקור למנהג זה, ר"ה (כא א) רבא הוה רגיל דהוה יתיב בתעניתא תרי יומי, זימנא חדא אשתכח כוותי', פי' שפעם אירע שעיברו לאלול והי' יה"כ בי"א לחשבונם, ולא ידעו בבבל שעיברו ולא התענו ביה"כ זולת רבא, וכ"ה בירושלמי שם פ"א ה"ד, ובפ"ק דחלה, תמן חשין לצומא רבה תרין יומין (בבבל חשו

רבינו ר׳ זוסמאן סיפר ממר חמיו רבינו ז״ל, שמדת הבטחון שלו עלתה מעלה מראש על כל הנזכר בחובת הלבבות בשער הבטחון, וזה גרם לו שלא נתבטל מלימודו, ושום דאגות והרפתקאות לא יוכלו להזיזו מד׳ אמות של הלכה ובית מדרשו.

וע״ז תעיד שורותים אלו, מה שכתב לחתנו הנ״ל בעצם יום הפורים, שנת תרל״ד, „בעת אשר כולם בסכלות והוללות מתענגים, אלו שוחקים מרקדים ונוגנים, אלו ביין ושכר שוגים, אלו בשמחה ומשתה חוגגים, אני לדודי אהבה בתענוגים, גם אם יוקפו מועדים

לשמא עיברוהו והתענו שני ימים), א״ל רב חסדא למה אתם מכניסין עצמכם לספק הזה וכו׳ אבוה דר׳ שמואל בר יצחק חש על גרמי׳ וצם תרין יומין, אפסק כרוכה ודמך (נפסקו בני מעיו ומת), והגמ״י (מובא בב״י סי׳ תרכד) כתב שחוץ מטעם הירושלמי מפני הסכנה אין לנו להתענות כעת, דדוקא הם שהיו מקדשין ע״פ הראי׳ התענו מספק שמא עיברו בא״י לאלול, משא״כ העידנא דבקיאי בקביעא דירחא ואין אנו עושין שני ימים טובים מספק אלא מנהג אבותינו בידנו, וביה״כ שלא הי׳ ע״ז מנהג אבותינו אין לנו לעשות ב׳ ימים יה״כ, וכ״כ מג״א ססי׳ הנ״ל. אבל הטור מביא בכ״ז שחסידים ואנשי מעשה באשכנז רגילין לעשות ב׳ ימים יה״כ, וכ״כ בהגמ״י שם שר״י הלוי ותלמידיו ושאר גדולים נהגו לעשות ב׳ ימים, והטעם משום דסברי דיו״ט ב׳ של ר״ה הוא עיקר וממנו מנינן ליה״כ ולסוכות ע״ש, ודבריו צ״ע דסוף כל סוף דאנן בקיאין ס״ל דהראשון עיקר ולא משני מנינן, אלא צ״ל דטעם של חסידי אשכנז משום דס״ל דגם על יה״כ מנהג אבותינו הי׳ להתענות ב׳ ימים כמו שמעיד הירושלמי על אנשי בבל, וכמו שעשה רבא בגמרין, ולא חששו מפני הסכנה משום שהיו בטוחים על כוחן שלא יזיק להם התענית, בכ״ז לא גזרו על הכלל כולו מפני תשושי כח, ועי׳ מש״כ בשאילת שלו׳ על השאילתות פ׳ בא, ולכן פסק הרמ״א ג״כ בסי׳ הנ״ל, שלא לחוש לחומרא זו שלא יבוא לידי סכנה, אמנם הכו״פ (בבית הספק) הק׳ לר״ל דחצי שיעור ל״ד אפשר להתענות שני ימים יה״כ, שיאכלו וישתו פחות מכשיעור ביותר מכדי אכ״פ, והנובי״ק (יו״ד סי׳ נז) דחה דבריו ששיעור זה אינו שוה לכל נפש ע״ש, עכ״פ אתיא לן דאם אוכל פחות מכשיעור הוה תענית ואין כאן ספק סכנה, ויר״ש יכול לקיים שניהם, ואין חשש שכתב המג״א דאסור להתענות בין יה״כ לסוכות, דבאמת אינו מתענה, ולענין יה״כ נקרא תענית. עוד מביא בב״י שם מתשובה אשכנזית, שני ימים יה״כ אין משנין כלל התפלות ואפילו הוו עשרה (עי׳ טור שם) אך פיוטים וסליחות יאמרו כרצונם. ובזה מבואר שמנהג רבינו זצ״ל יסודתו בהררי קודש.

וחגים, ואם נפשי ברעה מתמוגגים, או ממכאובי גופי מחשבותי רועדים ודואגים,אל תורת אלקינו יכונו ועל מוסדותיה רגליה מציגים, המה כל תוגת לב וכל נוגת רוח מפיגים, באהבתה אשגה תמיד לשוט ביבלי מימיה ופלגים, להבין דברי חכמים המופלגים, וה׳ יאיר עיני״ [17].

מעולם לא אמר צר לי המקום הזה, אחפש מקום יותר מורחב בפרנסה, כן לא ביקש הוספה מהקהל על משכרתו הזעומה, ואף שהי׳ מטופל בבנות לא הכביד על הקהל לבקש פרנסת הבת, כמו שהזכיר בהצואה שלו, ועוד זאת שהחזיק את אביו בביתו קרוב לארבעים שנה, וסיפק לו כל צרכו כאשר הי׳ רגיל בהיות בהצלחתו, אמנם הכל על חשבון עצמו, ממה שצמצם ממש מפיו, כדי שלא להטריח על הצבור. וזה אשר עמד לו שלא נשא פני איש, אם שמע איזה פירצה בעירו שלח אחרי האיש אם דל אם שוע, והוכיחו על פניו בדברים קשים כגידים, והזהירו אם לא יטיב דרכו יקח ממנו את התואר „חבר״ ויתבייש ברבים [18].

פעם ביקר אצלו מחותנו הגאון האדיר רבי חיים סופר (בעל מחנה חיים) זצ״ל מפעסט, ראה איך ששימש רבינו את אביו הזקן בן תשעים, לא חס על כבודו וקיים בזריזות את כל היוצא מפיו, אמר, אילמלא שראיתי זאת בעיני לא האמנתי שיש ביד מי לקיים כבוד אב באופן זה! מעולם לא בא מאכל לפיו טרם שטעם אביו מזה, לא ישב במקומו ולא הקדים דיבורו לפניו, ולמרות דוחק פרנסתו המציא לו מדי יום ביומו „מי לימון״ לרחוץ בו פניו כמו שהי׳ רגיל מאז.

הי׳ אהוב על הבריות ואוהב את הבריות, לבו לב רחמני להטיב עם הנחשלים, הגם שהי׳ לימודו חביב בעיניו מכל חמדת העולם, כ״פ הי׳ נאלץ לבטלו לגמול חסד וצדקה עם זולתו, והי׳ מטיב עם כל אדם אף שלא נהג כשורה, באמרו „ורחמיו על כל מעשיו״

17 תשו׳ ריב״א ח״א סימן ב.

18 מנהגי קהילות הישנות היו, שלבעלי בתים פשוטים אשר לא ידעו ספר, קראו לקריאת ס״ת בלי שום תואר ״רב, מורינו, חבר״ כי אם בשמם בלבד.

כתיב, וכ״פ באו בימי חורף עוברים ושבים לקבץ נדבות, והוא עיכבם אצלו וכלכלם בביתו, כי חס עליהם שלא יוזקו בדרכים בקור ושלג.

פעם בא רב אחד לעירו, בתחילת השבוע, לקבץ כספים לצורך נסיעתו לארה״ק, יעץ לו רבינו שיסע מקודם למקומות הסמוכות ויחזור הנה על ש״ק, כי יכבדהו לידרוש בבית הכנסת על מקומו, שימצא חן בעיני האנשים וירבו לו מוהר ומתן לפי כבודו. היטב חרה לו לאחד מחתניו שהי׳ אז בביתו, כי הכיר את הרב כדרשן מפואר, ומה יאמרו הבריות בני הקהלה, הרב האורח דורש טוב לעמו הרבה יותר נאה מרב שלהם! רבינו גער בו בנזיפה, וכי מפני כבוד עצמי אמנע להטיב עם אחרים, חלילה לי מעשות זאת! וגם מה לי ליפחד, הלא הם קבלו אותי לרב והסכימו עלי שאני ראוי לאותו אצטלא, ומה גם אם ישפוטו שרב אחר מושלם יותר ממני, אז בטח ראוי אותו רב להתקבל בקהלה יותר גדולה מפאקש.

רוחב בינת רבינו הי׳ גם בחכמת הכוכבים, כי נהירין לי׳ שבילין דרקיע, ומתוך כך נשאוהו שרי הגוים מהמחוז מעלה מעלה, ובאו אליו לפשוט להם ספיקותיהם וליהנות מחכמתו אשר חלק ה׳ ליראיו. רבינו ר׳ זוסמאן סיפר כי כמה פעמים מצא את מר חמיו לעת זקנתו עצור במטה ועשן המקטורת מילא את החדר, ובידו כתבי האר״י הק׳, כי הי׳ בקי בהם ובשמותם, וכ״פ נתן קמיעות ופעל ישועות עד להפליא. פעם פרצה בעירו מגפה ר״ל, נעשה שערורי׳ בכל הסביבה, כי נפלו האנשים באין חמל, ורבינו הי׳ אז במרחץ אפען סמוך לפעסט[19], כאשר פנו אליו בני עדתו מיד מיהר לביתו, עשה פדיון נפש וכנס את כל הקהל

19 הגה״ק בעל דברי חיים זצ״ל הי׳ רגיל לנסוע למרחץ אפען, רבינו בשמעו שמו הטוב של הרב מצאנז, התאמץ להכירו, פעם כשהיו שניהם באפען הלך רבינו לבקרו, כשראה שאין לו שם מכיר מי שיציגו לפני הרבי, ישב לו בחדר המתנה כאחד מן החסידים, פתאום בא המשמש וקרא בשם הרבי שהרב מפאקש מתבקש לכנס פנימה, רבינו נוכח שאכן רוה״ק שורה על הרב מצאנז, ונדברו שניהם זמן ארוך בסוגיות חמורות.

לתפלה ולזעקה, והבכיות עלו ובקעו רקיעים, ותעצר המגפה[20].

רבינו ניהל את „המטריקל" בימיו, זה הי' ספר הרשמי של הממשלה, בו רשום עת לידת ופטירת כל נפש מעדתו. כשהגיעו תורם של בחורי בנ"י לעמוד לשרת בצבא, מצאו בהספר כמה טשטושים ולא יכלו לעמוד על גילם האמיתי, ומתוך כך נשתחררו מעבודת המלך... אמנם קם כומר אחד מרשעי המקום ודבר עתק על הרב ועל היהודים על שאינם נאמנים להממשלה, ונפל פחדו על בני הקהלה, ושחרו את פני רבינו שיסע לדבר תחנונים אצל השרים והפחים, כי ידעו שגדול חין ערכו בעיניהם, אבל רבינו מיאן לעשות זאת באמרו אין מעצר לה' להושיע, כי אם שובו אל ה' בכל לב והתפללו אליו ובטחו בישועתו. הנה בבוקר השכם התעורר רבינו משינתו ובפיו הפסוק „שומר ה' את כל אוהביו ואת כל הרשעים ישמיד", הגיד לבני קהילתו שהיום תראו ישועת ה', כמאחז"ל (ברכות נה) „השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי זה נבואה קטנה", וכן הי' אחר תפלת שחרית באו המבשרים לספר לרבינו, כי המלשין יצא מדעתו ורץ כמטורף ברחובות העיר, כן יאבדו כל אויבי ה'.

פעם אחת אירע שנכרי אחד חטף את התפילין מיד יהודי, והלבישו על ראשו לצחק בו, כשבאו וסיפרו לרבינו מיד שלח אליו שליח והתרה בו שאם לא יחלוץ התפילין מרה יהי' אחריתו, הוא לא הטה אוזן לדבריו והמשיך בו שחוק וקלות ראש, הנה בעוד כמה רגעים נתפח בשר ראשו סביב התפילין, ולא הי' יכול לחלוץ התפילין שהיו לו יסורים נוראים כשנגעו בו, ובא בבכי עם אנשי ביתו לבית רבינו, שיסלח לו אך הפעם, כי מעתה לא יעשה כזאת להתל בדברים קדושים, והושיט רבינו ידו וחלץ לו התפילין ורפא לו.

בימיו נפרץ שריפה גדולה בעיר, נשרפו כארבע מאות בתים כליל, והגיע השריפה אל חצר בית הכנסת ובית מגורו, כמה בתים

20 יש מספרים, שפעם בשעת מגפה ר"ל, לקח רבינו אתרוג וכתב עליו שם, וזרקו לתוך הנהר "דונא" והמגפה נעצרה (עוד יוסף חי).

אשר סביבו היו כבר להבערה, ורצו היהודים לפנות את בית הכנסת וספרי קודש של הרב, אבל רבינו לא נתן להם לעשות מאומה, וכששאלוהו, הא אין סומכין על הנס, ענה להם, מי זוטר בעיניכם מאחז״ל (עירובין יח) כל בית שאין דברי תורה נשמעין בו בלילה אש אוכלתו, אבל בית שנשמעין בו דברי תורה אין אש שולט בו, בפרט שבבית זה למדו תורה גדולי הדור: רבי יצחק גריסהבר, רבי יחזקאל בנעט, ורבי פייבל הרוויץ זצ״ל, וכן הי׳ שנעצר האש ולא שלט בבית הכנסת ובביתו של רבינו[21].

תלמיד אחד מבני ישיבתו הי׳ צריך להתיצב לפני הרופא של הצבא, התלמיד הלז בהיות חפצו חזק להשתחרר מעבודת הצבא, צירף פרוטה על פרוטה עוד לפני זמן רב, שלעת הצורך יעמוד לרשותו סכום הגון, ועי״ז יצליח לו להפטר מהצבא. בעת שהתכונן הבחור להתיצב, נכנס אצל רבו וביקש את ברכתו שיצליח בדרך אשר עתה הולך. ענהו רבו: הנך אינך זקוק לכל השתדליות שהיא, בעזר השי״ת תצא לחפשי בלא שום התאמצות יתירה. התלמיד התיצב, ומצאוהו, כמובן, לא־כשר לשירות. התלמיד חזר ללמודו ושקד על התורה ואת הכסף שצבר הוציאו מעט מעט לצורכו.

בעוד שנה הי׳ עליו להתיצב עוד הפעם לבדיקה רפואית, שוב נכנס התלמיד אצל רבו, בחושבו כי ברך יברכהו הצדיק בברכתו כמו אשתקד, שישתחרר בלי שום השתדלות, אבל רבו ענהו: כעת אין בידי לעשות לך מאומה, עליך להשתדל בכל מיני אמצעים להפטר מהם, ותצליח בכל אשר תפנה. נדהם התלמיד והתחנן אל רבו, הלא הוצאתי כבר את רוב כספי ואין בידי במה להשתדל, ומה אעשה אפוא כעת? ענה לו רבו: כבר אמרתי לך שאין בכוחי להטיב לך כאן, אך זאת אעיצך, לך לפרשבורג, ויצליחך ה׳. נשא הבחור את רגליו ובא לפרשבורג, שם נתודע לו שם איש אחד עריץ

21 מספרים, כשראה רבינו שהאש הנורא מתקרב לצד בית הכנסת, הלך אל דלתותי בית הכנסת וכתב עליו כמה תיבות, ותשקע האש. אמנם בשכינותו גר שם נכרי, והרגיש במעשה הרב, וקפץ עליו ברציחה, שאם לא ירשום גם על ביתו כזאת אז אחת דתו ח״ו, ולא עזבו עד שרבינו הבטיחהו שלא יאונה לו שום היזק.

אשר לו הקשר עם הרופא, הבחור נכנס אליו ודיבר אליו תחנונים, כאשר גילה לו הבחור את סכום הכסף אשר בידו דחה אותו בקש, כי בסך פעוט כזה אין מה לדבר, לא הועילו תחנונותיו ויצא המסכן בפחי נפש· בתוך כך אכל גם את צרור כספו שבידו, על שהותו בנכר, והסתובב בעיר במר נפשו, על מה ששלח אותו רבו לכאן, כי נסתמו ממנו מעינות הישועה·

ביום בהיר שלח האיש ההוא שליח מיוחד לרחוב היהודים לחפש את הבחור מפאקש, נחפז לביתו של האיש, אולי רחמו עליו מן השמים וקרובה ישועתו, בבואו הביתה הגיעו לאזניו קול בכיות ויללות, עד שלא ידע מה אירע כאן ולמה נקרא לבוא, ניגש אליו האיש ואמר לו: הנה אשתי מתה הלילה, בקשתה האחרונה היתה מאתי רק זאת, שאשתדל לשחרר את הבחור אשר התחנן במר לבב, והנה מבטיחך לפני מטתה שתשתחרר כרצונך! התלמיד יצא לחירות וחזר לפאקש ונכנס אל רבו, רבינו נענה לו ראשו: אכן אסור להרהר אחרי רבו[22]·

על גדולתו וקדושתו של רבינו תעיד דברי אחד מגדולי הדור, ארז בלבנון, הגאון האדיר רבי עמרם בלום (בעל תשו׳ בית שערים) זצ״ל, פעם בא בהיכלו הרב הגאון רבי שמואל בנימין סופר זצ״ל האבד״ק דערעשטקע, באותו מעמד נמצא שמה רב אחד מפורסם, כשנכנס הרב מדערטשקע בחדרו נתן לו רבי עמרם שלום, וקבל את פניו בסבר פנים יפות, והציגו לפני הרב היושב אצלו, שהרב מדערטשקע הוא בנו של הרב מפאקש ונכדו של ר׳ יואל אונגר, משהרגיש בו ר׳ עמרם שלא התפעל מאומה, כאילו לא נחשב בעיניו כל היחס של הרב מדערטשקע, עמד רבי עמרם מלא קומתו, פניו בער כאש אוכלת, ואמר בהתרגזות: עתה אתאר לפניכם מי זה הוא ר׳ יואל אונגר!

מעידני עלי שמים וארץ, לו הי׳ רבי יואל׳ש חי בימי הנביאים, הי׳ נביא, לו הי׳ רבי יואל׳ש חי׳ בימי חכמי המשנה, הי׳ תנא,

22 עובדא זו המציא ידידנו הרב ר׳ אברהם דראך הי״ו (אנטוורפן) רשומיו ששמע מפ״ק של רבינו הגרי״צ דושינסקיא זצ״ל·

לו הי׳ רבי יואל׳ש חי בימי האמוראים, הי׳ אמורא, לו הי׳ רבי יואלש חי׳ בימי הגאונים, הי׳ גאון··· עתה ידע כבודו איזה יחסן הוא הרב מדערטשקע!

חיי הקהילה בפאקש היו שקטים ושאננים, למרות שהיו אז במדינה שנים סוערות, בהרבה קהילות גדולות פרצו מחלוקות איומות, ממש מלחמת אחים, כי החרדים יראי ה׳ לא וויתרו לבטל מנהגים ישנים ומסורת אבות, והמתחדשים אשר הלכו עם רוח הזמן בעטו בכל הקודש ובנו לעצמם מגדל, כאשר הזכרנו לעיל (פרק ד)·

אמנם כשהגיע רבינו לשיבה, ולא הי׳ כחו אז כבר לעמוד על משמרתו כבימי קדם, הקלים הרגישו כי יד החזקה שהיתה עליהם נחלשה, זממו רעה איך לעשות פרצות בחומת הקהילה· לכסות רשעתם באו במסוה של „לשם שמים״ על פניהם, בטענה היות שהרב זקן ולא יכול עוד לצאת ולבוא, צריכה הקהילה לכח חדש, מורה הוראה שימלא מקום הרב בכל ענפי פעולותיו, והביאו את הרב אלכסנדר אדלר רב דיאנקוויץ, בתור דיין ומורה הוראה, וגם החרדים הסכימו לו, כי שם לו כת״ח ובעל הוראה, ותלמידו של גאון הדור המהר״ם שיק ז״ל· לא עברו ימים רבים, מצאו החרדים עצמם מאוכזבים, הדיין החדש כרת ברית עם קלי דעת, תמורת הבטחתם כי הוא ינהל את כס הרבנות, והוא בגבהות רוחו חשב מיד להשיג איזה גדולה, עד כדי כך שפעל בעזרת ידידיו אצל נציגי הממשלה, שיקחו את ספרי הרישום (מטריקל) מאת הרב בהיות שהוא כבר שב, ויתנום לידו·

צעד זה הכאיב מאוד את לב הצדיק רבינו ז״ל, הי׳ באמת שפל רוח וסבלן גדול, אבל לסבול אי כבוד מרב צעיר אשר בא בגבולו לא יכול שאת, הת״ח יראי ה׳ פרשו ממנו, כי ראו בו קלות ומדות מגונות, וכל שכן שלא מצאו בו את האיש שיהא ראוי לאותו איצטלא, למלאות מקום רבם הגדול·

רבינו למרות זקנותו ותשוש כחו, התגבר בשריד כחותיו לתורה ולתפילה ולא נח מעבודת הקודש כדרכו· בשמחת תורה נהג לסבב בעצמו בס״ת שלו, אשר הכתיב ע״י סופר מומחה ויר״ש, והלך מחיל

אל חיל מבית הכנסת לבית המדרש להקיף שם בשמחת התורה, ובדרכו לבית המדרש ליוהו כמה ת״ח בריקודים תחת חופה, שלא לטלטל הס״ת תחת כיפת השמים. בשנת תרמ״ו אירע מקרה לא טהור, רבינו נכשל באבן ונפל לארץ עם הס״ת, ומחמת חולשתו לא הי׳ יכול לקום, תלמידו הר״ר יוסף ערינגרובר ז״ל [23] הקים את רבו והרים את הס״ת מעל הקרקע [24], ושמע איך שרבינו התמרמר „סימנא מילתא היא״ —

23 תלמיד נאמן לרבינו, נזכר בתשו׳ ריב״א (ח״א סימן כז), הי׳ לו שני בנים גדולי תורה, הג״ר מרדכי אליעזר ערינגרובער רב דווראנוו, חתן הגה״צ ר׳ פנחס הכהן שטיינר רב דק״ק איללאק, חיבר ס׳ נחלת יוסף. ואחיו הג״ר שמואל רב דטאשנאד ז״ל.

24 ר׳ יוסף ערינגרובער הי׳ מתפאר בעצמו באמרו: אני הקמתי קודם את רבינו — הס״ת החי — מעל הארץ, ואח״כ הגבהתי את הספר תורה. ונברר כאן בע״ה אם יפה עשה התלמיד ע״פ הלכה. הנה בקדושין (דף ל״ג ע״ב) גרסינן, איבעי להו מהו לעמוד מפני ספר תורה ר׳ חלקי׳ ור׳ סימון ור׳ אלעזר אמרי קל וחומר מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן, והר״ן שם כ׳ והא דאמרינן במ׳ מכות כ״ב כמה טפשאי הני אינשי דקיימי מקמי ס״ת ולא קיימי מקמי גברא רבה, לאו משום דעדיף גברא רבה מס״ת דהא איפכא אמרינן הכא, אלא לומר דכיון שאלמלא הם היתה התורה כרוכה ומונחת ואינהו מפרשי לי׳ כדאמרינן התם, דהא באורייתא כתיב ארבעים יכנו ואתו רבנן ובצרי להו חדא, כמה טפשאי נינהו דלא סברי דכשם שראוי לעמוד מפני ס״ת כך ראוי לעמוד מפני לומדיה, ובתוספות אמרו דהתם הכי קאמרינן כמה טפשאי הני אינשי וכו׳ דהא למיקם מקמי ס״ת לא ידעינן אלא מקל וחומר דגברא רבה עכ״ל, הנה מדבריהם נראה דלהלכה קיי״ל דס״ת עדיף דדרשינן הקו״ח, רק הני אינשי לא נהגו כלל לקום מפני ת״ח וכמה טפשאי דכיון דנהגו לעמוד מפני ס״ת נהי דלא ידעו דמצות עשה לקום מפני ת״ח, אבל עכ״פ מסברה דנפשם הי׳ להם לעמוד, דהלא החכמים הם המפרשי התורה, ולתוס׳ כיון דקיימו קמי׳ דס״ת הי׳ להם לידע הקו״ח, וכ״כ השבו״י (ח״א סי׳ י״א) דנראה להדיא מדברי הר״ן והתוס׳ דס״ת עדיף מגברא רבה, וא״כ היכא דשניהם באים יחד כבוד ס״ת וכבוד ת״ח, וא״א לקיים שניהם כאחד בבטח צריך להקדים כבוד ס״ת דעדיף, ובשו״ת יד אליהו סי׳ ד׳ בד״ה והני טפשאי כ׳ וז״ל ובאמת היכא דסתרי אהדדי, דהיינו שאינו יכול לקיים שניהם אז י״ל דכבוד תורה שבע״פ דהיינו הת״ח עדיף, משום האי טעמא גופא משום דקיל טפי צריכים חיזוק טפי עכ״ל, אבל שם באותה תשובה להלן

נחרדו לבבות העדה הקדושה, רבם הגדול עטרת תפארת ישראל, הגיע לשנת שמונים ושש לימי חייו, ולא סרה המחשבה האיומה מקרבם, כי לא יארכו ימיו ויכבה נר ישראל ומי ימלא אחריו, עלול הוא שבין לילה יאבד כל בנין המפואר של הקהילה אשר יסדו ובנו גדולי עולם, ויכלה כל הקדוש להם, לשנות צורת הקהילה המורשה ולכוננה בתואר נכריה, כפי מחשבתם של הקלי דעת, המה יעצו יחדיו ונכנסו אל הקודש בחדר רבם, ובקשוהו שיכתוב צוואה לדורות, ובו ימנה את חתנו הגאון מהאללאש, למלא מקומו אחר פטירתו, כי הוא הגבר אשר ינהג נשיאתו ברמה וביד חזקה [25], אבל הוא ז״ל שמעולם לא ביקש דבר מאת הקהל

נראה דלא בריר לי׳ האי מלתא, ולענ״ד נראה דנהי דכבוד התורה עדיף, אבל אם שניהם מוטלים בבזיון בזיון של אדם עדיף, להצילו מקודם מבזיון, אפילו אינו ת״ח, כמש״כ רש״י בפ׳ תצא (כ״א, כ״ג) דזלזולו של מלך הוא שאדם נעשה בדמות דיוקנו, וכדמסיק בברכות כ׳ דמשום כבוד הבריות שלא יתבזו דחינן מצוה דאורייתא בשב וא״ת, וכדמות ראיה נראה מברכות (י״ח ע״א) דת״ר המוליך עצמות וכו׳ הרי זה לא יתנם בדסקיא וכו׳ מפני שנוהג בהם מנהג בזיון, ואם הי׳ מתירא מן הנכרים וכו׳ מותר, וכדרך שאמרו בעצמות כה אמרו בס״ת, אהייא אילימא ארישא פשיטא מי גרע ס״ת מעצמות אלא אסיפא, והנה מפשטות לישנא דהברייתא דדין שניהם שוה, וכן נראה מרמב״ם כמש״כ בדברי חמודות על הרא״ש שם אות י״ח, ואף דנראה שם דלשי׳ הרי״ף בזיון דס״ת עדיף, מ״מ היינו לגבי עצמות, אבל אם תואר פניו ניכר כמו שהוא בחיים דעדיף לכו״ע מעצמות כמו דפסקינן ביו״ד (סי׳ שע״ד ס״ב) דאינו נקרא מת מצוה לענין זה, דכהן גדול ונזיר והולך לשחוט את פסחו מטמא. אלא אם כן מצא ראשו ורובו עיי״ש, א״כ י״ל דבכה״ג בזיון דאדם עדיף לכו״ע מס״ת, והנה התלמיד חשב כאן בהבטה ראשונה כי רבו בסכנה, א״כ ודאי צריך לעסוק עמו קודם, וגם בלא״ה הי׳ צריך להסיר קודם הבזיון מהאדם שנברא בצלם אלקים, כנלע״ד. (מש״ב הגה״צ רבי יצחק צבי סופר שליט״א).

25 כל עת ועת דרוש תעודה מיוחדת מאת המנהל הרוחניי, אין זה דומה לזה, יש עתים שמנוחת הנפש של המנהיג, היא החרב בידו, המהרסת מחשבת הזדים, ויש תקופה התובעת מאתו יד חזקה והשתמשות באמצעים קשים להכניע זרוע רשע, אם נתרבו עזי פנים שבדור, והשפעתם נרגשת ברחבי השטחים, אין להחליש כחם ברכות ובנעימות, כח הגסה לא יושפל רק בתקיפת עזה ובתעצומת כח, ורמזו לנו חז״ל הרעיון הזאת בשבת (ל׳ ע״ב)

בעדו ובעד ביתו, וכל מעשיו היו שקולים ומדודים כפי חוק תוה״ק, לא רצה אף לשמוע מזה, ועברו כמה שבועות ובקשתם לא נתמלאה, עד שפעם תבעו ממנו בתור חוב קדוש, להציל את הקהילה מרשת הפרושה להם, ונענה להם.

רבינו עד יומו האחרון לא נס ליחו ולא כהתה עינו, כן העיד עליו חתנו רבינו ר׳ זוסמן [26], ״גם כשהגיע יותר מגבורות, ידיו לא אסורות להשיב להשואלים דבר ה׳ זו הלכה ברורה, ועוד בימי חליו פלפל עמי בחריצות, גם שאלות באיסור והיתר הביאו לפניו

״שלח שלמה לבי מדרשא אבא מת ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים, מה אעשה״, הנה בבא בתרא (ט״ז ע״ב) שנה לנו האי תנא קדישא רבי שמעון בר יוחאי אבן טובה היתה תלוי׳ בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותו מיד מתרפא, ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם תלאה הקב״ה בגלגל חמה, והרשב״א בעין יעקב פי׳ וז״ל, ומ״ש וכשמת נטלה הקב״ה ותלאה בגלגל חמה, רמז לנו הענין בדרך קצר על הכלל, כי בעודו בחיים למד הוא את זרעו והנמשכים אחריו דרכים האמיתיים כמו שהעיד עליו הכתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכו׳, אבל כשמת שלא הי׳ בארץ אדם כמותו נטל הקב״ה החכמה הזאת ותלאה בגלגל חמה, רצונו בזה כי כשידע האדם תכונת הגלגלים ותנועתם ומהלכם ומספרם, וישים כל מחשבתו להתבונן בהם, אז יגיע אל תכלית החכמה שהוא ידיעת האל ית׳ כמו שעשה אברהם אבינו כי הם כסולם להגיע למעלה עכ״ל, וכאשר נשבתה פעולתו הנאדרה של מלכינו החסיד, וקולו בשירות ותשבחות לא נשמע עוד בעולם הזה, שלח שלמה בנו החכם מכל אדם לבי מדרשא לאמור ״אבא מת״ כלומר אבא איננו, אבל כחו על הבריות, השפעתו על הלבבות לא כלה ונאבדה, ״ומוטל בחמה״ היינו עוצם כחו ותקפו ספון וטמון בתנועת החמה המעוררת אותנו להבין ולהשכיל באחדות וביכולת ובממשלת הבורא ית״ש, אמנם הלימוד מהשמש נאות לנקיי הדעת, ולחושבי מחשבות טהורות, ולא להשפלים חלושי ההשגה ורודפי אחר תאות רעות, המה יוכנעו רק אם המקל ושבט הנוגש ינופף עליהם, על כן הוסיף ״וכלבים של בית אבא רעבים״ היינו הני כלבי עזי נפש לא ידעו שבעה ומנבחין המה המורדים בדוד מלך ישראל חי וקיים, המה המורדים במלכות שמים, השמש בגבורתו לא יפעל על אלו, להכניס אמונה בלבבם, על כן שאל שלמה ״מה אעשה״ שאלה חמורה וגדולה איך להשפיל הרשעים שלא יגברו יד ויהרסו וינתצו כל הקודש. (מש״ב הגה״צ רבי יצחק צבי סופר שליט״א).

26 בהספדו במלאה קטרת.

וטרח להורות בעצמו כנפשו היפה, והי׳ שנותיו ממש תמימות״. את צוואתו כתב וחתם ביום עש״ק ויגש ג׳ טבת, שנת תרמ״ו, ביום ה׳ פ׳ ויחי מסר הכל ביד שליש, ואמר שבש״ק יהי׳ דבר. בש״ק י״א טבת לאחר שהתפלל תפילת שחרית נתקבצו רבים ליד מטתו, בירך על היין ויצאה נשמתו בקדושה ובטהרה, לדאבון בני עדתו. כולם זעקו מרה שנהפך להם שבתם לאבל, נתיתמו מרבם האהוב אשר ניהלם ארבעים וחמשה שנים.

גדולי הדור עמדו בשורה על נר ישראל שכבה, הספידוהו חתניו הרבנים הגאונים[27], ואחריו רבני הסביבה אשר באו לכבדו כבוד האחרון, ביותר התחמם בהספדו הגאון הציס״ע רבי משה הלוי פוללאק זצ״ל הרב דבאניהאד[28], בקול נהי מחרדת לבבות, הזהיר את יראי ה׳ של קהלת פאקש שיהיו מוכנים להפרד מאנשי און, ולא יכפפו ראשם תחת זרוע רשע.

צוואת רבינו ז״ל

בעזר הנותן ליעף כח, ועוצם ירבה לאין אונים,

הנני היום בעש״ק פ׳ ויגש תרמ״ו לפ״ק, אחרי שרפתה כמעט מכאובי, וכל אדם לא ידע עת שיפקד וזמן שיגיע עת דודים ליטול ממנו נשמתו ולשתלה בחקל התפוחין, הנני מבקש על נפשי לפזר אחר פטירתי מיד הפרוטות הכסף אשר מונח אצלי קשור לעשות פדיון נפש, וגם מעות אשר הוא תפור בבגד משי אשר יעלה לסך

27 הספד חתנו הג״ר שלמה קליין, כתובה על ספרו ״עת ספוד״. וראה מטה נפתלי (ח״ג סי׳ כט) ולקוטי חבר בן חיים ח״ח הספדים על רבינו זצ״ל.

28 רבי משה פוללאק, הוא בעמח״ס וידבר משה עה״ת ותקון משה על מועדים וברכת משה עמ״ס חולין. הוא בא לבאניהאד בשנת תרל״ב, אחרי שנפרדו היראים מכת המתחדשים שמה, והיות שהיו מתי מספר נשאר כל ההון של הקהילה לרבות הבית הכנסת הישן אצל החפשים, וע״ז התאונן בהספידו רבי משה פוללאק, והזהיר את היראים בפאקש שלא יארע להם כמו שאירע לשכיניהם בבאניהאד. וסיפרו לנו הזקנים, שבאותו מעמד הי׳ שם גם ״הפרעדיגר״ של המתחדשים, ורבי משה פוללאק צעק בקול מרה בשעת ההספד, ראו שבמקום קדוש שעמדו גדולי הדור כמו רבי וואלף בוסקאוויץ, עומד היום איש צבוע, כופר ״שווישפילר״ (שחקן) הלז!

מאה וחמישים כסף ישולח לארץ ישראל לאנשי כוללנו, ובבית המדרש שלמדתי בו תורה יותר מארבעים שנה יעשו נא דבר אחד לזכרון והוא דבר קל בכל מוש״ק, [אחרי] היזמר המזמור לדוד ברוך, לומר קדיש קודם שיתחילו ברכו [29], ומעות של הש״ס חברא אשר מונח בשפארקאססא והביכליך של שפארקאססא מונחים אצלי, אמסרם לכשירצה השם קודם פטירתי לאיזה תלמידים הגונים, ובכל שבתות ויו״ט שבתוך השנה הראויים לכך יזכירוני ויתפללו על נפשי שאנוח בקברי במנוחה נכונה ויכופרו חטאותי, והנה כל אשר דברתי הי׳ נפשי בשאלתי.

ועתה עמי בבקשתי, הנה אנכי נצב [30] עמכם זה יותר מארבעים שנה ולא העמסתי עול טרפת בני ביתי לא על מעות המקובץ של הקהל ולא על יחידי סגולה, לדעתי לזה יעידון שלא הייתי חומד

29 הרמ״א באו״ח סי׳ נ״ד ס״ג כתב, כי לעולם אין אומרים קדיש בלא תהלה שלפניו ולכן מתחילין ערבית בלא קדיש, וכתב בתורת חיים (לש״ב הגאון ר׳ יעקב שלום סופר ז״ל דומ״צ בק״ק פעסט) בזה״ל, ותמהתי שבמוש״ק למה אין אומרים קדיש יתום קודם תפילת ערבית, והמנהג הזה נשתרבב יען שבכמה מקומות מתפללים מנחה ומעריב ביחד ואין אומרים עלינו אחר מנחה רק מיד אחר קדיש תתקבל של מנחה מתחילים והוא רחום דאז אין לומר קדיש קודם מעריב, ולכן אין אומרים קודם שום מעריב אפילו במוש״ק, אבל באמת אינו דומה, ושאני בימות החמה שמתפללים מעריב בעוד יום, ואם מתפללים בלילה בזמנו באמת אומרים שיר המעלות הנה ברכו וקדיש אחריו קודם מעריב, ובפרט במקום שנהגו לומר לדוד ברוך ה׳ וכו׳ ולמנצח בנגינות, א״כ מן הדין לומר קדיש אחריו, ולא שמעתי ולא ראיתי מי שהתעורר על זה, כעת בשעת הדפסה מצאתי בצוואה שהדפיס דודי הגנ״י מפאקש מחמיו בעהמ״ח תשובת ריב״א ז״ל שכתב בזה״ל, ובביה״מ שלמדתי בו יותר מארבעים שנה יעשו נא דבר אחד לזכרון והוא דבר קל שבכל מוש״ק היזמר המזמור לדוד ברוך לומר קדיש קודם שיתחילו ברכו עכ״ל. וראה כמה גדולים דחכז״ל שגדולים צדיקים במיתתם דייקא, שזה כתב איזה ימים קודם פטירתו ולא ביקש זכרון אחר רק דבר זה, והוא פלא גדול, ב״ה שכוונתי לדעתו הגדולה עכ״ל.

30 הנה אנכי נצב, מכאן שהצדיקים משכימין לצרכי צבור, אנכי נצב בתפילה כד״א ויתיצב עמו שם (ילקוט בשלח אות רס״ד), הערת ש״ב הג״ר יוסף צבי סופר ז״ל אבדק״ק שאמשאן.

ממון גם שהי׳ לי בנות גדולות והייתי מסתפק במיעוט שצימצמתי מפי, גם לא הייתי רודף אחר הכבוד גם על זה לא יחשדוני, ושינסתי במתני להחזיק במעוז התורה, וה׳ הצליח בידי שנעשה הקהלה עיר ואם בישראל, ואבקש אם יהי׳ אפשרי חתני הראשון המפורסם בעולם הרב הגאון מו״ה זוסמאן סופר שימלא מקומי [31].

יואל אונגר מרעכניץ.

נוסח המצבה של רבינו

אדונינו מורינו ורבינו, גאון עוזנו עטרת תפארתינו,
החריף עצום ובקי נפלא, נר ישראל ע״ה פ״ה כש״ת
מוהר״ר יואל אונגאר זצ״ל
נתקבל על כסא רבנות פה פאקש בשנת תר״א,
נפטר בשיבה טובה בש״ק י״א טבת
ונקבר בהספד גדול יום ב׳, תרמ״ו לפ״ק.
ידיו שלח למרחקים לחכמי דורו דורשי התורה
והעמיד תלמידים הרבה, מי כמוהו מורה
ארז לבנון אדיר התורה סיני ועוקר הרים
לשונו מפיק מרגליות סברות עמוקות מפנינים יקרים
אבי יתומים ואלמנות זן ומפרנס בלחם ושמלה
והכניס גרים תחת כנפי השכינה באהבה וחמלה
נחמד למטה ואהוב למעלה וגדול ליהודים
גמל חסד והציל נפשות לקוחים בפדיון שבוים
איש אמת רודף שלום שפל ברך ושונא בצע
רבו ורמו מדותיו אפס קצהו לזכרון הוצע
זאת האבן אשר הרימו והתנדבו חברא קדישא
צדקתו ותורתו יעמוד לדור דורים לנו ולזרענו
לזכר עולם יהי׳ צדיק להמליץ טוב בעדינו
תנצב״ה
ושם אמו יענטל

31 שורות אלו כתב גם באידיש, כדי שיקראו ויבינו בע״ב הפשוטים.

חתימת יד קדשו והסכמתו של רבינו, מוצאים אנו במקומות מסוימים, נראה שהי׳ זהיר מלהוזיל חתימתו. חתם על הקול־קורא יחד עם ל״ו גדולי ומנהיגי המדינה, בשנת תר״ל כשניתן הרשות מאת המלך „פראנץ יוזף״ להפרד מעל אהלי כת הרפורמר [32], הקורא לכל הקהילות החרדיות להמציא את תקנות הקהילה ולהצטרף יחד אל חוק האוטונמי, כדי לבסס את טהרת הקהילה על יסוד נאמן נגד מהרסי כרם ה׳ צבאות. נתן הסכמותיו על ספרי חתנו רבינו רבי זוסמאן סופר זצ״ל, בשנת תרכ״ג על ״ילקוט אליעזר״, בשנת תרל״ז על ״ספר המקנה״. בשנת תרכ״ג נתן הסכמה ע״ס ״מטה נפתלי״ להגה״צ רבי נפתלי סופר זצ״ל אחי רבינו ר׳ זוסמן. ע״ס ״מחצית השקל״ על ה׳ בשר בחלב, וע״ס צפחת השמן ביאור על כד הקמח לרבינו בחיי ז״ל.

חתימת יד קדשו של רבינו, וסיום תשובה אחת שעודנו בכתובים, מש״כ לתלמידו הרב החו״ב הרב אביעזרי, האבדק״ק פאדד, בתאריך כ״ז שבט תרט״ז.

״ובזה אשים קנצי למילין כי טרוד אנכי עד מאד. כי לאחר עבור ב׳ שבועות בדעתי אי״ה לעשות חתונה לבתי הגדולה וזבח משפחה לנו והקדש קרואים. וגם מעלתו יכבדני לבוא בתוך הקרואים ונתעלס באהבים יחד.

אוהבו ומוקירו הדש״ת

יואל אונגר מרעכניטץ

בחפזי כתבתי כל הנ״ל ויש לי עוד הרבה דברים לדבר בענין זה והזמן בוגד, ואין לי העתקה מכתב זו ואם ירצה להשיב על דבר מה, ימחול להעתיק הדברים בעצמן כי בהמון הטרדות השכחה מתגבר בעו״ה״.

32 מלחמת מצוה (סיגט תרמו). מכאן תשובה למש״כ חתנו הגר״ש קליין, בהספדו על רבינו, בס׳ עת ספוד ״וגם הי׳ מת״ח המרבים שלום בעולם, ובעת שנתפרדו הקהילות למחצה לשליש ולרביע הוא הי׳ עומד בפרץ שלא יקרא שם העיר מחנים ויהיו לאחדים״, מובן לכאורה מדבריו כאילו רבינו הי׳ נגד חלוקת הקהילות, וזה אינו, שהרי כאן יצא בחת״י עם הגדולים לוחמי מלחמת ה׳, אלא ע״י השפעתו עברה הקהילה תחת דגל האורתודוכסי, ולא נתפלגה הקהילה בימיו.

(כתב יד קדשו וחתימתו של רבינו ר' יואל אונגר זצ"ל)

כתב מליצה אשר נתן רבינו להרה״צ ר׳ משה נאוועמסטא, כשעלה לארה״ק *

ידיד נפשי הרבני המופלג הצדיק המפורסם כבוד מו״ה משה האמבורגער סג״ל נ״י מנטורי קרתא דק״ק פ״ב, אשר עודנו באבו הקדיש כל עתותיו קודש לה׳, לא מש מתוך האהל של תורה ובאהבתה שגה תמיד, אם כי הרחיב ה׳ לו הרבה ב״ב תלוי ביה, ועכ״ז נטה שכמו לסבול עול התורה והעבודה תמיד, ועתה נכספה נפשו להוסיף קדושה על קדושתו ולעלות לציון מרום הר קדשנו עם כל נפשות ביתו לעסוק שם בקדושה ובטהרה בתוה״ק, בתוך הבאים גם נושא מכתב הלזה בנו ותלמידי הבחור המופלג חו״ש כבוד ה׳ מאיר שי׳, בשבוע הע״ל זיכה אותנו לבקר את מקומנו ועשינו עמו רק טוב, כאשר עיני כל יחזון משרים כי התחייבו אנשי עירנו לתת בו מידי שנה בשנה קרוב לסך מס זהובים כ״מ **, ואלי ימצא גם השארי מקומות הסמוכים לנו אשר יתנדבו לבבם הטהור להסתפח למסייעים ידי עושי מצוה זו על כן השמעתי כזאת, וכל מכיריו ותומכיו יתברכו בכפלים מאת שוכן שמים, ויזכו לראות בנחמת ציון וירושלים, פאקש ה׳ ניסן תרי״ז לפ״ק

יואל אונגר מרעכניטץ חופ״ק והגליל.

* הועתק מס׳ שלשה עולמות ח״א. הר״ר משה נולד בנאוומסטא (עיר חדש), בשנת תקס״א, הי׳ תלמיד מרן החת״ס ונאמן ביתו, בשנת תרי״ז עלה לארה״ק, ונתיישב בעיה״ק ירושלם בעיר העתיקה, וישב עה״ת ועבודת ה׳ עד יום פטירתו, ג׳ כסלו תרמ״ח. המהר״ם שיק ביקש מאתו לכתוב לו דרכי ומנהגי החת״ס (שלשה עולמות שם), נזכר בתורת משה פ׳ וישב, בשו״ת כתב סופר, במהר״ם שיק בתשובות ועל המצוות. והוא אבי משפחה הגדולה ״המבורגר״ בעיה״ק ירושלם.

** כסף מדינתנו.

תעודת „מורינו" לתלמידו, בנו של הר"ר משה הנ"ל

מתהלך בתומו צדיק וילך למסעיו נוכח פני ה׳ דרכו, ואשרי לבניו כי ידריכום באבם באורח חיים בנתיבי צדק ובמעגלי יושר, ישדד תלמי לבותם במוסר ותוכחה וישריש בקרבם יראת שדי היא תאשרם כל ימי חייהם, היא תיישר את אורחותיהם והיא תצליחם בכל מפעלותיהם, גם ישכילם בדרך תבונות, ילמדם להועיל בתורתנו הקדושה, וישקם מים חיים ממעיני הישועה, וכן אורח זה האיש וזה גורלו הוא הרבני הצדיק תמים ונשגב המופלג כבוד מו"ה משה נ"י, אשר הדריך בנו האהוב והחביב תלמידי הוותיק המופלא ומופלג ביראת ה׳ החרוץ והשנון כבוד ה׳ מאיר סג"ל נ"י כדרכו בקדש, והנחילו על מבועי המים החיים דהגאון אב"ד דק׳ פ"ב, אשר רבים שתו ורבים ישתו לרויה ממקורו הטהור· גם על דלתי בית מדרשי שקד זה איזה שנים והתמיד מאד ביגיעה ועמל נפש, וה׳ ראה בעניו והצליחו ותלמודו עלתה בידו, לא לריק ולא לחנם כלה כחו כי ראה טוב בעמלו, וייף בגדלו והיה לעץ תפארה, ועתה נדבה רוח לבותיהם הקדושים להוסיף אומץ ביראת ה׳ ולברוח מארץ הטמאה המלאה לה בתועבות וגלולים וליסע אל ארץ הקדושה, ויטו שכמם לסבול שם עול התורה והעבודה בקדושה ובטהרה, על כן לא אמנע טוב מבעליו להאכיל האיש מפריו, ולהנחילו כבוד חכמים, לפי מעשיו יהולל, ולפי ידיעותיו ישובח, ויקרא שמו מורנו ר׳ מאיר בן מורנו ר׳ משה הלוי נ"י, זה שמו לתהלה וזה זכרו לתפארה, ואני תפלה בעדו שחפץ ה׳ יצליח בידו ויבצע מעשהו לשכון כבוד בארצינו הקדושה, מקום אשר עיני ה׳ משוטטים להציץ אור מן החרכים, עוד עיניו יחזו שיבת הנדחים וגאולת השארית, בימיו ובימנו ישמע קול מלאך הברי"ת תרי"ז לפ"ק· פה פאקש

יואל אונגר מרעכניטץ
חונה פה והגליל·

כתב סמיכות להוראה להג״ר שמעון פוללק *)

בעזר עוטה כשלמה אורה!

אעניד נזר ותפארה, למנורה הטהורה, גדול בתורה, קולע אל השערה, ולא יחטיא המטרה, מתון ומסיק שמעתא להלכה ברורה, חרוץ ושנון, זית רענן, שמו ינון כבוד מו״ה שמעון, נרו יאיר והי׳ למאורות, כאספקלריא המאירות, לבאר קלות וחמורות, גם להבין ולהורות, חוקים ותורת, יורה יורה ודן ידין להבחין בין המותרת, ובין לנו עב״י אסורות, להבדיל בין הטרפות ובין הכשרות, ויורה בין הטמאות ובין הטהורות, גם לקשר קישורים ולהתיר המקושרות, כל מן דין סמוכו לנא, והמקום יהי׳ בעזרו, להרחיב גבולו ועוד יציץ נזרו, בתת על שכמו סבל עול עבודת הקדש, ללמוד וללמד תורה ברבים, ויהי׳ חלקו עם מזכי הרבים, הן בלימודו, והן בתוכחת מוסרו, להשיב מעון, להתם חטאה, ולכלא חלאת המון, ורבים ישתו לרוי׳ ממעינו, רפאות תהי׳ לשריהם, ושיקוי לעצמותיהם.

והן תוי פק״ק פאקש חנוכה תר״ם לפ״ק.

(מקום החותמת) יואל אונגר מרעכניטץ

חו״פ והגליל

אנו ממציאים כאן צילום מתעודה ארגנלית, משטר סילוק אלמנה מעזבון בעלה, אשר כתב רבינו עם חתימת ידו בשנת תרכ״ב, בכתב ושפה גרמנית, בו מאשר את חתימת ידם של האלמנה: זאלי דייטש, והאפוטרופסים: פייטל דייטש, יצחק פריינד **), מרדכי ליב ראקענשטיין.

*) הגאון רבי שמעון פוללק הי׳ מפורסם בתורתו, חריף ובקי נפלא, בשנת תרמ״ח נבחר לרב דיעמרינג ומשם לבעלינעש, נזכר בתשו׳ ריב״א (ח״א סימן יד, קנג) ובשו״ת של גדולי דורו, בעת מלחמת העולם הוציא קונט׳ הרמה והפרשה.

**) הוא הרבני הנכבד ר׳ יצחק פריינד, בעלה של מרת מלכה, אחותו של רבינו שגרו בפאקש, נזכרו לטובה בהקדמת ״עת ספוד״ מהג״ר שלמה קליין ז״ל, חתן רבינו, ובריש ס׳ ילקוט סופר, ויקרא, לרבינו ר׳ יוסף ליב סופר ז״ל.

Heute am untengesetzten Datum haben wir Gefertigten
die Hinterlassenschaft des gottsel. Moritz Deutsch
sowohl Active als Pasive genau aufgenommen,
u haben der Wittwe Sali Deutsch ihre gebührende
Allatum herausgegeben, u haben auch im Keer be-
stehende Geschäfte ihr der Wtw. übergeben Die hat
über die der Kinder gebliebenen Capital einen Wechsel
mit Gutstehung Hr. Benjamin Pollak auch übergeben
die fallende Interessen werden auf Verpflegung der
3 unmündigen Erben verwendet, somit hat die
erwähnte Wittwe keinen Anspruch auf die der Erben
zugetheilte Erbtheil, weder wegen Mitgift noch
wegen Erbtheil. weil selbe gänzlich befriedigt ist.

Paks den 24t Dez. 1861

[illegible] דויטש
[illegible]
[illegible] אלס פארמונד דער [illegible]
[illegible]

In unserer Gegenwart hat sowohl d. Wtw. Sali Deutsch
als die Vormünder der Waisen Filip Deutsch u Ignatz
Braun als der Vormund der Wt. Hr. Leop. Rosenstein
eigenhändig unterfertigt.

Julius Ungar
Oberrabbiner

פרטי־כל משנת תר״ט מתקופת רבינו ר׳ יואל אונגר זצ״ל

אין דער הייטיגע זיטצונג וואורדע מאלופי קהל יצ״ו וח״י אנשים אונד מעהרערע פארנעהמע קאנטריבועטען פעסט אונד און אבענ־דערליך בעשלאסען דאס פאן הייטיגען דאטא אנגעפאנגן אללע אונזערע געמיינדע דיענר שאפט ענטזאגט זינד, אונד צוואהר בעקאממן זיא איהר געהאלט לויט פעסט געזעטצט שטיפולאטיאן פון דיא ה׳ דעפוטירטן.

נעהמליך הרב נ״י וואכענטליך 11/17, אונד דיא איבריגע לויט שריפטליכע שטיפולאטיאן —

יעדאך בייא דען נעגסט קאממענדע התחדשות ווירד איינע גראססע אסיפה געהאלטען אונד אללע יענע דיענר דיא וויר פיר אונס נעטיג פונדען ווערדן נייער דינגס אויפנעהמן — אונד דיא ניכט נעטיגן קאססירען. זא געשעהן פאקש 5 נאוועמבר 848.

יאקב חיים פריינד רה״ק	מיכאל פאלאטשיק
אברהם דייטש	משה פישל
יוסף הערמאן ט״ק	חיים כץ הערמאן
יודל פאלאטשיק	ברוך גאלדער
מאיר הק׳ קליין	חיים ליב גוטמאן
יצחק זולצבאך	הרש ליב קליין
יוסף פריינד	אליעזר לופלער
מאיר הרש שטרין	דוד גרינוולד
מאיר קראמער	אהרן שערפער
הק׳ איצק ליב בלומשטאק	ש. גרינבוים

[illegible]

תעודת הורמנא דרבנן שנתן רבינו לנכדו

הוא רבינו רבי יוסף ליב סופר זצ״ל:

בעזר העליון!

נושא מכתב הלזה הוא ניהו נכדי הרב המופלא ומופלג חריף ובקי, משנתו קב ונקי, זך הרעיון ונקי השכל, וידיו רב לו לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, כבוד מו״ה **יוסף ליב סופר** נ״י בן חתני הרב המאור הגדול המפואר לשם ולתהלה· כבוד מו״ה **זוסמאן סופר** נ״י האבדק״ק האלאש יע״א, והנה נכדי הלזה מעודו לא מש מתוך אהלה של תורה, שימש בבחרותו בישיבות גדולי הזמן יחיו אשר נתנו מהודם עליו והרבו לשבחו ולפארו, ומעת שב לבית הוריו שימש את אביו הגאון נ״י בהוראה, ראה מעשה ונזכר ההלכה, וזה לו איזה שנים שבא לביתי לבקרני, והשתעשעתי עמו בסוגיות רבות ועמוקות, וראיתיו בקי בדברי רבותינו הראשונים אשר בית ישראל נשען עליהם, וגם להורות נתן בלבו לפסק ההלכה כפי מסקנת רבותינו האחרונים, והי׳ לי למשיבת נפש כי עטרת זקנים בני בנים עוסקים בתוה״ק ויטו שכמם לסבול עול התורה ועבודת השם, וכעת בא לשאל ממני שאסמכהו לדון ולהורות, ואם כי אין האב מעיד על בנו, לא מנעתי א״ע מלמלאות את מבוקשו, כי באמת א״צ לעדות, כל רואיו מכיריו ויודעיו יראו כי ב״ה מלא ברכת ה׳ וגדוש, וכי ראוי הוא לאותו אצטלא, מי יתן יהיו כל מורי הוראות במדינתנו כמוהו, וא״צ רק ליטול רשות והורמנא, ע״כ נעתרתי לסומכו בסמיכת חברים, יורה יורה וידון דין לאמתו של תוה״ק, להבחין בין המותר ובין האסור ולהבדיל בין הטמאה ובין הטהורה, וה׳ יהי׳ בעזרו להרחיב גבולו בתלמידים הגונים, ויעלהו מעלה מעלה לשם ולתפארת בכל הארץ, ובסוד קדושים יערוץ, עד שיבא בן פרץ בב״א·

והן תוי פק״ק פאקש כ׳ טבת תרמ״ד לפ״ק

יואל אונגר מרעכניטץ

מקום החותם: חו״פ והגליל

הסכמת הרב הגדול המפורסם ע״ה פ״ה קדוש שמו
מו״ה יואל רעכניטץ נ״י אב״ד ור״מ דק״ק פאקש והגליל יע״א *):

שמח לבי ותגל נפשי בראותי כי יש בן לחברינו הגאון המנוח מו״ה מאיר פריד מבאסקוויטץ זצ״ל **), הממלא מקומו בתורה וחסידות, הוא ניהו הרב המה״ג החריף ובקי משנתו זך ונקי, יורד בעומק עיונו בים התלמוד והפוסקים לפסוק שמעתא אליבא דהלכתא, כש״ת מו״ה מרדכי פריד נ״י אב״ד דק״ק אסאנפא יע״א ***), אשר לבו ראה הרבה חכמה ודעת וחידש חידושים נפלאים ונפשו אותה להפיץ חכמתו ורבים ישתו ממעין הישועה אשר חנן ה׳ אותו ולהדפיס חידושיו למסכת ברכות בהלכה ואגדה וגם למלא רצון אביו הגאון זצ״ל להדפיס איזה חדושים מאביו הגאון זצ״ל, ולחוק בעט ברזל ועופרת ושפתותיו ידובבו בקבר, מצוה גדולה לסעדו להגדיל התורה ולהאדירה, וזכות אביו הצדיק זצ״ל יעמוד לו לבצע מעשהו רצונו של אדם כבודו להסכים עליו ועל מעשהו, והן תוי.

פה פעסט כ׳ מנחם אב תר״ל לפ״ק ****).

הק׳ יואל אונגאר רעכניטץ
אב״ד דק״ק פאקש והגליל יע״א

*) העתק מספר ברוך מרדכי על ברכות (למברג תרל״ה).

**) הגאון ר״מ פריד הי׳ אב״ד יאללע, נ׳ שנת תרי״ט.

***) משם נתקבל לרב במארטינסברג, נ׳ תרע״ג.

****) באותן הימים הי׳ אסיפת רבנים גדולה בפעסט, אודות חיזוק הקהילות של שומרי הדת. וכן נתנו שם הסכמתם על ספר הנ״ל, הגאון הגדול רבי חיים צבי מנהיימר מאונגוור (ראה לעיל הערה 11), הגאון ציס״ע רבי אהרן דוד דייטש מיארמוט, (נולד בשנת תקעג במדינת מעהרין, תלמיד מובהק להחתם סופר, ביארמוט שימש כ״ז שנה ברבנות, נ׳ א״ח דפסח תרלח, נדפס ממנו שו״ת גורן דוד, בניו היו: הגה״צ רבי יוסף ישראל רב דשם, נדפס ממנו ספר בן גרני עה״ת, והגה״צ רבי משה דייטש רב בטאריאן), והגאון רבי יצחק נתן ליפשיץ רב דסאנטוב, נ׳ י״א אדר תרל״ד, (אביו של הג״ר ארי׳ ליבש ליפשיץ, ראש הלשכה האורטודוכסית בפעסט) זצ״ל.

החמשה כלי כסף עתיקים אלו, הם ברשותי מעזבון זקני רבינו יואל אונגר זצ״ל, מה שבא לו בירושה מאבי אביו ר׳ אהרן פרנס מרעכניץ. רבינו השתמש בהם בליל התקדש חג פסח, וסידר עליהם את צרכי הקערה. שולי הכלי האמצעי, היא המטבע של המלכה ״מריא טערעזיא״ משנת 1711 לסה״נ.

בשנת תרי״ב כ אייר, נפטרה זוגתו הרבנית הצדקנית מרת מירל בת יאכט ע״ה, ונשא את מרת בונא בת יאכט, נכדת הרב הגאון ר׳ משה רב דצעלים, בעמ״ס חוט המשולש בשערים [33], יום פטירתה י״א אדר.

בן יחיד הי׳ לרבינו הרב ר׳ אברהם צבי ז״ל [34].

חתנו הראשון הי׳ רבינו רבי זוסמאן סופר זצ״ל (לקמן פ״ו), הוא נשא מקודם את בתו הצ׳ מרת יאכט, ואחר פטירתה נשא את אחותה הצ׳ מרת חי׳ שרה ע״ה.

חתנו השני הוא הרב הגאון רבי שלמה הכהן קליין זצ״ל. נולד לאביו הר״ר גרשון ליב קליין בשנת תקצ״ג בעיר פרערוי (מעהרין),

33 נזכר לעיל פ״ב אות י הערה 15.

34 נזכר בתשו׳ ריב״א: ח״א סימן כה, קב ״ישמרך השם בני האהוב הרב מו״ה אברהם צבי נ״י״, קו, קז, ח״ב סימן כד.

למד אצל הגאון ר׳ שלמה קוועטש בלייפניק, ואח״כ בפ״ב אצל מרן הכתב סופר, בשנת תרי״ח נשא את בת רבינו הצ׳ מרת פעסל, ודר בבית חמיו שבע שנים עה״ת, וגם שימש שם בתור מו״צ, בשנת תרכ״ה[35] נבחר לרב בק״ק סענטא. בשנת תרנ״ג הו״ל ספרו הנפלא ״לקוטי שלמה״ הערות על הש״ס ובסופו דברי אגדה, ובתרנ״ח הדפיס ספר קטן בשם ״עת ספוד״, תועלת רב לספדנים, שחל״ח בשנת תר״ס[36].

רבי שלמה קליין חוץ מגאונתו ובקיאתו הנפלא הי׳ מחונן בעט ספרות, משפטיו ורעיונותיו עשירים במליצות חריפות ונשגבות, כאשר יראה הקורא הקדמותיו לספריו הנ״ל. וכדאי להעתיק כמה שורות ממכתבו הנמצא בילקוטי: ״בע״ה עש״ק שלח תרנ״ה. אך טוב וחסד ישיג את ידידי ב״ג אשר בו אתפאר, הרה״ג אבדק״ק דערעטשקע יע״א, כש״ת מו״ה יוסף יהוד׳ נ״י. איש איש אל כל שאר בשרו יקרב בתודה וברכה, וכן עתה באתי להודות כי זבדני אלקים זבד טוב וכנגה נראה לי בבית ביום הראות בו הג׳ נ״י, ובפחות מג׳ שבועות נעשנו כלבוד וכמים פנים אל פנים וכו׳. וע״ד הספרים, אמת מה נהדר ס׳ ויקן יוסף וגם הס׳ דברי יוסף, אבל כהיום הזה אשר כל איש גם בדרבנן אין ברירה ללמוד באשר חפץ, כי זמנו נחלק לכמה וכמה עניינים, לכן רק על משניות ומוסר וגמ׳ וש״ע פניו מועדות, מאין עוד פנות על ספרים ישנים אף כי מעולפות ספירים, בלתי אל הס׳ גדולי טהרה עיני צפויות... קנצי למלין ולא לרגשי לבבי לעמת הג׳ נ״י

הק׳ שלמה הכהן קליין״.

יוצאי חלציו: בנו הרב יוסף קליין רב דגאדללא, חתנו הג״ר שרגא פייש פוללק רב דווייצן, בעמח״ס ״תשבי״ עה״ת, בסופו יש הוספות על ״עת ספוד״ ודרשות מהרש״ק מחותנו. חתנו הרב מנחם פוללק רב דטורוק בעטשע, וחתנו הר״ר יצחק וואלף בקאלוטשא.

35 ראה תשו׳ ריב״א ח״ב סימן לג.

36 נזכר בתשו׳ ריב״א: ח״א סימן כא, נג, קיג, קלא, ח״ב סימן נג, קג, מהר״ם שיק או״ח עח, קיג, יו״ד קנז, רפח, משיב דברים יו״ד עה, ועוד.

חתנו השלישי של רבינו הרב ליפמן אדלר ז"ל רב דבייא.
בתו מרת פריווא נשא לאיש נכבד לבית מייזליש, לעת זקנתה נמצאה בבית מושב זקנים בפאקש, עד יומה האחרון.

מקום מנוחתו של רבינו יואל אונגר בפאקש (השני משמאל).
מימין: נכדו, רבינו יוסף ליב סופר, חתנו, רבינו זוסמאן סופר,

בתו הרבנית חי׳ שרה· משמאל: נכדו, רבינו שמעון סופר, זכר כולם לברכה·

כשנפטר רבינו שמעון סופר, מצאו החברה קדישא בדוחק מקום קבר בין רבינו יואל ובין הרבני תלמיד חכם גדול ר׳ שמעון פריינד [37] בני הקהלה שמחו על המציאה, ואמרו: אשריך רבינו שמעון שמצאת מקום מנוחתך על יד זקנך הקדוש רבינו יואל, אמנם רבי משה אברהם זצ״ל (אחיו של רבינו שמעון) מטשארנא, אמר באותו מעמד: אשריך רבינו יואל! שזכית לשכון בין שני נכדים כאלו, בין אחי רבי יוסף ליב ורבי שמעון, שהאירו את העולם בתורותם וצדקתם·

רבי מענדל בנעט

גדול שמו וזכרו של רבי מנחם מענדל בנעט, שהי׳ דיין ומורה הוראה דק״ק פאקש· בעודו בחור צעיר לשנים כלתה נפשו לשאוב תורה מבאר מים חיים מקור חכמה, הוא ש״ב מאור הגולה ושר התורה רבי מרדכי בנעט בניקלשפורג· מרוב עניותו לא הי׳ לו להוצאות הדרך, ועוד שחס על מנעלים שברגלו, הלך לו ה״ב מענדל יחף כשזוג מנעליו על כתיפו, נדד מעיר לכפר ומכפר לעיר, עד שהגיע כשרגליו נפוחים לנ״ש, כשהציג עצמו לפני הרב המדינה, שמח עמוד מאוד, הכניסו לחדר הרבנית באמרו: בא אצלינו קרוב מרחוק, נפשו חשקה בתורה, יהא נא כל מחסורו עלינו!

ה״ב מענדל לא מש מבית רבו משך חמשה שנים, עלה ונתעלה במעלות התורה, צדקתו ויראתו קודמת לחכמתו, אחרי חתונתו תקע אהלו אהל תורה בפאקש, בשנת תקע״ח כשהי׳ עוד אברך, צירפו רבינו ר׳ איצק גריסהבר לבית דינו, בנידון עדות לעגונה אחת אשר בעלה נטבע בנהר דאנוי, ובא עמו על החתום, כנזכר בתשובת מרן הח״ס [1], בשנת תקצ״ו כבר השתמש

37 הי׳ חריף עצום, ורבינו ר׳ יואל אונגר צירפו להבית דין כנזכר בתשו׳ ריב״א (ח״ב סימן ל)·

1 א״ה ח״א (סימן צב) הובא לעיל (פ״ב אות יג)· חתום ״מענדל בה״י בנעט״, ר״ת בן הרב יהודא (מפי נכדו הרב נפתלי הרצל שליט״א)·

כדיין רשמי של הקהילה[2], ובין מלכא למלכא כשעמד הקהילה בלי רב, הוטל כל אחריות של הק"ק על רבי מענדל דיין, בשנת תרס"ה כשיצא רבינו ר' יואל אונגר נגד אסיפת ברוינשווייג, מוצאים שם חתימתו עם הגאון ר' קלמן טעבל[3].

רבינו ר' זוסמאן כשמזכיר את רבי מענדל, דיבר עליו גדולות ומתארהו בשם „הקדוש ר' מענדל"[4], אכן קדוש הי' האיש, ענותן ושפל ברך, לא פסק פומי' מגירסא עד יום כ"ז אייר תר"ד, ששחל"ח ונקבר בשיבה טובה.

קטעים מצוואת הר"מ בנעט

הצוואה הזאת תהי' למשמרת, לעת שהחולשה תהי' מתגברת, ומעותד לבוא יום המר זה המות, עד זיבולא בתרייתא נאמרת, וכ"ז מה שאני מבקש בתחנונים מעדה הקדושה בכוללת, לעשות עמי חסד של אמת, אבל מה שאני מצוה על בני שי' אין זה כ"א בתורת צוה בגזירת כיבוד אב, כי כשם שהבן חייב לכבדו בחייו כן חייב לכבדו במותו.

אמר החכם בקהלת, בכל עת יהי' בגדיך לבנים, דהיינו שיתקן א"ע כי לא ידע האדם עתו עת לעשות לה', ומכ"ש אם הגיע לעת ימי שנותינו וכו', כמוני היום, ואני ידעתי מך ערכי שאין בידי מעש להכין צדה לדרך, אורח רחיק וזוודא קלילא, ומה אעשה ליום פקודה שעתיד אני ליתן דין וחשבון, יראה ורעד יבוא בי, הלא מצינו[5] בריב"ז כשחלה ונכנסו תלמידיו לבקרו שבכה ע"ז, ואם אנשים כאלה אשר דורות שאחריהם העידו עליהם שהם כבני מלאכים, מה יענה נבזה ונמאס כמוני, איך לא יאחזני פלצות,

2 כן נמצא בין החתומים ע"ס אהל דוד להג"ר דוד דייטש זצ"ל, יש לשער שכשעזב הגאון רבי יחזקאל בנעט את פאקש, השתדל שיקבלו עליהם את קרובו רבי מענדל בנעט לדיין ומו"צ, לדון ולהורות בעיר.

3 שו"ת ריב"א ח"א סימן א. הובא לעיל בפרק זה.

4 הובא לקמן בפ"ו, וראה שם בתעודה להר"ר יהושע הרצל.

5 ברכות כח א.

בפרט אם אני זוכר חטאת נעורי, אשר ספרי קדמונים מגדילים בעונש הקרי ר"ל, ושנבראים משם רוחות רעות ואינם מתפרדין ממנו ומלוין אותו כי הם בניו, ואין לך צער גדול מזה ר"ל, עיין של"ה הקדוש דף קמ"ו שהביא זה בשם קדמון אחד, וכי אוכל לומר חף אני מפשע זה בעו"ה, ואם שהביא הנ"ל תיקון לזה יע"ש, רק מי אני תולעת ולא איש שאעמיס על הצבור טירחא מרובה, הנאמר בגדולים אשר שמם נודע בעולם, והנה ישבתי נבהל ומשתומם, וחפשתי אולי יש תקוה להרבות לי רעים אנשי אמת יראים ושלמים מביני דעת, שיעשו עמי חסד של אמת כפי רצונם הטוב, תיקונים שיודעים מפי ספרים וסופרים, ויתפללו בעדי להצילני מבאר שחת, וכמה זכות גדול למזכים את חבריהם.

וביותר אני מזהיר לבני יצ"ו כי ברא מזכה אבא שיעשו מצות ומ"ט ולהגות בתורתינו הקדושה, ואם ח"ו להיפך מביאים עליו קלון, עיין בהקדמת המחבר בית אברהם צוואה לבניו, שהביא כך בשם הזוהר, והנה קניתי במכווין שני קונטרסים כדי שיהי' לכל אחד מבני שי' קונטרס מיוחד ללמוד בו, ומצוה אני שתעיינו היטב בהקדמה שתדעו באיזה אופן תלמדו, ואם בני הבחו' חיים שי' יבוא באיזה מקומן שלא יוכל לעמוד על כוונת המחבר ז"ל ילך אצל מבינים לעמוד אותו על האמת, ואל יבוש, וע"פ הקדמתו יעסקו בגוף הספר בכוונת המחבר, דהיינו להבין מה שמוצא מפיו כדי לשמור ולעשות. גם מצוה אני לבני הבחו' חיים שי' באשר שמלאכתו מלאכת שמים, ואם אתה עושה ע"פ דיני תורתינו הקדושה, אתה מזכה אחרים וגם אותך אתה מזכה, וגם לי יהי' לזכות ולמחסה, וח"ו להיפך וכו' וכמו שמצינו בגמ' עירובין דף י"ג[6], וגם בכלל ארור ח"ו, ע"כ אני מצוה ומזהיר אותך על כך, שאם לא תרצה לעשות כדת וכהלכה טוב שלא תעסוק באומנות זה... עד כאן הוא כתב ידי ממש, ואף שקשה עלי הכתיבה כידוע לכם שגברה עלי חולשת כי מאור עיני גם הם אין אתי ר"ל,

6 ר' ישמעאל אמר לר' מאיר: בני הוי זהיר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים וכו'.

רק על שהם דברים אל תועלת הנשמה, הכרחתי א״ע שיהי׳ כתב ידי נגד עיניכם תמיד, כאילו אני דובר עמכם לשום לבכם עליו לשמור ולעשות...

מה שנשכח ממני לכתוב לעיל מה שאני מבקש מעדה הקדושה התנהגות שיתנהגו עמי אם יגיע עת פקודתי, א) אם יגיע העת שיראו המבקרין שהכביד החולשה, יזרזני להתוודות, כי החולשה מביא לידי עצלות, וזה העיקר ביקור חולים להשכיל אל דל[7]. ב) התנהגות בעת הגסיסה הלא הם כתובים בסוף הקונטרס ב״א הנ״ל, ושם נאמר סוד הדברים, ואם שלא אוכל להשוות אותי לאדם גדול כמוהו ז״ל להטריח על הצבור, מ״מ אבקש ממעלתם הרמה על דברים שיש בהם שראוין לעשות גם להדיוט כמוני... ג) צדק לפניו יהלך, קודם לוי׳ יחלקו בני יצ״ו מאה ושלשים ושמונה פגי׳ כמנין שמי הקודש לעניים מהוגנים, וזה מוכן אצלי, גם עפר א״י, אצל תכריכין שלי... ואקוה שאנשי אמת יעשו חסד של אמת, לקיים כל הנ״ל מה שיהי׳ בידם לעשות, וה׳ ישלם פעלם הטוב, דברי הנדכה והנכאה, יום ה׳ א״ך תמוז בהאי שתא תרט״ז לפ״ק

הק׳ מענדל בנעט

בניו: הרב ר׳ יואל צבי בנעט, תלמיד חכם גדול תלמיד נאמן לרבינו ר׳ יואל אונגר, אחרי חתונתו הי׳ גר בישוב שארבוגארד, וחזר לפאקש. בנו הר״ר חיים. חתניו: הר״ר נפתלי צבי הרצל (מטולמאש) והר״ר משה יונתן[8].

7 הגה״ק רבי חיים סופר כתב (דברי שערי חיים פ׳ בהר) על המדרש ילקוט, וחישב עם קונהו, עמו הוא מחשב ואינו מחשב עם היורשים, מליצה שכאשר ירגיש האדם עת סילוקו מן העולם, צריך לחשוב עם הקב״ה שהוא קונהו, ולא לחשוב עם היורשים שלא לצערם.

8 בספר פאר מרדכי כתב בתולדות ר׳ מענדל בנעט דברים שאין להם שחר.

חתימת ידו נמצא אצלי ע"ס תפארת הקודש על הפטרות,
„קניתי מהוני לכבוד צורי וקוני הק' מענדל בנעט".

ספר
תפארת הקודש

תיקונים

עמוד	כתוב	צריך להיות
19	מאפקש	מפאקש
28	מדבי	מרדכי
51	פ"ג פראג	פ"ק פראג
56	מפרעבורג	מפרסבורג
66	איזה מה	איזה מהם
97	הדזמנות	הזדמנות
133	בבא בתרא	בבבא בתרא

מפתח השמות

מפתחות

מפתחות

אלה אזכרה

הרב חיים שיחי׳ לע״נ קרוביו עליהם השלום.

הוריו: הרבני ר׳ יהודא שלמה בן מרים עהרמן זצ״ל וזוגתו החשובה דובריל בת ר׳ שמעון וויס ומרת חי׳ הנלה ע״ה (ר׳ שמעון הי׳ בנו של אותו צדיק הרב יהודא ליב אלמאש מפאקש, בתשו ריב״א ח״ב סימן ל׳, בא על החתום עם רבינו ר׳ יואל אונגר זצ״ל, מ״כ בהר הזיתים פעיה״ק ירושלים).

צאצאיהם: אלכסנדר, שמעון זאב, עקיבא, נתן אלי׳ (ג׳ ב׳ שבט) דוד מרדכי, ברכה ריזל, רבקה, חי׳ הנלה, שרה, עליהם השלום.

נספו באוסשוויץ עם הגיטו שטיינעמנגר, על קדושת השם,
ביום ששה עשר בתמוז תש״ד

הר״ר שמעון קרייזמן שיח׳ לע״נ קרוביו עליהם השלום.

הוריו: ר׳ שרגא מנחם ב״ר זאב, וזוגתו מרת צרקא בת ר׳ יואב מיכאל, שהי׳ בנו של הר״ר שמעון וויס זצ״ל (בן הגה״צ ר׳ יהודה ליב אלמאש מפאקש).

זוגתו: מרת מרים בת ר׳ יהושע ומרת שרה.

צאצאיהם: יואב זאב, יואל, חיים בן ציון, יאכד.

חמיו: ר׳ ירמי׳ ב״ר זאב וזוגתו וכל יוצאי חלציו.

דודיו: ר׳ מרדכי ב״ר זאב קרייזמן, ואחיו ר׳ אברהם, ור׳ יהודא ליב, עם משפחתם.

הר״ר מאיר צבי קרייזמן שיח׳ לע״נ קרוביו עליהם השלום

הוריו: ר׳ שרגא מנחם ב״ר זאב וזוגתו מרת צרקא בת ר׳ יואב מיכאל.

אשת נעוריו: מרת לאה בת ר׳ יהודה צבי.

צאצאיהם: חיים, זאב, משה אהרן, מרים, יאכד.

אחיו: הב׳ יואב מיכאל.

אחותיו: מרת מרים, חנה, יאכד, גיטל, עם בעליהן וצאצאיהן.

זוגתו: מרת בריינדל בת ר׳ יעקב צבי ע״ה (נפטרה פעיה״ק, א׳ דפסח).

חמיו: ר׳ יהודא צבי ב״ר משה אהרן ומשפחתו.

ר׳ יעקב צבי ב״ר טודרוס ומשפחתו.

ר׳ משה ב״ר שמואל מרדכי וזוגתו מרת רחל בת ר׳ אליעזר ובתם מרת רחל עם בעלה ומשפחתה.

רובם העלו על המוקד באוישוויץ עם הגיטו ק״ק באניהאד
ביום שבעה עשר בתמוז תש״ד

ה׳ ינקום דמם

+PXT
(Paks)